

Країна блакитних орхідей

Мирослав Капій

ПЕРША ЧАСТИНА

I

Крізь широко розкрите вікно вливалися ясні проміні заходячого сонця, розсипаючись золотими меріжками по кімнаті. Спинялися на широкому столі, що закиданий паперами стояв проти вікна, то довгими смужками пробігали по протилежних стінах, граючись з численними картинами, що видніли на них та розгублювались по кутиках, з яких поволі висовується вечірній сутінок.

Степан Артименко сидів біля стола й писав. Цебто не писав а говорив у диктограф а чорні стрічки одна за одною виростали на вузьких листках паперу.

Спішився.

В передній кімнаті вже з десять хвилин ждав хлопчина з друкарні на скрипт, що мав заповнити останню сторінку новинок вечірного видання "Київських Вістей" великої газети, що появлялася тричі в день, якої саме хронікарський відділ вів Степан Артименко. Від часу до часу долітав із сусідніх редакційних кімнат гамір та стукіт машинок до писання, який мішався із голосом Степана та вуличним гамором, що линув у кімнату крізь розкрите вікно.

Ще одно-два речення і скрипт був готовий.

- А гей там, друкарня! - кликнув Степан Артименко піднімаючись із-а стола.

Відчинилися двері й в кімнату ввійшов замузаний хлопчина, що був на посилках між редакцією та друкарнею, що поміщалася на долині.

- Маєш ось тут! А скоро біжи, бо вже пізно! - сказав до нього Степан Артименко, передаючи йому скрипт.

- Встигнемо, пане редактор! - відповів хлопчина і викручуючись на правій п'яті зник за дверима кімнати.

Степан Артименко змученим рухом потер своє чоло й підійшов в напрямі вікна. На київські сади западав весняний вечір. У воздуху почувався подих свіжої зелені та запаху розцвілих вишневих садків, що долітав від передмість аж тут на Володимирську. Долиною вулиця аж кишіла від людей. Замикалися магазини та всякого рода установи, зате вулиці наповнялися людьми, що вийшли погуляти, та налюбуватись красою весняного вечера. Від Подолу та із-за Дніпра долітали гудки фабричних сирен, що сповіщали кінець денній роботі. Гамір огортав місто, такий кипучий, нестримний, повний життєвої радості гамір.

Степан Артименко глядів на київські вулиці та задумався.

Оце саме тепер було в нього дві свободні години, бо точно пів до двадцять першої мусів прийняти репортерів з матеріалом до ранішнього видання газети, що складається

по півночі, а в годину опісля мав бути на бенкеті, який влаштовувало літературне товариство в честь ірландського поета Патріка Д'Орфея, що прибув в Україну з докладами про кельтійське мистецтво, щоб подати з нього точний звіт, який читатимуть Київці за ранньою кавою.

А відтак – нагадав – треба заглянути в Аркадію, де саме починав свої виступи славний балет Марічки Калиниченко, що своїми виступами підчас свого останнього турне збирала бурі оплесків в усіх столицях Європи.

Гай, гай! І тут і там – всюди треба обов'язково бути, нічого не поробиш! Така вже доля журналіста! Але цих дві години, це його – він розпоряджатиме ними, як захоче! Та ба! – в тому то й трагедія – що не видумаєш нічого, а скінчиться, як звичайно, Мірошніченком.

Сам не міг рішитися, як йому виповнити отих не багато свободних хвилин. Вечері проводив всіляко, не раз встигаючи побувати в кількох ресторанах та кофейнях, де мав ділові, чи звичайні товариські стрічі. Та найчастіше можна було його стрінати в великому ресторані старого Мірошніченка біля Староженкового переулку проти великого театру "Русалка", куди вечорами заходила вся майже письменницька братія Києва.

Та сьогодні Степан Артименко не міг якось рішитися куди йому піти-би. Механічно витягнув годинника й побачив, що доходило три чверти на дев'ятнадцяту. Відвернувся від вікна й перейшовся двічі по кімнаті. Спинаючись біля стола взявся до порядкування розкинутих на ньому паперів, записаних й чистих листків, що лежали всуміш з книжками й всякого рода часописами.

Нараз від правої стіни роздався звук дзвінка телевізійного апарату. Степан Артименко повернув свій зір в той бік і вдивився в скляну тафлю, що видніла над телевізійним апаратом на стіні праворуч.

Гладка поверхня тафлі із гірського кристалу, що була ніжно білої краски, зарожевілася злегка і на ній почали вискакувати поодинокі букви, що скоренько укладалися в слова та речення.

Степан Артименко підійшов до апарату й почав відчитувати стрічки, що виринули на кристалевій тафлі, які звичайно попереджували образ, що з'являвся на ній, коли апарат починав відзиватися.

"Астрономічна обсерваторія в Святогинні просить пана Степана Артименка до апарату"

майнуло на кристалевій тафлі прозористими, чіткими буквами.

Підійшовши до апарату Артименко натиснув ґузик дзвінка, що давав знак получения а рівночасно його пальці застукотіли по клявіатурі апарату вистукуючи відповідь, що в той саме мент з'явилася на тафлі святошинського апарату:

– Я при апараті, хто говорить?

Записані стрічки на тафлі зникли, вона почала мінитися різними красками переходючи від ясно-білої до сірої й вкінці вказалося на ній нутро якоїсь кімнати й усміхнене лице чорнявого, середніх літ, чоловіка, що говорив звернений в сторону

Артименка. Це можна було бачити з рухів лиця. Рівночасно озвалися слова з голосової труби, що знаходилася в горішній частині телевізійного апарату.

- Добрий вечір, Степане! Добре, що застав тебе. Думав, що певне вже гуляєш по алеях Лисенкового саду або любиєшся підскоками муринських красавиць, що мабуть сьогодні виставляються на показ в театрі Артемовського.

- Добрий вечір! А ти певне, Ігоре, заскучав за тими красавицями, коли навіть там, серед святошинських нетрів, цікавишся ними! Що нового?

- Нового?...Гм... яктобі сказати! Може нічого а рівночасно може й багато!

- Що таке?

- Бачиш, найкраще буде, якщо ти потрудишся зараз сюди, в Святошин. Мені здається, що не пожалієш тієї своєї прогульки та краще проведеш тут у моїй пустелі час, як там у театрі роздивляючи золоті обручки в ніздрях Муринок чи яких інших шоколадових красунь.

- Приїхати в Святошин?... Скажи, Ігоре, що це такого сталося, що моглоби дорівнати обручкам в носиках Муринок? Чи може яка нова зізда вродилася й ти справлятимеш хрестини або яка комета хоче своїм хвостом полоскотати нашу стару земленьку?

- Щось цікавішого за нову зізду чи комету! Приходь тільки якнайскорше!

- Ні, ні, Ігоре, скажи в чому річ! Не виставляй мене на таку довгу пробу терпеливості.

- Бачиш, це до якогось часу тайна. Ти журналіст, а журналістам хіба тільки на те зраджують тайни, щоб про них як найскорше цілий світ дізнався. Та нехай, приходь зараз і знатимеш про все.

Говорючий оті, слова д-р Ігор Харитоненко, асистент астрономічної обсерваторії, що знаходилася, на одному з горбків серед лісів Святошина, був одним із приятелів Степана Артименка. Оба уроженці херсонських степів стрінулися в часі своїх студій на одеському, Дорошенківському університеті. Артименко студіював письменство та історію, а його приятель математику та астрономію. Артименко віддався незабаром журналістиці переходючи з редакції в редакцію, поки не перебрав хронікарського відділу найбільшого київського дневника "Київських Вістей" поринаючи цілим своїм еством в кипуче й невгомне життя журналіста, між тим як його приятель став асистентом астрономічної обсерваторії в Святошині, заховавшись із своїми струментами та нотатками далеко від світу серед святошинських лісів. Тільки від часу до часу давав світові знак про себе якоюсь статєю в наукових журналах чи відкриттям якої нової зізди на синяві неба.

Та літа проведені разом, на шкільній лавці, витворили між ними оті приязні відносини, які в буденному житті цінується високо, які сильніші за все те, що несе із собою буденщина в дальшому життєвому шляху. Нераз журналіст вченому, а вчений журналістові робив прислугу де і як тільки міг і якимось так склалося, що навіть не умовляючись ділилися вони всякими новинами із обсягу своєї праці.

І ось тепер відізналася в Артименкові нетерплячка журналіста, якимось незясоване

прочування говорило йому, що оця неждана прогулька в Святошин принесе йому dulce cum utile дасть розраду й принесе матеріал, якого вічно й вічно жадав той ненаситний молох – друкарський станок.

– Тому Ігоре, що я журналіст, то в мене може й більша цікавість. Добре. їду зараз. Тільки, будь ласка, скажи хоч одно слово, щоб заспокоїти оту мою цікавість, в чому саме річ? Натякни хоч одним тільки словом а вибираюсь зараз в дорогу.

– Це щось в звязку із найважливішою подією останніх часів...

– Що таке? Землетрус в Мадриті? Зникнення Зеландії в хвилях океану? Війна Провансії з Францією? Чи може гостина германського імператора в Індії?..

– Ні, ні, це все не те! Тільки Степане, поки що нікому ні слова... Добре? Тямиш... чи забув вже може – "Queen of Virginia"?

– Що?... Невже є яка вістка про неї?... Зараз їду! – кликнув Артименко до апарату натискаючи рукою гузик на знак, що розмова скінчена.

На його лиці було пізнати незвичайне хвилювання, що зливалося в один акорд зацікавлення, недовіря та гарячкової нетерплячки. З поспіхом зняв він з вішалки капелюх та нагортку й скорою ходою вбіг до сусідньої кімнати, де за столиком у кутку сидів один з його товаришів, редактор відділу "3 дня", Михайлович.

– Слухайте, Остапе! – звернувся до нього Артименко – будь ласка, відберіть за мене пів до двадцять першої матеріал, від репортерів, справте його та пішліть у друкарню. Ви-ж тут будете, правда? Також пішліть кого в "Асторію" нехай принесе звіт з бенкету в честь того ірландського пііти – остаточно можете й сами його скомпонувати, ви-ж знаєте як це при таких okazіях водиться і чого то не балакають за повною чаркою! В мене, бачите, незвичайно важне діло, мушу зараз в Святошин.

– Еге! Мабуть і вас весна закликає із нашого гамірного Київа на лоно природи! Певне якась горличка затужила за пошумом святошинського бору, а ви помагатимете їй розважитись – що?

– Ні, ні, Остапе, не вгадали цим разом! Та прощайте, бо у мене нема часу!

Артименко розпрощався з Михайловичем, вибіг з кімнати і за хвилину стояв вже біля ліфту. Миттю зіхав на долину й опинився на гамірній: повній прохожих вулиці. Кивком руки прикликав проїзжаюче авто, сильний трьох-циліндровий віз марки "Чумак", звісної кременчуцької фабрики братів Макаренків й вскакуючи на ступінь повозки кликнув, шоферові:

– Святошинське шосе через Майдан Мазепи, та проспект Многогрішного – тільки як мога скоро!

Шофер кивнув головою, поправив щось коло машини та авто пігнало по Володимирській, звертаючи біля пам'ятника Марка Проклятого в бік на Благовіщенську, що лучила Володимирську із сіткою поперечних вуличок і доторкалася своїм другим кінцем широкого майдану Мазепи, серед якого піднімався на гранітному обеліску пам'ятник славного гетьмана.

Сидючи на м'яких подушках автомобілевої повозки Степан Артименко поринув цілком у свої думки. Тих кілька слів, кинених йому з Святошина крізь телевізійний апарат його приятелем Ігорем, розбурхали його до краю.

Так отже вкінці і є звістка про неї!.... А здавалося, що поринула у безвістия світів, як багато, багато її попередників і ніякого сліду ні вістки ніколи й не буде про неї. А таки мусить бути якийсь слід, бо ж прецінь Ігор не закликавби його даремно в Святошин.

Мов на кіновому екрані почало пересовуватись в його думках усе те, що збудив в його пам'яті звук отих кількох слів.

"Queen of Virginia" центе перше міжпланетне судно, якому удалось з успіхом покинути нашу землю й причалити до наміченої мети. Тямить, якого і шаленого розголосу набрала ця подорож з хвилиною, коли стало певним, що дійсно можна перевести в діло цю нездійсниму досі мрію, леліану від непам'ятних віків у душах мешканців землі. І саме сьогодні минає рік, коли ота мрія стала дійсністю! Саме рік тому із летунського майдану в Гейфіку, в північній Вірджинії, знялося воздушне судно "Queen of Virginia", щоби полетіти на найблизшу до нашої землі планету, Марса. Після багатьох попередних невдачних спроб із того рода суднами, будованими то в формі ракети то цигара то знов острозакінченого вальця, вдалося вкінці збудувати нове судно з елястичного металю аргініту, відкритого в 1991-ому році англійським інженіром, Ральфом Думбартоном, недалеко джерел Лени на Сибірі, у формі кулі з двома стіжковатими каптурами на обох бігунах. Як моторову силу вжито для отого судна енергію, що повстає при розпаді атомів, яку після довгих, довгих дослідів вдалося геніальному литовському фізикуві Арбеніюсові запрягти до роботи в користь людини.

Коли попередні того рода судна або не змогли видістатись поза земну атмосферу або ізза невмілого примінювання вибухових матеріялів, як при ракетах, перелетівши її, спалювалися й експльодували внаслідок страшної горячі, яка витворювалася ізза тертя судна об атмосферу, то "Queen of Virginia" могла свобідно знятись над землю та із довільною скорістю летіти туди, куди захоче її керманич. Геніальний мотор Арбеніюса в сполуці із приладом американського астронома Уйлема Гарфорда, що зовсім нівечив силу притягання землі, давали змогу новому суднові летіти в кожному напрямку із приміненням скорости, яка тільки вважатисьме потрібного до порушання судна.

Дійсно, нове судно було завершенням усього того, на що тільки людський дух міг досі здобутися. Фінансувало цю подорож п'ятьох американських міліярдерів з Говардом Кестлі, президентом міжнароднього тресту воздухоплавства на чолі. Діло було обдумане до найменших подробиць. Будова судна та апаратів потрібних до такої далекої дороги тревала повних чотири роки. Судно було збудоване для трьох подорожних, якими стали: Робінзон Мек Дудлей, професор астрономії на оксфордському університеті, Тома Роберт Грегем, інженір, що проводив роботами над будовою судна, та Оляф Геріксон, славнозвісний норвежський подорожник.

Уся світова преса не вгавала в описах судна, його пасажирів, виглядів майбутньої подорожі та можливого повороту. Всі світляні театри цілого світу аж роїлися від знімоч судна в усіх стадіях його будови, летунської площі, її околиць, краєвидів стейту Вірджинія та портретів трьох смільчаків і їх рідні аж до шестого покоління взад. Всі телевізійні апарати цілого світу наставлялися на летунський майдан в Гейфіку, кожний хотів бачити цей найбільший досі здвиг людської думки, кожний бажав хоч думками бути при почині того велитенського діла, яким була проба, що мала всякі вигляди на успіх, навязання зносин із сусідною планетою. Сам Степан Артименко написав кільканадцять статей та нотаток, що торкалися справи перелету на сусідню планету. Ціллю подорожі вибрано Марса. Астрономічні обсервації та досліди довели до доволі всестороннього познайомлення з обставинами, що торкалися проблеми життя на поверхні сусідньої планети.

Сконстатовано там існування воздуха та води, існування рістні та якихсь, здається, розумних еств, що зазначували свою приявність на поверхні Марса чимсь в роді будівель. Достерегла їх астрономічна обсерваторія в гірському містечку Агуакульна, в перувіянських Кордилієрах, якої сочка телескопа мала 6.80 м. в промірі.

Усі обставини так склалися, що ніщо не стояло на перешкоді у виконанні задуманого діла. Відлет назначено на день 15-го квітня о 12-ій годині дня, який і відбувся точно, по складеній програмі. Дванадцять гарматніх вистрілів із сусідніх фортів сповістило той момент, коли судно висунулось з повітки, в якій перебувало досі і знялось вгору. Биття в дзвони по усіх дзвіницях світу та гудок сирен на кораблях та на фабриках в усіх закутинах земної кулі сповіщав про оту епохальну хвилину, в якій представники людського племені вибиралися в гостину до своїх найближчих сусідів у всесвіті.

Артименко нагадав усі описи від'їзду міжпланетного судна, нагадав усі пеани, які знімалися із стовпців всесвітньої преси на честь людського генія. Нагадав цілу повінь статей, причинків та нотаток, горячих полемік та баталій, які велися на тему Марса та сміливої подорожі в журналах та часописах цілого світу. Нагадав те захоплення, яке огорнуло ціле людство на точці того всього, що мало якийнебудь звязок з Марсом.

В кожному, хочби й як паршивенькому, ресторанчику подавано котлетики а ля Марс, якийсь проворний купчик придумав і пустив в торгівлю автоматичні ґузики, якими нібито Марсіяни запинають свої штанятка. Жінки почали носити нову причіску, яку в своїй уяві бачили на головах марсіанських красунь, по аптиках продавано гіркий марсіянський порошок, подібний своїми наслідками до тієї води, яку перед сотнями літ продавано в Європі з етикетю, що носила назву імени передостаннього австрійського імператора...

Час перелету обчислено на вісім днів. Судно, яке мало перебути земну атмосферу із невеликою скорістю, з уваги на те, щоб його не стрінула доля усіх його попередників, видіставшись поза неї мало летіти із скорістю, яка не наражувалаби його мешканців на ніякі шкоди їх організму. Матеріал, з якого збудовано судно, аргініт, надавався найкраще до перелету крізь широку полосу ділання проміння, яка саме починалася за

стратосферою й широким поясом огортала землю, бо його, самотнього із усіх металів, оті промені не проникали. Після обчислень "Queen of Virginia" мала причалити до Марсової поверхні по вісьмох днях.

Опуститись мали наші подорожні недалеко Марсового меридіану на великому суходолі, який видавався крізь рефрактори обсерваторій степом, на якому піднімалися вершки якихсь будівель чи руїн, на скільки можна було записувати із дотеперішніх обсервацій того місця на поверхні Марса.

Знаком щасливого причалення мали бути світляні сигнали геліорадних ракет, системи шведського фізика Зіґурда Гаденштадта, які давали таке сильне світло, що, його можна було схопити земним телескопом і виказати його приямність у спектроскопі. Ракети ті знаходилися назовні судна і діяли автоматично по причаленню на поверхню Марса. Три слідувачі по собі в годинних відступах вибухи геліорадних ракет, мали означати щасливе прибуття "Queen of Virginia" на марсіянський, суходіл. Поворот на землю мав наступити по десятих днях побуту на Марсі.

Все те, з виїмком повороту, відбулося точно згідно із згоди настановленою програмою. Отже "Queen of Virginia" злетіла із летунського майдану в Гейфіку, щасливо перебула земну атмосферу, як про це сповіщувало помічення усіх астрономічних обсерваторій, щасливо перебула лінію, де кінчається притягання землі і починається притягання Марса, й щасливо прибула на його поверхню. Три вогняні знаки, що слідували у годинних відступах по собі, які зазначено в околиці марсійського суходолу біля меридіану, доказували, що мабуть наші подорожні дісталися живі на Марсову поверхню. Та на тому й кінець.

Минуло від відльоту умовлених двадцять шість днів а "Queen of Virginia" не повернула на землю. Минув ще тиждень і почали минати дні за днями, а судно не вернулося. Виринули всілякі здогади, що могло би спричинити його затримку; почалася знов газетна полеміка та незабаром ціла справа перелету на сусідню планету та доля її учасників почала займати щораз менше місця на сторінках газет аж вкінці цілком зникла із них. Забулося, як багато дечого забувається на нашій земленці. Зрештою багато інших, актуальніших, може дрібних всути річ, справ заступило її місце в публичній opinio. Це ж таке звичайне, людське.

Якийсь час заняла людську увагу справа назріваючого вибуху війни між австралійською федерацією і занзібарським царством за право риболовлі на індійському океані, то знов вибух вулкану в Дреднах звернув увагу світа на маленьку загинячу французьку республіку а опісля її війна з Провансією. Так справа судна "Queen of Virginia" зійшла з овиду і тому саме натяк на неї, який Степам Артименко почув від свого приятеля з Святошинської обсерваторії, так його збентежив.

Все те блискавкою пересувалося в думках Артименка, який розсівшись вигідно в кутку авта, що хвилини принаглявав шофера, щоб той поспішав. А авто стрілою пронеслося крізь Мазепів майдан, завернуло на проспект гетьмана Многогрішного, проїхало біля величавої палати міністерства воздухо-плавства й відісталось незабаром на передміські бульвари а відтак покотилося по святошинському шоссе, по обох боках

якого видніли численні вілли та літні тереми київських богачів.

Сутінок щораз то більше огортав землю. Гень за святошинськими лісами зайшло сонце, полишаючи по собі велику, червону заграву на заході неба. В стороні Києва заясніли світла, мерехтячи тисячними зірками на темно-зеленому фоні садів та парків, що зеленим вінком окружали це гарне місто.

Степан Артименко ще раз перебігав в думках все те, що нагадував йому звук отих слів "Queen of Virginia". Якось невгамована, безмежна радість розпирала йому груди на саму думку, що оце він може перший сповістити світ про долю сміливих мандрівників у всесвіт. Та-ж прецінь Ігор не даремно закликавби його в Святошин. Прецінь щось в тому мусить бути! Тільки що?

І ставала перед очима його душі уся велич і грандіозність тієї подорожі на сусідню планету, якої не злякалися три смільчаки, хоч добре було їм звісно, скільки жертв проковтнули всі попередні невдалі проби того рода подорожей. І нагадався йому міт про Ікара, нагадалися йому усі безчисленні змагання людського духа досягнути недосяжне, доконати надлюдського, ступити там ногою, куди тільки людська думка знятися може!

Так! Так!

Це ота безсмертна іскорка, яку запалив Прометей ще колись там на заранні людського роду, а яка жевріє й досі в людських серцях й жеврітиме доки ті серця битимуться на нашій землі. Це вона так ворухить людського духа й рве його без упину вперед.

І гордістю сповнялося серце Степана Артименка, що оце може він сповістити світ про долю тих, яким першим судилося діткнутися своїми ногами сусідньої планети, йому, українському журналістові!

Нагадав, з яким завзяттям боролися народи за цю честь, щоб їх представник взяв участь у тій подорожі. І мимовільно з явилася усмішка на його устах, коли усвідомив собі цю безперечну правду, що ще й сьогодні в XXI віці існують народи, що ще й сьогодні всупереч всім теоріями оголошеним фанатиками перед віками і намаганням, даремним що правда, які коштують море людської крові та сліз, існують поміж тими народами, суперництво та, більше як коли-небудь, почування окремішності. Нагадав, скільки крові пролилося отут, на вулицях того гарного Києва, в ту далеку епоху, коли то північні варвари огнем та залізом хотіли стерти з його рідного народу знамена окремішності, аж поки не вдалося знівечити ці дикі намагання надлюдським зусиллям великого гетьмана Данила, якого крицевий пам'ятник красується проти гетьманського терему.

Степан посміхнувся.

Авто котилося широким шосе й наближалось вже до астрономічної обсерваторії, що знаходилася на одному із горбків серед ліса, край бічної доріжки, що йшла ліворуч від шосе.

Дорога піднімалась дещо й за хвилину праворуч розкрилася панорама Києва потапаючого в вечірньому сутінку. Миготіли міріади світел тремтючим сяйвом, що

відбивалося гень далеко в Дніпрі фантастичними блідавими цятками.

- Біля обсерваторії станути! - кликнув Степан Артименко шоферові крізь трубку.

За хвилину авто спинилося біля великого будинку, що білівся серед темні ліса. На даху його находилася баня, що була призначена до астрономічних дослідів та помічень.

- Заждати! - сказав Степан Артименко вискакуючи з авта. Одним скоком станув він біля входових дверей обсерваторії й подзвонив. За хвилину в середині будинку озвалися кроки й відчинилися важкі дубові двері. На порозі з'явилася висока постать в білому, робітному халаті. Був це д-р Ігор Харитоненко, перший асистент астрономічної обсерваторії в Святошині й приятель Степана.

III

- Добрий вечір Ігоре! Я вже й тут! - кликнув Артименко, витаючись з асистентом й переступаючи поріг будинку.

- Добрий вечір! - відповів той. - Ти дійсно скоро з'явився, Степане, видно нетерплячка додавала скорости твому автові. Та ходи на гору!

Артименко й асистент пройшли невеличкий коридор й сходами вийшли на платформу, вкриту банею, що находилася над обсерваторією. В ній був рефлектор та інші інструменти, потрібні до астрономічних обсервацій.

Директор обсерваторії, старий професор Загорович, поїхав був на Конгрес астрономів до Мадриту, тому Харитоненко під ту пору являвся господарем обсерваторії. Крім кількох асистентів й урядовців, що мали сьогодні нічну службу й працювали по своїх кабінетах, та прислуги, яка находилася на долині, в обсерваторії не було нікого.

Вийшовши на платформу, що вкрита була банею, Ігор вказав Артименкові крісло, яке стояло біля стола, закиданого картами та паперами, що на них видніли цілі ряди та колюмни чисел та всяких астрономічних знаків.

- Сідай, будь ласка! Що там цікавого у вас, у Києві? - почав асистент.

- Бачиш, Ігоре за отими цікавими річами я саме й з'явився тут - сказав Артименко.
- Заспокій ти мою цікавість, а я постараюся тобі тим самим відплатитись.

- Якщо ти такий нетерплячий, то можеш в цю мить дізнатися в чому річ! Прошу, будь ласка, переглянь оце - сказав Ігор, вказуючи рукою на скирту наперу, на якому видніли міріяди чисел та математичних знаків.

- Не жартуй, Ігоре! - кликнув Артименко. - Щоби прогризтися крізь оці нетри математики требаби мені хіба ще раз завернутися в нашу гімназію, в Мелітопіль. Мабуть живе ще наш старий Льюґаритм, що поза козінусом світа не бачив та мабуть, якщо колись не вдалося йому вистругати з мене козінуса, то й тепер цього не вспівби. Будь ласка, лиши ті пташки та шибенички в спокою і скажи отак по простому, в чому річ? Чи є яка звістка про "Queen of Virginia"?

- Слухай, розкажу все, що знаю, тільки, будь ласка, задержи це покищо для себе. Не хочу скомпромітуватися, колиб мої помічення та обчислення показалися хибними.

Тямиш, що від року нема вістки про долю трьох дослідників, які судном "Queen of

Virginia" призначеним до міжпланетного лету, знялися з летунського майдану в Гейфіку в північній Америці і долетіли до Марса. Загал забув про них, як про багатьох інших їхніх попередників, яким не вдалося досягнути тієї мети. Та й більшість астрономів призабула про них, виходячи з практичної точки погляду, що шкода часу займатися ділом, яке остаточно не увінчалось успіхом.

Як знаєш, я від давна займаюся Марсом та усім тим, що його торкається. Крім цього я винайшов прилад, який дозволяє запримітити хоч би і яке мале тіло, що знаходиться поза, згідно недалеко поверхні якоїсь планети чи якого іншого небесного тіла. Крім того при допомозі відповідних обчислень можна з цілою точністю означити місце, в якому воно знаходиться в просторі та напрям, по якому воно посувається, коли воно в русі, хоч його самого не видно. По численних пробах та досвідах так уліпшив я той свій апарат, що він працює з незвичайною точністю та певністю. Займаючись Марсом мав я завжди на тямці "Queen of Virginia" та долю її пасажирів. І оце вчора звернувши свій апарат на поверхню Марса запримітив я, як це виказала з усякою певністю стрілка мого апарату, приявність якоїсь маси чи тіла, недалеко Марсової поверхні. Ця маса знаходиться в доволі повільному русі в напрямі від Марса до нашої землі. Мої обчислення, за які я зараз узявся, виказали, що коли ця маса чи тіло порушатиме-ме з тією швидкістю, що досі, то рівно по десяти днях, числячи від вчора, це є дня 25-го травня в ранішніх годинах, досягне поверхні нашої землі. І то саме десь тут в нашій околиці, де перехрещується рівнолежник Києва а його полуденником.

Що ж це за маса чи тіло?

Яка-ж інша, більш логічна думка може насунутись, як не та, що це "Queen of Virginia" вертає з Марса на землю? Ось бачиш ця новина, яку хотів я тобі сказати!

В міру Ігорового оповідання, Артименка аж дроз проймає від хвилювання. Отже сповняється його прочування, що міжпланетне судно вертає на землю та що вкінці людство дізнається, як виглядає той далекий світ, до якого в мріях тільки вже від непам'ятних віків виривалися людські душі.

І оце йому першому судилося сповістити світ про цю епохальну подію, йому Степанові Артименкові, київському журналістові! І замаячили в його уяві великанські наголовки надзвичайних видань "Київських Вістей", виринула перед очима його душі картина, як то вуличня товпа виривати-ме із рук Газетних рознощиків задруковані листки паперу, як з уст до уст блискавкою подавати-муть собі вчитану новинку. Як тисячі чужоземних газетярів добивати-муться своїми телевізійними апаратами хоч хвилинки розмови із ним, щоб почути ближші подробиці цієї вістки.

- І ти говориш про це так спокійно, Ігоре! - кликнув Артименко дріжучим із збентеження голосом - та-ж це вістка, якої кожне слово і золотом не оплатити! Та-ж прецінь факт повороту міжпланетного судна на землю пічне нову добу історії людства! Це-ж прецінь щось такого незвичайного, небуденного, а ти говориш про це так байдужно, якби це перший ліпший літак повертав собі із недільної прогульки. Одно тільки спитаю тебе: чи досі ніяка інша обсерваторія не запримітила цього явища?

- Поки що ні! Ми маємо звязки із всіма обсерваторіями світу, та досі ще ніяка не

зголосила того рода своїх помічень, хоч воно так водиться, що ми взаїмно оповіщуємо собі всякі новини запримічені у всесвіті.

- А коли можна надіятись запримічення того тіла?

- З уваги на його маленьку масу без мого апарату це може наступити тільки тоді, коли воно знайдеться в сфері притягання землі, краще сказати тоді, коли воно так наблизиться до землі, що можна буде достерегти його крізь сочку апарату спрямованого на дорогу його лету.

- Значиться більше-менше коли це може статися? - спитав Артименко.

- За чотири або п'ять днів, отже так біля 20-го травня можна надіятись, що зголоситься котрась із обсерваторій із вісткою, що якесь тіло наближається до нашої землі. Очевидно все те може статися тоді, коли мої обчислення покажуться правильними, хоч в тому не сумніваюся. Я завтра ще раз візьмуся до чисел і надіюся, що зможу тобі сказати, в якому саме місці те тіло причалить на поверхні землі, хоч сьогодні вже можу тебе впевнити, що станеться це десь отут, біля нашого Київа. Я хотів сповістити тебе першого про це моє відкриття, знаючи, що ти вже здавна був лакомий на всякі цікаві звістки, так сказати б з першої руки і не хотів поминути нагоди, щоб не зробити тобі малої приятельської прислуги!....

- Дякую тобі, Ігоре! - кликнув Артименко, простягаючи до приятеля руку - спасибі за те, що не забув про свого давного товариша. Я, розуміється, задержу все те, що почув від тебе, покищо для себе - хіба тільки треба б повідомити мого шефа, старого Вашківського, щоб приготувались у редакції та друкарні на цю важну новину, якщо із неї маємо скористати - а там тоді, коли ти даш свій призивл на це і скажеш, що можна, пущу цю вістку в світ.

- Так отже все гаразд Степане - сказав асистент - уявляю собі, яке величезне вражіння викличе ця звістка в широкому світі. Вкінці діждемося може тієї хвилини, коли дізнаємося, що там діється, чи є яке життя на Марсі, коли не одна, досі не розгадана, загадка розкриється перед нами, коли отой червоний Сфінкс, що від віків, моргає до вас із безмежного простору заговорить до нас своєю мовою. Одно тільки бентежить мене, чому подорожні "Queen of Virginia" якщо вони заховалися при житті, а що так воно мабуть є, це доказує їхній поворот на землю, не дали через такий довгий час ніякої звістки про себе. Прецінь у них було доволі посередників, щоб подати нам яку вістку. Доказом цього є хоч би ті світляні сигнали, які вправді діяли автоматично із-вні судна при зіткненню його з поверхнею Марса, та все-ж таки ними вдалося сповістити про їхнє прибуття на Марсову поверхню. Хоч би навіть їх радієвий апарат й не виправдав сподівань не діючи на таку віддаль, бо ж як тобі звісно ще й досі, хоч маємо стільки всякого рода винаходів та відкрить, хоч знаємо як обходитися із електричними та радієвими філями, ще досі не знаємо їх ества ні не вміємо пояснити того, як саме вони і по чім пливуть у просторі то все-ж таки вони повинні-би подати яку вістку про себе.

Бачиш воно у світі так, людина скорше потрафить запримітити та навіть приневолити собі служити наслідки якогось ділання, як збагнути його причину та

ество! А то більше року проминуло, як полетіли вони і поринули як камінь у воду. Я не дивуюся зовсім, що світ так скоро призабув про них. Бо-ж тільки нагадай – скільки то було вже летів у всесвіт і кожний з них кінчився невдачею. Вибіралося спершу на місяць то знов на Марса. А останньо, може нагадуєш собі, як той багатий чілійський торговець свиней вибирався аж на Венеру! Вправді не полетів так далеко та скупався із своєю ракетою в озері Тітікака, та все-ж таки всі ті невдачні лети відбирали в людства віру в успіх того рода підприємства і я, як кажу, цілком не дивуюся, що й лет "Queen of Virginia" потрактовано остаточно також забуттям. Тимбільше вражіння буде, коли те судно поверне таки на землю, виконавши своє завдання.

Степан Артименко сидів як заворожений, під вражінням усього того, що почув від приятеля. Силкувався зясувати собі все те й відтворити в своїх думках та немов якась хаотична мла огорнула його мозок й тільки від часу до часу виринали серед неї якісь химерні, уривані, неповязані з собою зображення, що укладалися в кошмарні думки, хаотичні, недоповнені уривочні слова та речення....

– Ага!... Вертають.... Поворот з Марса!... Ні! – не те! Рокова хвилина!... Нова епоха в історії людства!...

Здрігнувся.

І в мить стало йому ясно, що це ніщо інше, як наголовки статей надзвичайних видань "Вістей", які випускати-ме вже в найблизших днях...

Ех! – вилазить усе шило з мішка! Значить, що й не було би, не сталося би, все те перемелює його мозок на вузьенькі, чорні рядки, якими заповнює скирти паперу, щоб кинути їх юрбі, вічно жаждущій новин, химерній, ненаситній юрбі.

Звичайна доля журналіста!

– Дякую тобі Ігоре – сказав простягаючи до асистента руку, що не забув про мене й розважив хоч одною незвичайною вісткою сіру буденщину, серед якої приходитьсь проживати.

– Буденщину й до того ще сіру! Ха! ха! ха! Не лицемір Степане! Хто як хто, а ти не можеш нарікати на сірість буденщини! Ти-ж прецінь один із тих, що держать увесь час палець на живчику життя, як це у вас по газетньому говориться. А воно у вас у Києві кипуче! Що сказав-би ти, якби тебе заставити отут днями й місяцями цілими слідити за якою зіркою, яка хоч гинь не хоче й ворухнутись з раз прибраного місця. А у вас там інші зірки – що? Ну, вони рухаються правда – рухаються не раз аж надто! Ну, а як вона, ота найновіша зірничка на київському небосклоні? Що? Бачив? Дійсно така гарна, як це описують твої кумпани по фаху?

– Це ти про Марічку? Ні, не бачив ще – та побачу, якщо встигну ще заглянути в "Аркадію" – сказав Степан підводячись з крісла й витягаючи годинника. – А ось я й засидівся у тебе, вже й по двадцять другій – час вертати! А наше гуцулятко – наша Марічка, це дійсно небуденна зіронька! Знаєш, куди тільки зявлялася із своїми подругами то люди голови тратили. Ти не чув мабуть найсвіжішої новинки?! Та і звідкіля тобі довідатись у тутешній пустелі. А це ще бачиш і тайна, про яку ні чичирк навіть в пресі не можна згадати, хоч про неї всі київські воробці цвірінькають! Це

бачиш грозилоби зараз дипломатичним конфліктом.

Отже під час останнього гостювання нашої Марічки в Брюсселі, бельгійський принц Юхим так задурився в неї, що коли виступи Марічки покінчалися й вона покинула Брюссель, він пігнався за нею і аж десь у Празі схопили його детективи впряжені в погоню за ним його зажуреним батеньком. Кажу тобі чиста кумедія та й тільки! Вони, бачиш, наздігнали його й застукали десь у Празі на Віноградах, в якомусь паршивенькому готелі й до його:

- Ваша Високість вертайте, там дома турбуються матуся й татко! Так і так, вертайте та й годі!

А той, молодчина був, та до них:

- А вам яке діло?!

Та по зубах. Одному дібрався до третього ребра й скинув із сходів другого поверха й хотів те саме з другим вчинити. Та збіглася прислуга й не дала.

І вийшов скандал - кажу тобі, першоклясний скандал! Не даром наш принц був першим бельгійським змагуном в легкоатлетиці. Почалися такі змагання, що й казати!

Що там і йому обірвалося від готелевої прислуги, це більш як певно - та ба принц не з тих, щоб так легко здатися. Аж як привели поліцію, виявилось, хто це ота цяця, що так без милосердя вибиває зуби урядовцям своєї батьківщини.

Рад-не-рад мусів вертати в свояси, розумієш з "розбитим серцем" - як то кажуть.... А що там дома було, яке привитання, про це вже історія не згадує.

Така то бачиш наша Марічка!

За це цілий тиждень літний театр, в якому Марічка в Празі виступала, аж тріщав не могучи помістити публіки, так посунули Пражани на її виступи.

А бельгійський король - батенько й ордена прислав - чесне слово - такузвіздуз брилянтами! Кедрина з львівського "Діла" бачив й аж три фейлетони стругнув описуючи його! Розуміється це все на похвалу рідного мистецтва! А якже! Пожди, прочитаєш завтра у "Вістях" мою нотатку про Марічку. їй Богу не збрешу а напишу чисту правду! Так бувай здоров, Ігорчику, пильнуй свої зіроньки, й дай зараз знати, коли можна вдарити в ерихонські труби! До побачення Ігоре!

І стискаючи приятеліві руку вийшов Степан спішно із обсерваторії й вскочивши в авто, яке під'їхало саме перед входові двері кликнув:

- Вертаємо! Тільки скоро. А тепер в Аркадію!

За хвилину неслоя авто назад святошинським шоссе й незабаром котилося вже по київських вулицях.

IV

А в київській "Аркадії", саме в хвилині, коли Степан вспів підіхати до неї, висісти й протиснутися до свого місця в журналікарській ложі, починалася третя точка - атракція усіх вистав весняного сезону - виступ Марічки Калиниченко та ч. її трупи. У Аркадії поміщався славний на цілу Україну цирк Загорянського, що давав там вистави цілий рік, чинючи грізну конкуренцію усім київським театрам та фільмовикам. Мав він

щоденно повні збори головно тому, що Загорянський стягав на свою арену все, що тільки денебудь у світі було славне й голосне! І коли минулого року якась баскійська циганка у Піренях вродила циганча з двома головами і воно всупереч всім медичним повагам з кільканадцятьох факультетів не збиралося вмирати, а жило наперекір цілій медицині то оце в кілька місяців опісля київці мали змогу оглядати те чудовище у цирку Загорянського.

А раз таки на підпитку старий Загорянський заложився, що заангажує до свого цирку уелзського принца і заставить його танцювати аркана із чотирма тресованими шимпансами.

І хто зна чи не був би сповнив своєї обіцянки, бо для Загорянського ніщо не було неможливе, якби не міністерство закордонних справ, яке вмішалося в це діло приневолюючи його понехаги свій фантастичний намір.

І оце в тому то цирку виступала славнозвісна танечниця Марічка Калиниченко із своєю трупю танцюристок, а сьогодні саме був її перший виступ. Тисячі пар очей розбавлених глядачів немов заворожені першими тонами музики впилися в арену, що вкрита була гейби пестрим квітчастим килимом карпатської полонини – танцюристками зодягненими в гуцульський стрій.

А по середині їх Марічка.

Струнка з палкими очима, що іскрилися на смаглявому личку, з причіскою, яку колись не раз віками носили українські княгині, огортала своїм поглядом цілий амфітеатр.

Здавалася тією завороженою княжною з казки, що оце в товаристві подруг-бояринь злинула з заклятого в скелях Чорногори терему тут на арену київського цирку. Стояла гордо посеред своїх подруг (танечниць), які з захопленням вдивлялися в свою князівну, що вела, їх у світ на підбій людських сердець та людських душ. Такою мусіла бути, колись перед віками ота Настаська Чагорова, що вспіла заволодіти чаром очей своїх карих серцем княжича Ярослава, якого народ ізза мудрости великої Осмомислом звав.

Ще мент і зачнеться танок.

А музика грала.

І неслися тони то сумні й протяжні то знов безжурні повні веселости безумної й немов буря: ота, що то зривається часом з карпатських верхів й нестримно несеться на доли, ринули у широкий амфітеатр Аркадії. І зойкнули часом плачем, що в звукахлрембіти квилить й у флюярі заниває, а в шаленому "данці" буйному й безтямному, що не має стриму кінець знаходить.

То знов каскадою сміху розсипалися, того сміху яким дівчата легінчика на музиках карають за те, що дутка білого у цимбали веречи не хоче, щоб "данець" йшов далше, того сміху щиро сердешного в якому "вівкання" легінчиків вчувається, що голосним гомоном відбите о ґруні стихає поволі по зарінках.

Почався танок.

Той танок, що гуцульським "плесаниєм" починався й в хороводи переходив, що їх перед віками у свято купала Маріччині предки виводили, той танок, що його Марічка в

своїй уяві створила вслухуючись в шум карпатського бору та Черемошових хвиль, ще тоді давно, коли за квітками вганяла по царинках, ще тоді коли нені очі її сокотили.

Той танок, в якому вчувалося недовомлену мову карпатського бору і клекіт джуркал і цю тайну одвічну, що її зберігає душа гуцульського племені.

Той танок з яким перейшла всі майже столичні города світу, що дав їй славу і ім'я першої танечниці і гроші – багато, багато грошей....

їй Марічці!....

Ах! – це-ж було вже в тих часах коли не треба було здобувати собі імени вбираючись у чужі шори!

Коли то Ничипір Батіг, якого Господь поблагословив соловейковим горлом, до кінця свого життя залишався Ничипором Батогом, хоч лунав його голос в мілянській Ля Скалі й ньюйоркському Метрополітен-гузі!.... Коли то втратив свою актуальність популярний колись рефрен:

"Тепер Урхан я не Іван"...

Танцювала Марічка.

Аз нею всі її подруги. Амфітеатр мовчав, як заклятий. Тією мовчанкою святою, що в храмах завітних царює, що віддихом зайвим лякається сполохати той настрій, що огорнув собою усіх.

А коли вмовкла музика і танок скінчився, коли з останнім поклоном Марічка і її подруги сходили з арени, амфітеатр аж здригнувся від бурі оплесків розхвилюваної юрби.

Степан і собі плескав в долоні. Більш механічно, як свідомо виходили в його ті оплески, хоч силкувався зібрати свої думки, щоб з'ясувати собі цілу оту картину, яка перед хвилиною майнула перед його очима.

Знав, що має відтак її змалювати словами в завітних "Вістях". Був схвилюваний. Стільки вражіннь в так короткому часі. Напів несвідомо відчував, що отих кілька хвилин проведених в "Аркадії" дасть йому матеріялу на який тиждень, щоб заповнити ними вічно ненаситні стовпці газети.

Та в мить нагадав:

– Святошин!

Щось більшого гряде, що закриє собою і отой танок небуденний і все те, що нести-ме з собою щоденне життя.

Глянув на годинник.

Доходила опівніч. Почував, що не могли-ме довше сидіти, у цирку, тому піднявся й тихо вийшов з ложі, не звертаючи уваги на клоунів, які саме виконували на арені пародію Маріччиного танку, викликаючи сальви сміху серед глядачів. Першим стрічним виходом покинув "Аркадію" і вийшов на вулицю.

– Було душно й парно, збиралося на дощ.

Пройшовши кільканадцять кроків Сіміренковим бульваром завернув біля музею Терещенка в бічні вулички, бажаючи пройтися трохи пішки, щоб упокоїти розбурхані до краю нерви V-заки – дійде до дому.

Голова ходила ходором, як по здоровій випивці, думок годі було зібрати. Але почував, що завтрішний й слідуючі по ньому дні будуть горячі для нього. Ще й які!

І в мить усвідомив собі, що і "Аркадія" і Марічка і її танок бліднуть, розвиваються мов мла:, у небуття кануть проти цього величнього, грандіозного, що гряде...

Що там Марічка! Химерний сон, що на мент приснився і нема вже його.

Так, так! Він напише звітлення з її виступу, ще й як напише! Це-ж обов'язково! Тай кінець! Знав, що вичеркне її з памяти, як вичеркував тисячі отих епізодів, що їх несло йому життя на стрічу хоч спинявся біля, їх і утрєвалював чорними стрічками на білому папері. Та це, що несуть йому прийдешні дні, це не химерний танок, це подія, яка нестертими словами запишеться на скрижалях вічності...

А про Марічку напише. Безумовно. Сьогодні ще. І стільки.

І знав, що ще сьогодні, заки положиться спати мусить бодай приготувати матеріяли до написання цілої низки статей про те все, що торкалося Марса, "Queen of Virgini'i" та її пасажирів. Треба випередити всіх, заскочити такою масою задрукованого слова, щоби він став першим, щоб він став тим джерелом, з якого черпатимуть інші.

Знав це!

А в ухах гомоніла ще мельорія гуцульської музики, в уяві миготіли пестрі картини гуцульського танку.

По дорозі мусить зайти ще в редакцію. Там напише звітлення з виступу Марічки, що піде в ранішнє число, перегляне вечірні газети, - а там можна буде й про спочинок подумати.

Де дальше успокоювався поволі й коли на перехресті біля Зелених казармів, в яких стояли гарматники Чорноморці, стрінув проїзжаюче авто, спинив його, й із словами:

- Володимирська, терем "Київських Вістей" - сидів вже у повозці, яка в той мент покотилася по ясно освітлених київських вулицях.

За декілька хвилин під'їздив вже ліфтом на третій поверх, де містилися редакційні кімнати, мимо нічної пори освітлені рясно.

Ніщо дивного! У редакції як і на долині в друкарні кипіла робота, так як вчора й позавчора й щоденно. Складалося ранішнє число "Вістей", що перед досвітком ще з'являлося на київських вулицях а в ранішніх годинах читалося по всій Україні від моря до кряжів Карпат доставлюване туди літаками.

Ввійшовши в свою робітню Степан Артименко вже цілком зрівноважений забрався до складання нотатки про виступ Марічки і її балету й за кілька хвилин готовий скрипт мандрував вже на долину в друкарню.

Переглянув наспілу за час його неприявности почту, прослухав два резервні диктографи, що відбирали розмови з телевізійного апарату, коли в кімнаті не було нікого, й забрався до збирання всього того, що торкалося "Queen of Virginia". За хвилину було того повна скирта: часописів, журналів, книжок брошур тощо.

Це на завтра - сказав Степан до себе - добре прийдеться запертися заки переореш цей переліг.

Покінчивши із тим погасив Степан у робітні світло й знов за кілька хвилин

опинився на київській вулиці.

Було пізно.

Так цим разом попрямував Степан таки додів на вповні заслужений відпочинок.

V

Коли на другий день в десятій годині ранку Степан Артименко виходив з кабінету Панаса Вашківського, видавця й рівночасно начального редактора "Київських Вістей", свого безпосередного шефа, то лице його сяяло радістю.

Саме перед хвилиною сповістив його про все те, що почув вчора. Вашківський зпочатку недовірливо глянув на нього зпід лоба й кинув крізь зуби:

– Мабуть ви, Степане, вчора здорово витали того ірляндського піїту, що вам аж Марс приснився! А в літературному клубі славний медок! Знаю, знаю! Сам тямлю, як в масницю справляли там ювілей тому кирпатому Лазаренкові, що то драмовиння на фунти пише! Тоді то наша братія мусіла гуртом відвозитися додів, бо деякі й потрапити не змогли. А Зінківський, цей, що передовики у "Роді" пише, вбгав собі в свою замакітрену голову, що він є Кир молодший, який веде Греків крізь малоазійські нетри у вітчину. На крутянському майдані, як знаєте, проти пам'ятника "Героям з під Крутів" є водограй а біля його басейн, до якого спливає вода із водограю. Наш Кир як тільки побачив воду, а тоді саме відлига трапилась, не надумуючись довго із окликом "о талятта, о талятта!" кинувся в басейн. Витягати довелося а то замерзби був. О, славні вечірки в літературному клубі, знаю!

– Що це ви, Панасе Григоровичу, цілу Анабазіс мені розкажете! Я вчора й не був в літературному клубі й не знаю, як там відбулася ота вечірка. А це, що вам сказав, то щира істина. Треба приготувитись та й годі. А роботи буде чимало. Треба наладнати збільшений транспорт надзвичайних видань газети, створити постачання найновіших вісток для закордонної преси, щоб вони до нас зверталися а не до кого іншого. А відтак постаратися про найкорисніше місце під час офіційного привитання для "Вістей" – це вже ваше діло.

Словом треба нам вжити всіх заходів, щоб бути на все приготованими. І то зараз! Тямте, в письмі святому стоїть: не знаєте бо ні дня ні хвилини...

Вашківський почав впевнюватись, що все те таки щира правда! Степан не з тих, щоб строїти жарти, а пріма апріліс давно вже минув. Поволі усвідомлював собі вагу цього, що йому розказав Артименко. Аж почервонів з радощів, коли в його думках засвітала певність, що то саме його газеті судилася неждано така небуденна оказія. Стискаючи руку Артименка, ледви зміг із-за хвилювання висказати йому слова подяки.

– Їй Богу, Степане – так, це-ж те, що ви кажете, грім з ясного, неба! Далєбі з вас молодчина! І де це ви те все, винюхали? Та-ж цей клятий Косович аж лопне з ревности із своїми "Новостями".... Чи ви уявляєте собі, що це для вас значить!? Тираж потроїться, що я кажу, в четверо, в п'ятеро піде в гору! Ходіть, хай вас поцілую голубчику!

А ті підсусідки з Благовіщенської! Позеленіють бра з ревнощів – позеленіють! От і

вирятували мене з мороки! Бачите

- огірковий сезон наближається - я й сушив собі голову, якби то видержати конкуренцію - або хочби тільки вдержатись на поверхні а тут вам само щастя у руки лізе!.... Пан Біг ласкав на газетчиків - голубчику! Само собою, що треба зараз взятися за діло. Озолотити вас і вашого астронома - Степане! Якщо те все пройде так, як це ми собі обміркували, так їдемо оба на два місяці на Кавказ в Кисловодськ! Ну що там Кисловодськ! Якщо захочете то й в Дарджілінг чкурнемо. Там цього літа аж вонятиме нафтою! Репрезентативний з'їзд нафтових королів цілого світу. З того часу як на тибетанській верховині відкрито нафту, так Дарджілінг став наймоднішим світовим курортом. Що ви на. це Степане?

- З радості душі, пане Панасе, так бачите для вашого брата й у Ржищів поїхати на два тижні велика турбація - не то Кавказ чи Гімалаяї...

- На кошт видавництва, пане Артименко, само собою на кошт видавництва! - перебив йому сміючися Вашківський.

- Уладняйте-ж все що треба, щоб на офіційному привітанні "Вісти" були заступлені так як слід, як цього вимагає наше становище у пресі. Ви це зробите, правда? Бо в мене стільки турбот, що й не встигнеш за усім доглянути.

- Не турбуйтеся, пане Панасе, ми це все уладнаємо так, що гаразд буде. Надіюсь ще сьогодні подати в друкарню перші скрипти, щоб коли прийде час ми мали все готове. Вспіємо!

І прощаючись сердечно із Вашківським вийшов з усміхом на лиці з його кабінету. Радів, невимовно радів Степан нагадуючи свою розмову із шефом.

Двомісячна відпустка!

Аж серце живіше забилося з його на згадку про неї! Це-ж можна буде свobodно відітхнути, забути про все, забути про той його світ, що простягався поміж редакційним столиком і станком друкарні, що мов той опир наляг на ціле його ество й висотував всі його сили й снагу...

Забути на мент, що існує в світі папір і друкарське чорнило, повернути свої думки на інший сектор життя, віднайти своє я розгублене між тими тисячними рядками задрукованої газети.

Це-ж мрія кожного, хто устряг й замотався в ті тенета, які розкидує довкола себе оте "друковане слово"....

Увійшовши у свою робітню, узявся Степан за буденну роботу. Часом серед прочитування й справлювання новинок, які постягали репортери, майнуло йому перед очами душі личко Марічки, часом звідкілясь прилинула на мент мелодія її танку і стихла, то знов коли підняв очі з над скирти паперу й неповоручно вдивлявся в простір кімнати, на фоні кутка замиготіло іскристими буквами "Queen of Virginia"

На маленький часок.

І знов повертав до дійсності й ловив ухом стукіт писарських машинок та скрипіт диктографів.

Намагався приготувати матеріал до найближчих чисел газети, щоб мати час

узятися за статті, призначені для надзвичайних видань "Вістей". Призабув на полуднешний чайок й тільки коли в обідню пору редакційні кімнати стихли трохи від звичайного гамору Артименко забіг на хвилину в недалекий ресторан, щоби покріпитися. Так минув за працею, шаленою виснажуючою працею, день і другий і третій.

Працював.

Ще раз спинився в своєму описові над історією виправи "Queen of Virginia", сміливими подорожниками, щераз зайнявся всілякими проблемами, що доторкалися Марса, щоб знова увести читаючу публіку в сферу інтересів, цю серпанком сповивали цю епохальну подію, яка за кілька днів мала розгорнутися перед її очами. А третього дня знов відізвався дзвінок телевізійного апарату й на кришталевій тафлі знов замиготіли слова:

"Астрономічна обсерваторія в Святошині просить пана Степана Артименка до апарату".

За хвилину стояв вже Степан біля апарату й говорив вдивляючись в усмінене лице д-ра Ігоря Харитоненка, яке видніло на кришталевій тафлі.

– Я тут. Здоров Ігоре, що нового?

– Усе гаразд. Сповнились мої сподівання. Саме перед хвилиною зголосилася обсерваторія на "Mount Wilson"^[1] та переказала свої помічення, які тільки підтверджують мій здогад. Розуміється нони не догадуються, що саме є на річі, бо в них нема мого апарату. Та їхні підрахунки вповні годяться з моїми, отже висновок – мій здогад правдивий. Тому то Степане можеш вже завтра вранці зголосити в єрихонські труби, як це ти висловився, й сповістити своїх цікавих читачів про цю епохальну подію, але, як кажу, щойно завтра ранком. Сьогодні ще, я, як це є моїм обов'язком, перешлю урядове звідомлення з мого відкриття в міністерство із заввагою, що право першенства в постачанню вісток для преси й закордону передаю тобі. Також викликаю із Мадрита мого шефа Загоровича, який повинен тут завтра вранці прибути. Що до часу прибуття міжпланетного судна то прибуде воно дня 25-го травня вранці, приблизно перед або недовго по сході сонця. Отже затям собі: 25-го травня ранком витаємо тут у Києві наших гостей з Марса. Думаю, що міністерство воздухоплавства спіє приладнати до цього часу все, щоб це привітання відбулося щасливо на нашому летунському майдані. А поки що бувай здоров!

Артименко ледви успів проговорити до Ігоря слова подяки й пращання, як Ігореве лице з приязною усмішкою зникло із кришталевої тафлі й в той момент відізвався дзвінок на знак, що розмова скінчена.

Ще того-ж вечора понад Києвом кружляла пара літаків, що розкидали летючки із задрукованими кількома рядками:

"Увага!"

Читайте завтрішнє надзвичайнє видання "Київських Вістей", що появиться о 9-ій годині ранком. Про щось незвичайного, небуденного дізнаєтесь!

Передайте цю летючку з рук до рук, від хати до хати!

Редакція "Київських Вістей".

І того ж вечера на всі запити, які з усіх сторін посипалися крізь телефони й телевізійні апарати питаючі діставали однозвучну відповідь: – Читайте завтрішнє надзвичайне видання "Вістей". І більш нічого.

VI

Ще раннім ранком, ледве що на обрію зарожевілася заграва, почали збиратися на Володимирській проти терему "Київських Вістей" громадки людей. Видко що вчорашні летючки зробили своє.

Даремно вдивлялися цікаві очі на фронтон терему, де звичайно, вже від ранніших годин висвітлювалися на широкому екрані новини дня та зверталось увагу на цікавіші статті, що з'являлися в газеті. Так тепер видніли тільки ті самі рядки, що їх можна було читати у вчорашніх летючках:

"Читайте сьогоднішні "Вісти", що появляться о 9-ій годині ранку".

Де дальше, коли вже починався звичайний, ранішній рух на городських вулицях, юрба збільшалася, заповнюючи бічні вулички й спинюючи рух прохожих та повозок, що з трудом пробивалися крізь натовп. Тут й там миготіли блискучі шоломи городської варти, що намагалася вдержати лад й вчинити вулицю свобідною для проїзду.

Та це не дуже їй вдавалося.

Серед юрби творилися поодинокі гуртки, в яких оспорювалася й коментувалася загадочна вістка, кинена редакцією "Київських Вістей" на вулиці міста.

Виринали здогади одні за одними.

Одні впевняли, що це заповідь війни. Ніщо тільки війна. Та війни не вибухають так негайно з сьогодні на завтра, а на політичному овиді як на збитки було аж надто супокійно й ніщо не віщувало якоїсь війни.

В одному гуртку йшла дискусія живіше як де інде. Серед його стояв якийсь молодий чоловік з розкудовченою чуприною, не то студент не то прикащик з вигляду, й скоро розмахуючи руками говорив грімким голосом:

– А я вам кажу, що це ніщо інше тільки димісією уряду пахне. Димісією та-ак! Всякі познаки на землі та на небі вказують на це.

Руки його кружляли як крила вітряка а самопевний голос кріпшав й уривався, як це буває у промовців, що стараються заволодіти товпою на передвиборчих вічах.

– Димісія уряду!? – перебив йому якийсь опонент. – Що це ви? Коли б воно так було, то "Вісти" не робили би такого гомону ізза такої дрібниці.

Димісія!?

А чи від того світ завалиться, якщо піде Гречанівський, а на його місце прийде Остапенко? З Богом Парасю! Не вгадали добродію!

– Якіж бо ви? – почав дальше своїм піднесеним голосом вуличний політик. Я-ж сам вчора на власні очі бачив, як перед гетьманським теремом стояв екіпаж з гербовим тризубом на дверцятах. Більш години стояв! Що це воно, думаю? Це-ж як даром собі так стоїть. А ось і навинувся під руку один із гетьманського двору, в такій лівреї

блискучій, бач гетьманським гаражем мабуть завідує чи урядовцем для особливих доручень із постачання буде – так я і до його:

Що воно, дядьку, кажу, за парсуна така у нашого Ясновельможного?

А це, каже, голова ради міністрів, Гречанівський. На авдієнції, значить, у пана гетьмана. От що воно! Не даром до Ясновельможного заїхав. Звісно до господаря же. Прощатися приїхав. Ну й бач димісія по моему! Ні? Кажу вам, що це воно так а не інакше! Побачите, що моя правда!

– Добродії, геть з пішохода – перебив цю голосну дискусію городській вартовий. – Чого спинюєте рух проложих?

Дискутантн замовкали, посувалися декілька кроків та знов приставали в дожданні.

Дещо подальше, біля ювілерського магазину Овраменка й Калужинського нова громадка цікавих обступила якогось

купчика з вигляду В широкому брилі, що зсунувся йому геть аж на потилицю. Прижмуривши праве око й зробивши таємничий вид, він говорив напів притишеним голосом.

– Тс! – Я знаю!... Учора було засідання верховної ради, яке протягалось геть поза північ.

Бурхливе засідання.

Обмірковувалася інтерпеляція лемківського депутата Лабаша в справі пряшівських солянок. Ніщо інше тільки це.

– Цебто що? – відізвався хтось із слухачів.

– Треба слідкувати за політикою то знали б наперед що, де й коли станеться, от що! – відповів самопевно купчик в брилі. Ось, бачите, чорноморський соляний трест хоче узяти сіль по всій Україні в монополію. А Галичани, бач, ні та й ні! О! Це завзятий народ! Мало до бешкету не прийшло на тому засіданні. Побачите, що на мою стане! Побачите!

Але й тут городська варта перепинила дебати посуваючи на кілька кроків вперед вуличних політиків.

Де дальше юрба так зросла, що городські автобуси, що обслуговували цю частину города, мусіли обминати Володимирську не могучи протиснутися крізь ряди цікавих. Спинялися й приставали урядовці, що поспішали у свої установи, робітники прямуючі до своїх станків, школярі й студенти, спинялися куховарки, що спішили на базар.

А години минали за годинами.

Було десять хвилин до дев'ятої, коли відчинилася у теремі велика, бічна брама й з неї почали висовуватись вантажні авта, що звичайно розвозили тричі в день "Київські Вісти" по усіх сторонах города. На кожному із них їхало кільканадцять разнощиків, що розпродували Газету кожен у своєму районі.

Якось мимовільно розступилася юрба, пропускаючи вузькою стежиною важкі вози.

А коли прокотилося їх десять й зникло кінець Володимирської в бічних вуличках, із

брами виїхало одинадцять авто й проїхавши кільканадцять кроків і спинилося по середині Володимирської стиснене з усіх боків юрбою.

Стоючи на ньому, рознощики, з високо піднятими в гору, ще мокрими від друкарської фарби надрукованими листками газети, почали вигукувати своїм звичаєм:

- Надзвичайне видання "Київських Вістей"! Епохальна подія! Тільки п'ять шагів! На-а-адзвичайне вида-ання!

Голос їх лунав понад головами юрби, губився, гинув серед вуличного гамору то зливався з окликами, що з усіх усюдів линули на рознощиків.

- Давай! - понеслося з усіх сторін. - А скоріше!

Миттю гори задрукованих листків, що сіріли на вантажному авті опинилися в руках юрби.

Хто не вспів добути виключно для себе номеру газети, цей вилазив на спину других, спинався на вуличні ліхтарні й вистаючі фасади домів, щоб тільки кинути оком на задруковані рядки й заспокоїти свою цікавість.

А ті щасливі, яким вдалося першим допасти ще вогкого паперу - читали. їхні очі впилися в чорні рядки, вглитували в себе слова цілі й речення. Якесь не то збентеження, не то жах видніли на їхніх лицах. На один момент - химерний, проминаючий момент втихла вулиця.

А на газетних листках видніло великими буквами:

Поворот з Марса!

Міжпланетне судно "Queen of Virginia" що рік тому вилетіло з летунського майдану в Гейфіку U. S. A. в дорогу до планети Марса вертає назад на землю!!

Нашому співробітникові д. Степанові Артименкові вдалося роздобути інформації, що "Queen of Virginia" причалить за кілька днів, а саме дня 25-го травня ранком до землі отут в околиці Києва!

Це, про що покоління цілі мріяли тільки, сталося ділом! Ця відвічна тайна, якою сповиті оті зірки, що моргають до них із синяви неба розкритою стане для нас, цей червоний сфінкс, найблизший товариш нашої землі заговорить до нас своєю мовою!

Громадяни! Чи в силі ви з'ясувати собі вагу тієї події?! Це-ж те, на що віки цілі ждало людство ціле, що тільки в снах ввижалося, задушевним побажанням було тільки, стає реальним фактом!

Геть на бік усі наші буденні, дрібні турботи, нехай радіють серця наші, що нашому поколінню довелося діждатися тієї епохальної хвилини!

Редакція "Київських Вістей" горда з цього, що це їй перший доводиться подати до відома загалу цю вістку. Дякуючи ввічливості д-ра Ігоря Харитоненка першого асистента святошинської астрономічної обсерваторії, якого обчисленням та дослідом завдячуємо оту вістку, редакція мати-ме змогу інформувати наших читачів про всі події лету "Queen of Virginia" та її причалення. Крім звичайних чергових видаватимемо в міру потреби надзвичайні видання, щоб наші читачі були всесторонньо про цю незвичайну подію поінформовані.

А далі йшов дрібним друком офіційний подаваний урядовою телеграфічною агенцією (УТА). Міністерство воздухоплавства доводить до відома, що дня 25-го травня ранком, як це звідомляє урядово астрономічна обсерваторія в Святошині, американське міжпланетне судно "Queen of Virginia", яке вилетіло минулого року з метою долетіти до Марса, вертає на землю. Причалення має відбутися в околицях Києва. Міністерство приготує офіційне привітання сміливих летунів і оці звертається до громадян Києва із окликом, взяти участь у тому привітанні. Святочний вигляд нашого міста та понехання повсякденної праці того дня, буде ознакою нашої участі у тому загальному хоріві пошани, з якою зустрічати-ме ціле людство сміливих подорожників.

Хвилювання, збентеження й своєрідне недовір'я можна було достерегти на ликах читачів. Так отже це була ота незвичайна новина. І в цю ж мить огорнуло усіх якесь нез'ясоване почуття – якийсь жах перед чимсь невідомим, незнаним...

Ще довго гомоніла вулиця небуденною новиною, ще довго стояли на Володимирській громади тих, не показуючи охоти розходитись додів. В передполудневих годинах знав про неї цілий Київ. Стала вона темою розмов усюди, в усіх верствах громадянства. Здавалося спинилась буденна робота, усе сходило на другий плян супроти тієї незвичайної події.

Протягом дня можна було достерегти збільшений пасажирський рух так на воздушних лініях, як також на залізницях та на автомобільних шосе. Вже в пополудневих годинах дирекція автомобільного парку була приневолена спинити доїзд до Києва автомобільних повозок, не могучи помістити їх в своїх повітках, хоч київські публичні Гаражі належали до одних із більших в Європі. Авта мусіли спинитися в Білій Церкві та Василькові, де для їх приміщення відкрито просторі повітки київського автомобільного клубу.

Те саме діялося й на летунському майдані. Наплив чужих літаків того дня й в слідуєчих був величезний. І тут прийшлося спинити долет чужинних літаків, бо не було місця де їх помістити. І для них відкрито довколишні летунські майдани пропускаючи в Київ тільки звичайні пасажирські судна, що обслуговували нормальні, воздушні лінії.

Київ зарівся чужинцями.

З усіх кінців світу з'явилися тут представники зсяких рас й народів, від кабінетних учених, яких небувала в історії людства подія приневолила покинути їхні робітні, до звичайних "гльотроттерів", вічних, мандрівників, які не раз й не два переміряли всі океани та суходоли нашої землі! Переважали Американці та Англіїці. їхнє "yes" та "all right" вчувалося усюди по всіх вулицях, ресторанах та крамницях. Власники готелів, пансіонів та гостиниць аж затирали руки із радости. Давно вже не було такої okazji, де можна добре заробити. І благословляли в душі Марса і "Queen of Virgini'ro" та найбільше може Степана Артименка та його приятеля, які на їх думку спровадили їм таку благодать...

VII

А Степан Артименко й ціла редакція "Київських Вістей" переживали дійсно гарячкові хвилини. Цілий час напливали у редакцію запити, замовлення на біжучі вістки звязані із поворотом "Queen of Virgini'i" від провінціональної а де дальше й закордонної преси та телеграфічних агенцій. Почали з'являтися спеціальні кореспонденти газет та хмари звичайних туристів, цікавих побачити все на власні очі й почути власними ухами. Прийшло до цього, що Артименко не міг від них обігнатися. Не помагало нічого застановлення всіх редакційних телевізійних та радіофонних апаратів, не поміг кремезний дверник, вислужений сердюк, що спиняв цікавих, бажаючих побачитися й поговорити із Степаном Артименком. Що хвилини доводилося йому пояснювати і, що пана редактора Артименка не можна бачити ні з ним говорити. Помагав собі при тім жестами, морганням густих, навислих брів та мовою рук, які пускав в рух, як крила вітряка. А мав перед собою ріжномовну та ріжноколірову публику.

Найбільше впертим та влізливим показався один турист з вигляду Американець, містер Черчіл, як опісля показалося. Високого росту з широким лобом кінськими зубами, з фотографічною камерою й біноклями на відстаючому животику, являвся що пів години з настирливим бажанням інтерв'ювати Степана Артименка. Був це мільярдер, власник хімічного тресту і Арізони, що прилетів своїм люксовим літаком, щоб на власні очі побачити причалення міжпланетного судна. Являвся він усюди, де можна було тільки побачити щось незвичайного, небуденного. Не поминув вибуху вулкану в Арденах песячих перегонів в Амальфі, був одним з перших на славному засіданні каталонського парламенту підчас якого опозиція привела так добре й прецізно змайстрованого гомункуля-куклу, що представляла собою опозиційного посла. Омвієду, що щойно по восьмигодинній промові представники уряду полапалися, що це говорить автомат а не людина.

Отже цей містер Черчіл настирливо домагався побачення з містером Артименком. Дверник Терешко зпочатку ввічливо, відтак щораз то більше піднесеним голосом заявляв що: не приймають!

Єнкі шкірив зуби, всміхався й відходив, щоб знов за півгодини з'явитися на ново. Не помогли ні просьби ні поклик на американського консуля, ні навіть більш промовляючі до розуму як до почувань аргументи в виді десятигривенника а опісля Дорошенка.

Терешко був виїмковим дверником. У сердюках ще навчили його, що раз сказане слово тільки тоді має ціну й вагу у людей, коли воно непохитне й твердите як граніт. А цього не знав містер Черчіл!

І коли він незнати який вже раз знов повернувся і знов замиготів Терешкові Дорошенком поперед очі, цей станувши в оборонній позиції із етатною патерицею в правій руці гукнув на ціле горло: - Глухий чи що, ти заокіянська морда - кажуть бо тобі, що не приймають!

І немов, щоб ті слова зрозумілішими стали замигала патериця у воздуху саме перед

носом містера Черчіла.

Звісна річ, що єнкі тільки й ждуть на нагоду, щоб пописатися справністю своїх м'язів витрениваних у безчисленних американських важко-атлетичних клубах та на боксерських майданах. І ще не встигла Терешкова патериця повернути на своє давнє місце, як імістер Черчіл з поспіхом скинув маринарку, камеру і біноклі й зложивши їх в кутку брами на пішоході станув в боєвій поставі схрещуючи кулаки на грудях.

– Ол райт, джентльмен. – кликнув єнкі визиваючим тоном, немовби закликаючи на змагання.

– Ну й побила б тебе сила Божа, чи бачив хто таке? Битися хоче Ірод!

Це було сказане до гуртка цікавих, які спинилися на вулиці приваблені бойовою поставою обох головних акторів тієї сцени.

А дальше посипалися соковиті слова, що вже були спрямовані на адресу "бісового сина" цебто містера Черчіла. І булоб мабуть прийшло до рукопашного бою, колиб по обох воюючих сторонах не появилися нові сили, які, на превеликий жаль чималого гуртка цікавих глядачів, не допустили до отих непевних своїм вислідом важко-атлетичних змагань.

А саме в головних входових дверях терему "Вістей" вказалася похилена стать Вашківського, а в тому-же моменті від горішньої частини Володимирської надбіг задиханий другий єнкі, друге видання містера Черчіла тільки на половину худший та у великих окулярах на карлючковатому носі. Був це містер Джексон, приватний секретар містера Черчіла, який видко чимало нащукався свого патрона, бо здорово задихався. І майже рівночасно роздалися по обох боєвих сторонах оклики в більш мирному й докірливому держанні тоні як попередні.

– Терешко, а це що? Що за бешкети вичиняєш?

– Містер Черчіл, містер Черчіл...

Тут почали обі сторони в'яснювати ситуацію і назріваюча буря розвіялась.

Такі й тим подібні сцени траплялись перед входом у терем "Вістей", в тих днях дуже часто, переважно на долині хоч інколи вдавалося особливим сміливцям дібратися аж на третій поверх перед двері, що вели у редакційні кімнати.

А Артименко працював. Що кілька годин з'являлося нове надзвичайне видання "Вістей", в яких ще раз перейшов він все те, що торкалося справи "Queen of Virgini'i" та планети Марса.

Сама думка перелету із землі на Марса й теоретична обробітка пляну подорожі належала Робінзонові Мек Дудлєєві, професорові астрономії на оксфордському університеті а виконав цей плян Тома Р.Грегем, інженір металургічних фабрик у північній Вірджинії. Робінзон Мек Дудлей, людина середніх років, типовий кабінетний вчений, автор численних праць з обсягу астрономічних дослідів, довгі роки леліав думку розслідити сусідню планету таки на місці, вибираючись в подорож до неї. Після його плянів сконструював інженір Грегем судно, яким вони, взявши ще за товариша подорожника Гсріксона й пустилися в дорогу. Артименко подав обширні біографії трьох смільчаків, їхні світлини, спинився широко над описом будови міжпланетного судна,

бажаючи всесторонньо поінформувати своїх читачів, згідно відсвіжити у їхній пам'яті те, що рік тому їм сам розказував.

Згадав, що подорожні й їхнє судно приготовані були на всякі можливості. Навіть коли б вони загинули при причалюванні до Марса, а на ньому знаходилися якісь розумні ества, подумано про це й вжито заходів, щоб їхня подорож не пішла на марно. У судні, в герметично замкненій скриньці, крім образкових пояснень всіх форм життя на землі, була ще списана у кільканадцяти мовах, починаючи від гетитської, коротка історія людства та його досягнень, щоб дати змогу Марсіянам познайомитись із життям їхнього сусіда. Маленькі моделі всяких фізикальних та хемічних приладів мали ще краще зілюструвати розвиток людської думки ніж мертва мова букв.

Геліорадні ракети, вміщені на вні судна, експлюдуючі автоматично без ділання людської руки, що мали дати знак про прибуття на Марсову поверхню, сповнили, як знаємо, без закиду свою задачу. І описував Артименко далі прилади, які мали хоронити подорожних та їхні легені, коли б показалося, що на Марсі воздух такий рідкий, що переходить границю можливості віддихання для земної людини. Були це одяги, щось в роді скафандрів, яких вживають нурці, що запускаються в глибину океану з апаратами до віддихання, що автоматично згущували воздух й допроваджували його до легенів. Кожний із подорожних мав біля себе малі фільтрові апарати до фільтрування води, дуже простої конструкції, але неоцінені в околицях, де не знається докладно складників води. Також заосмотрений був кожний в достаточну кількість поживи в формі маленьких кульок, що мали в собі скондензовані всі складники, потрібні до піддержання життя людини. Штуцерно змайстровані термофори, що постачали "вічне тепло", винахід пражського фізика Виметаля, розміщені в скафандрах, хоронили перед надто низькою температурою, даючи при тому змогу регулювати теплоту після бажання власника скафандра. Ціле нутро міжпланетного судна виглядало на якусь научну робітню чи лябораторію, стільки там було апаратів та приладів до всестороннього прослідження й вивчення всего того, що мали вони на Марсі стрінати.

Про ніщо не позабуто. Навіть кожний із подорожних мав свого талізмана-маскота. Артименко помістив навіть в одному із чисел "Вістей" знімку маленького сірого котика, що звався "Фараон", якого узав з собою в далеку подорож Оляф Геріксон цілу біографію цього котика від хвилини уродин на піддаші деревляного домика в Тронемі з матери Ази сірої, старої кітки, (батько не знаний) аж до відїзду в зоряні простори, читали цікаві читачі "Вістей".

І багато, багато дечого більше. Бо Артименко знав, як підійти до читача. Знав, що коли хочеш мати її успіх, коли хочеш осягнути задумане, так мусиш читача засипати такою кількістю друкованого слова, що він безрадно, немов приголомшений стане здавати свою позицію – недовірчивість.

І тому "Вісти" на злість усім конкурентам, а було їх у Київі чимало, сипали надзвичайними виданнями, просто, як то кажуть, як з рукава. Чернигівські фабрики паперу, що належали до видавництва, не могли наспіти із постачанням потрібної

кількості газетного паперу. Щоденний тираж газети потроївся!!!

Старий Вашківський, червоний на лиці із внутрішньої радості та вдовolenня із-за перемоги над своїми суперниками, ходив по редакційних кімнатах без діла, повторюючи тільки раз-у-раз немов завчену фразу:

– Ех, ех, та й молодчина ви, Степане! їй Богу їдемо в Гімалаяї!...

І ходив від столика до столика більш перешкоджуючи як пособляючи в роботі. Радів, як то кажуть, від щирої душі, хоч намагався не показати цього по собі.

Так це не вдавалося йому.

VIII

Не тільки самим міжпланетним судном та його пасажирами займався Артименко у своїх статтях. Попрохавши в свого приятеля Харитоненка інформацій, що до стану дослідів над Марсом й переглянувши всі матеріяли, які були в його руках, Артименко подав до відома своїх читачів все те, що досі вдалося наука сказати про цю цікаву планету.

І так Марс є, як звісно, зовнішною планетою, значить його дорога довкола сонця йде поза дорогою землі. Коли він найбільше наближається до землі, тоді віддалення його від неї виносить 56 мільйонів кілометрів, колиж знова відчалується найдалше, тоді виносить воно 377 мільйонів кілометрів. Час, в якому Марс кружить довкола сонця, цебто марсійський рік, виносить 687 земних днів, це б 43 і пів дня менше як наших два роки. Коли б так час, в якому кружить він довкола сонця був рівно двічі такий довгий як це потрібно землі, тоді мусилиб "опозиції" це є найбільше наближення між обома планетами повторюватися що два роки.

Марс є побіч Меркура найменшою зпоміж великих планет. Його промір виносить 6.900 км. Коли взяти землю як одиницю, тоді маса планети Марса виносить 0.107, об'єм 0.149 а поверхня 0.281. Тягар на поверхні Марса виносить 0.38 земного тягару а вільно падуче тіло падає на Марсі із швидкістю тільки 1.85 м. на секунду. Атмосферичні відносини на Марсі дещо інакші як на землі. На висоті 5000 метрів понад рівень моря є на землі натиск воздуха двічі менший чим на долині. Між тим на Марсі це зменшення натиску на половину слідне щойно на висоті 13000 м. Тому, як бачимо, й воздух на Марсі мусить бути рідший як на землі. Через те неможливі там мабуть такі бурі та оркани, які ми бачимо у нас. Навіть найдужчий рух воздуха на Марсі був би для нас ледви помітний. Загалом тиснення воздуха на Марсі рівняється половині частині цьогож тиснення на землі. Це відповідає більш такому натискові воздуха, який ми відчуваємо у висоті 15 кілометрів.

Все те розуміється чисто теоретичні міркування астрономів та астрофізиків роблені у затишку кабінетів при допомозі математичних знаків та формул на основі цього, що показує сочка далевида чи зеркало рефрактора. Як воно в дійсності є поки що не знаємо. Може щойно наші неустрашимі дослідники скажуть нам правду – потішав своїх читачів Артименко.

Серйозні досліді над Марсом починаються вже з половини XVII-го віку. Вже з 1672-

го року маємо перші карти Марсової поверхні. Інтересно, що через порівняння цих карт із теперішніми, опертими на найновіших дослідях приходимо до висновку, що час обороту планети Марса довкола своєї осі з того часу не змінився ні трохи. Цей марсійський день виносить 24 години 37 minut і 22,67 секунди. Із того слідує також дальший висновок, що і в земному обороті довкола осі не наступила за цей час ніяка зміна.

Коли даліше порівнюємо карти марсійської поверхні пороблені в різних часах то достерігаємо численні місця на них майже незмінні у своєму вигляді. Це доказує, що Марс має більш-менш сталу поверхню вкриту морями та суходолами як і наша земля, а не як інші планети, які будучи у газовому чи пливкому стані раз-у-раз змінюють свій вигляд.

Вже Уйлем Гершель відкрив в 1784-ому році, що вісь Марса нахилена до екліптики під таким майже самим кутом як земна вісь. З того слідує, що на Марсі маємо такіж кліматичні полоси та пори року, як і на землі. Тільки тривають оті пори року майже двічі так довго, як на землі. Близші досліди виказали, що в кліматичних відносинах між північною та полудневою півкулею на Марсі заходять великі різниці. Коли південна Марсова; півкуля має довгу й гостру зиму та коротке - літо та північна за те має довге літо й коротку зиму. На північній Марсовій півкулі між весняним та осінним зрівнанням минає 381 днів та 17 годин, а між осінним та весняним тільки 305 днів та 6 годин. На південній півкулі за те є відворотно. От такі то панують там відносини, що дуже відрізняються від земних, що розуміється дуже впливає на марсійський клімат й здогадне життя на Марсі.

На обох марсійських бігунах запримічено ясні, біляві плями, що зростають в холодній порі року а корчаться літом Очевидно будуть це снігові та ледяні маси, які бачимо на бігунах і на нашій землі. Один з італійських астрономів відкрив під кінець XIX-го віку на Марсовій поверхні на місцях здогадних суходолів смуги, незвичайно правильного вигляду, які проголосив каналами. Однак пізніші досліди не виказали стійности його помічень. Все-ж таки всі дотеперішні досліди виказали безперечне існування на Марсі суходолів, атмосфери, яка окружає планету, існування водню та кисня хоч в меншій кількості як на землі, загалом всякі сприятливі обставини для розвитку органічного життя на планеті. Вже на початку XX-го віку стверджено існування хмар в Марсовій атмосфері та сніжних опадів на північній його півкулі підчас тамошньої зими. Що до висоти теплоти, яка існує на Марсі так поодинокі вчені дуже різняються в своїх поглядах на цю проблему. Все ж таки загально признають, що Марсова температура мусить бути низька, хоч знов не така, щоб органічне життя було на ньому неможливе. Та-ж чейже на землі маємо околиці з дуже низькою температурою а таки живуть там люди й звірята, є рістня, взагалі є хоч сякі-такі умовини для існування життя. Коли-ж отже потягнемо паралелю між нашою землею і Марсом то правда по боці тих вчених, які кажуть: чому-ж отже на Марсі не моглоб існувати органічне життя, воно так буйно розвинулося в подібних обставинах на землі?

Чи-ж наша земля малаби бути виїмком у всесвіті? Таж людство, давно вже закинуло геоцентричний погляд на вселенну, давно вже злізло із котурнів, на які спиналося в початкових стадіях свого розвитку. Це-ж незаперечена правда, що в усіх народів, в усі часи існувало та існує якесь нез'ясоване, померкле прочуття, що й там гень далеко, на тих зірках, до яких виривається людський дух, існує також життя таке як у нас, існують подібні до нас ества із своїми радощами та смутками. Цілі релігійні системи побудовані були на невмірущості людської душі, на здогадній мандрівці по світах коли вона покидає свою земну домівку. Чомуж малиби оті безчисленні зорі, що мерехтять на синяві неба бути тільки блудними вогнями, що женуть у невідомому даль, пусті з мервецьким спокоєм, прокляті у первопочині своєму?... Чому тільки на нашій землі мали б існувати сотворіння здібні втішатися красою блакитнього неба, пошумом бору зеленого, усміхом сходячого сонця?...

Невже-ж завершенням усього того, що найкращого, найбільш совершеного може видати із себе природа, є оте ество, що так гордо себе "homo sapiens" називає?...

Пан над тією землею, що порошинкою химерною серед всесвіту безмежного жене у безвісти без початку й кінця?...

І заспокоював Степан Артименко своїх читачів, що може вже тільки кілька днів ділить їх від тієї хвилини, коли дістануть відповідь на усі даремно досі ставлені ними питання, коли усі нерозгадані загадки знайдуть свою розв'язку. І малював перед їх очами ваготу цього моменту, вів їх немов перед ворота одвічного храму, що за хвилину відчинитися мали й тисячам очей розкрити тайну, яку зберігала досі його свята святих...

І розходилися Артименконі слова у найдальші верстви громадянства, голосним гомоном відбивалися по цілій Україні і далеко далеко проза нею.

Двічі в день голосився Святошин а д-р Харитоненко подавав свої помічення та місце в просторі, де саме в тому моменті знаходилося міжпланетне судно. Артименко мимоволі мусів нагадувати собі усе своє математичне знання, цілим своїм еством: поринути – як казав – у нетрі й крутіжі "високої науки", як називав колись математику його вчитель в мелітопільській гімназії, охрещений популярно Льогаритмом. І вдивляючись в оті всі значки та чмелики, які уявляли з себе математичні формулки та ряди чисел на тафлі телевізійного апарату, коли, говорив Святошин, й вслухуючись в те все, що бубонів йому радіофонний апарат – нагадував Артименко свого старого вчителя математики, що наче живий виринав перед його душею на фоні редакційної кімнати.

– Ех, ех! – говорив до себе Артименко – коли б старий Льогаритм дожив був тієї "потіхи", що й мені на щось придалася його "висока" наука!... А то дивився він на всіх, що не захоплювалися його сінусами та льогаритмічними таблицями, як на тих, що даремно на їх сонічко світить і дивувався, що їх ще земля свята носить...

І нагадував собі далше, як він сам не раз насміхався над тією математичною "штудерацією", яку чорт зна навіщо видумали люди, хіба на те, щоб такі "льогаритми" знущалися над не повинними молодечими душами...

А тепер?

Розцілювавби свого "Льогаритма" й не знавби де його посадити з великої вдяки й пошани за те, що таки вспів дещо із тієї "штудерації" втовкмачити в його непосидющу голову...

Ех, ех колиб вернулися ще раз ті добрі, давні часи!.. А тепер він сам клонить голову перед тією "високою наукою", тепер він сам відчуває вагу її навіть для такого на романтику наставленого духа як його!..

IX

Цьогорічна весна була напrawdę гарна. Вже у половині травня пригрівало сонце немов серед літа, розсипаючи своє золото по пишно розцвилых київських садах. Ясні, теплі вечери виваблювали людей із хат і довго у ніч гомоніли вулиці та публичні сади веселим гамором та піснями. По Дніпрові снувалися довжезні ряди лодок та човнів заповнених молоддю, яка у сріблито-блідавому місячному сяйві виводила хороводи серед пісень та сміху, що голосним гомоном відбивались об Дніпрові береги.

Одно цікаве явище можна було запримітити в тих кількох днях, що попереджали пам'ятну ніч 25-ого травня в самому Києві і в його околицях. А саме якийсь нез'ясовано нечайний зріст адептів астрономії так що до теоретичної науки як і практичних дослідів зоряного неба. Бо звичайно хіба тільки постійні відвідувачі київських ресторанчиків та всякого рода гостиниць, запізнившись за зайвою чаркою, кидаючи їхні гостинні пороги, підносили голови й орієнтуючися на молочну дорогу, прямували домів. А тепер куди й не глянь всюди бачилося людей задивлених в небо, які узброївшись в усякого рода скла, від звичайного дна із стовченої склянки почавши, цілими годинами вдивлялися в мерехтячі зірки із терпеливістю, яку тільки в справжнього астронома можна стрінути.

А рівнобіжно із тим для київських книгарів настали жнива. Якась невгамована стихійна жадоба знання, із такої здавалося б важкої ділянки, якою є астрономічні науки, огорнула ціле населення. Від гімназистів, що ледви що знайомилися із твердженням Пітагора почавши, а на дядьках, що на галицькому базарі продавали, рибу із Дніпрових плавнів, скінчивши, усе цікавилось астрономією й сунуло в книгарні за літературою. Виринали з книгарських закамарків книги то грубші то тонші, на яких цілими роками навідав порох та хіба тільки миші доповняли з них своє знання, й мінялися за гривні та шаги. Все, що тільки трохи задихало небом та зірками, "йшло", діставши - звичайно- вперід пестру опояску із видруккованим "новість" чи "Х-ТИСЯЧІШЬЙ наклад" за ярлик, а навіть один хитрий книгоноша продавав київським куховаркам на базарі "астрономічну" книгу в гарній рожевій обгортці із наголовком "Астрономічні досліді". Та повернувши об гортку можна було читати такий поширений наголовок: "Астрономічні досліді крізь дірку від ключа в кімнаті ч. 16 готелю Асторія".... Була це чисто порнографічна брошура, видана тому 50 років київським гумористичним журналом "Танцюючий Оселедець"...

Та що там!

Знання поширювалося, наука просякала в найнижші верстви громадянства й

київські просвітники побіч книгарів зтирали руки, хоч дві різні причини склалися на їхню радість.

Вже ранком дня 25-го травня з'явилися оповістки міністерства внутрішніх справ із наказом припинити всякі заняття у Києві із ударом 12-ої години на знак пошани для сміливих дослідників, вертаючих з Марса, та що ця задержка тревати-ме до 12-ої години другого дня. Із установ публичного вжитку працювати буде тільки телевізійна стація, телеграф, залізниця й авіаційна служба і то тільки до 23-ої години у ночі – а від 23-ої до 6-ої години ранку дня 26-го травня і ті залишать працю, а за те буде відкрита одна телевізійна стація на київському летунському майдані, яка має обслуговувати Україну й служити звязком із закордоном.

А інша оповістка городської Управи сповіщувала про здержання всякого руху від 15-ої години почавши в сторону летунського майдану з виїмком таких то і таких вулиць, якими можуть удаватися цікаві на летунський майдан, де ждуть на них приготовлені трибуни, які будуть готові з ударом дванадцятої години.

І помічався вже зранку якийсь небуденний рух по городських вулицях. Вікна й балкони домів стали вкриватися килимами та квітками, з домів почали повівати прапори, всі державні будинки прибиралися фестонами та лямпочками, що мали заяснити у ночі різноколіровими світлами.

Найкраще прибраний був гетьманський терем та палата міністерства воздухоплавства. На гетьманському теремі повівали крім державного українського прапора ще й англійський, норвежський та зоряний прапор американських стейтів на знак пошани для трьох сміливих дослідників, що являлися представниками своїх народів. А з вежі міністерства воздухоплавства захований на самому вершочку рефлектор кидав у простір вогненне "слава", що міріадами іскор розсипалося, творючи світляну каскаду, яка вогненным ореолом огортала вежу, як це можна було бачити попереднього вечера при пробному освітленні. Всюди помічалось підготовку до чогось незвичайного, небуденного, що йшла не по наказу згори, а самочинно, із щирої Душі.

На летунському майдані докінчували ставити трибуни для глядачів, що широкою підковою огортали цілий майдан та для гетьмана і його почоту недалеко того місця майдану, де звичайно причалювали воздушні судна. Праворуч й ліворуч гетьманської трибуни здійсмалися окремі місця для дипломатичного корпусу й закордонних гостей та довга трибуна преси заосмотрена у все, що тільки могло прискорити подачу вісток газетам, які вислали своїх кореспондентів. Тут кожне місце було получене із центральною телевізійною стацією, що мала обслуговувати майдан, і мало всякого рода фотографічні та писальні апарати, щоб уможливити скору й вигідну обслугу такого могутнього чинника, яким є преса.

"Київські Вісти", користуючись свого рода привілеєм, який для часопису здобув своєю працею Артименко, виступали з окремим кіоском, що находився в найкращому місці праворуч гетьманської трибуни між трибуною дипломатів і місцями, які мали заняти члени Академії Наук та наукових товариств, яким саме припала честь першим привитати офіційально сміливих дослідників. Кіоск, в якому повним господарем був

Артименко, мав все, що треба було, щоби все те, що діятисьме на майдані схоплене в слова опису й фотокартини рівночасно майже із проходячими подіями мандрувало телевізійною дорогою на Володимирську й пройшовши дорогою станків, та важких друкарських машин, ринуло на київські вулиці, а там й далше у широкий світ.

Тисячі людей кінчало поспішно визначену собі роботу так, що коли з ударом дванадцятої години озвався протяжний звук сирени, сповіщуючий припинення всяких робіт, усе було готове.

Вже в перших годинах пополудня трибуни почали наповнятися цікавими видцями. Тисячі повозок привозили з города видців, викидали їх біля входу на майдан й сунули далше, щоб описавши довженну дугу довкола трибуни вернути другим боком у город і знов почати наново свою подорож. Для вдержання порядку вирядило міністерство військових справ чотири курені пятого полку газометчиків, що в повному парадному лаштунку, в блискучих шоломах, проходили рівним кроком київськими вулицями, прямуючи на летунський майдан. Цей полк належав до особистої охорони пана гетьмана, й набирався з усіх українських земель. їхні білі однострої та золотисті шоломи на зразок тих, які колись носили старі київські ратники, вилискувались у горячому соняшному промінню й надавали їх постатям живучої бадьоросте та сили.

- Це наші хлопці - говорили про них Київці - а в тому висказі скривалася якась сентиментальна прихильність й любов до тих струнких, бадьорих хлопців, що хоч із різних кінців України зібрані, почувалися тут у Києві як дома.

Любили їх Київці.

Коли "хлопці" проходили київськими вулицями йдучи на вправи чи виражені на яке свято, тоді всі вікна заповнялися цікавими, що раді були глянути на ті стрункі, сталені здавалося, постаті, але овіяні якоюсь ніжністю, тією, що їй дає молодість.

І не одній Київляночці забилося живіше серденько в грудях, коли наближалася до шибок й проходячи зором поміж рядами "хлопців" спинялася на мент віднайшовши "свого"...

Неодній матері, котрої синок служив у стрільцях десь далеко в херсонських степах чи гень за синіми верхами у Срібній землі, замерехтіла в очах сльоза й спинилася на віях...

За те старі дідугани й дядьки, що приставали на рогах вулиць, щоб приглянутись краще проходячим рядам, підморгували з усміхом бровами й приговорювали:

- Бач, як воно тепер! Не те, брат, що колись! Ледви ноги волочиш, стільки того добра навантажать на тебе! А їм що, тільки та швайка, що визирає з наплечника, от і ціла збруя! Хоч зараз у танець! Так, брат, не ті часи, не ті!

І здавалося, що немов якесь ревнування блестить у їхніх очах, коли споглядали на ті бадьорі, молодечі постаті, що проходили рядом за рядами. Та була в тому ревнуванні туга за тими літами молодими, що минулися й не вернуться більше, туга за тією буйністю молодечою, що крилами своїми неба дістає й об землю спирається міцно, туга за тим, що минуло й не вернеться...

Стрункими рядами, курінь за курінем дійшли вони так до летунського майдану й

займали призначені собі місця між трибунами і площею, де причалювали воздушні судна маючи завдання здержати публику, колиб та забажала надто близько підступитись до площі причалення.

А трибуни виповнялися, щораз то новими видцями, здавалося цілий Київ грянув у той день на летунський майдан. Дипломатична трибуна уявляла собою немов якусь антропологічну виставку, так рясно були на ній заступлені всі раси та народи світу. Від косоокого, вічно усміненого, представника манджурського царства, що витаючись кивався як манекін у своєму блискучому від золота фраку до кучерявого, як маріюпільський баранчик, заступника сенегальської республіки, що вискаливши блискучі білі зуби, "робив" приязний усміх й мінився на пузатому, мов вимазаному салом, оксамитному лиці, йшла ціла симфонія красок та відтінків лиця, волосся та очей.

А стаючий біля Сенегальця секретар південно-африканської амбасаді, хоч мав на своїх візитних карточках таке, здавалось-би, не викликаюче ніякого сумніву м-р Семюель Смит, то уявляв собою такий чистий негритський тип із вистаючими зубами канібалів, що дружина шведського посла аж здригнулася, коли його погляд спинився на її рожевій шийці.

- Ото дістатися такому в зуби десь там у африканському пралісі! - майнуло в її ясноволосій голові.

А мр. Смит зробивши широкий реверанс всміхався - так любо, солодко всміхався тією усмішкою, якою його предки мусіли витати місіонера-методиста, який попав в їх руки й за хвилину мав стати "clou" їхньої трапези. Без салати й без ніякої приправи навіть...

А всюди блестіли золотом нашивані фраки, однострої та пишні одяги жіноцтва. Найбільший гурток зібрався біля місця, яке заняв монсіньоре Піпереллі, ватиканський висланник, присадкуватий з чималеньким животиком дідуган, з лисою, прикритою дискретно фіолетною шапочкою головою, що сповняв роль "doyen" київського дипломатичного корпусу. Йшла розмова, ота хитра мов гра в піжмурки, "дипломатична" розмова на злободневні теми, дехто від часу до часу задирав голову до гори й приложивши до очей біноклі вдивлявся в далечінь - мовляв "чи не видно їх вже", пані із дипломатичного світа перекидалися новинками, сплетнями, тощо, аж гамір нісся довкола.

Недалеко від дипломатів заняв свої місця "учений світ". Тут була також своєрідна виставка та дещо іншого рода як ота "дипломатична". Зібралися тут учені члени академій та всяких наукових товариств, типи добре відомі читачам сатиричних журналів, від худощавого професора "судака" до товстелезного вченого, що вік свій цілий просидів над мікроскопом розглядаючи кормовий провід у паразитів, що загніздилися в околиці відвортної сторони медалі курячої блохи...

Тут головною осею, довкола якої обертався "учений світ" був президент київської академії, загально звісний математик Карачевський. Високий, поставний, з довгими сивими вусами, з привабливою усмішкою на приязному лиці, витався щиро із усіми,

відновляв давні знайомства, знайомився з чужими представниками науки – словом поводився як господар, що витає своїх гостей. Йому то та ще двом членам наукового світа припала честь привитати офіційною промовою сміливих поворотців з Марса. Серед оживлених розмов, в яких з'являлися щораз то цікавіші проблеми, складалися пляни будучих наукових конгресів то намічалися конспекти нових научних дослідів, минав час.

Найбільш спокою та поваги заховала трибуна преси. Тут кожний кореспондент старався якомога більше зібрати помічень та вражінь, щоби їх якнай скорше передати своїй Газеті. "Рядкове" підганяло їхню ревність та заострювало обсерваційний змисл, ну й своєрідне суперництво відгравало тут чималу роль. Це був свого рода турнір, де особиста проворність, мистецький хист та буйна уява виходили на змагання. Ледви один другий перекинулися часом яким словом, кожний був зайнятий собою, своєю писальною машинкою.

Артименко, випустивши ще пів до п'ятнадцятої своє останнє надзвичайне видання "Вістей", в якому описував всі приготування й вигляд города, та подав як останню вістку звідомлення із обсерваторії в Святошині, що "Queen of Virginia" десь біля 23-ої години ночі пройде в стратосферу землі, з'явився у кіоску "Вістей" із двома помічниками та д-ром Ігорем Харитоненком й зараз узявся за роботу. Бо перед північю мало з'явитися чергове число "Вістей", в якому треба було вмістити все те, що тут за той час діялося на летунському майдані. Підручний апарат, що системою коротких филь вможливллював йому безпосередну передачу матеріалу до кімнат складачів на Володимирській, давав змогу появи газети майже рівночасно із описуваними в ній подіями. Від часу до часу мандрувала тією дорогою цікава знімка, то кінські зуби австралійського посла, то цапина борідка маркіза де Перейри, то знов пристрасно розсміяні очі донни Інез, кароокої доні перувіянських верховин. Хвилями піднімалися його очі й блукали по трибуні преси, спиняючись то на тому то на іншому товаришеві по фаху. І тоді з'являлася на його устах усмішка вдовolenня, самопевности й якоїсь немов дитячої радості.

– Так, так, думалось йому – куди їм до "Вістей"!

А на Гетьманській трибуні було ще майже порожно. Тут й там виринула яка постать в однострою, на хвильку замаячила струнка стать міністра військових справ генерала Олізара, часом проминув котрий із впорядчиків з витального комітету з блакитною стрічкою на рамени заглядаючи чи все в порядку – зрештою незаняті ще місця ждали на своїх гостей.

Десь біля шістнадцятої години з'явилися дві оркестри, київського гвардійського піхотного полку, що уставились по обох боках трибуни, вслід за ними прибула почетна чета з особистої охорони пана гетьмана з гетьманським прапором, який під звуки музики й із звичайним в таких випадках церемоніялом піднесено над гетьманською трибуною. Чета під проводом молодого старшини виражена в святочні блискучі однострої уставилась на призначеному для себе місці, дожидаючи прибуття пана гетьмана. Коротке "спочинь" заколихало її ряди, сковуючи їх у гармонійну цілість

дожидання.

Гамірно ставало на летунському майдані. Розмови, оклики, шум, що нісся від трибуни та довгого ряду повозок, що прибували з щораз то новими гістьми й від'їздили порожні, зливався в якийсь дивний гамір й гудіння, подібне до того, що уноситься над пасікою в гарячий, літний день. Тисячі очей піднімалися що хвилини вгору і вдивлялися напружено в блакитний простір, стараючись віднайти в ньому те, чого всі так нетерпеливо дожидали.

А день був гарний, ясний, гарячий, як серед жнив, хоч це щойно кінець травня. Чим далше йшло до вечора тим більше линув від піль той легіт весняний, в якому і запах трав і квіток розцвилих і той своєрідний запах чорнозему, зливалися в одну воню, так добре знану синам степового народу. Ринув з українських піль той легіт, що в йому одвічна тайна молодости скривається, той легіт, що із душ людських пил буденщини стрясає і мовою мрій неомріяних, снів позабутих до душ тих говорить, на летунський майдан і змагався із тим, що йшов від трибун, змагався й перемагав його. І поринав він у душу того людського моря, що хвилювало на трибунах й нагадував Київцям, що крім їхніх кам'янистих й асфальтових вулиць, величніх будинків й обелісків, що сковують їх й втискають в рамки буденщини, є ще широкий степ, зелений та квітчастий, від якого вони – діти того степу відбилися, ох як відбилися далеко...

Кам'яне місто й зелений степ!..

Аж нараз здійнявся живіший гомін понад трибунами, море голов повернулося у той бік, де був вхід на летунський майдан. Всі дивилися туди, кудю крізь широкі ворота заїздили повозки, на хвилях уст неслися слова:

– Ось вже й пан гетьман їде!

А там від гетьманського терему, крізь обставлені густою юрбою видців вулиці, протискався ряд повозок, везучих пана гетьмана і його почот. Перед повозками на білих конях сердюки.

В блакитних, нашиваних золотом жупанах, в шапках смушевих, островерхих – мов живі тіні забутих предків, їхали вони.

Гетьманська гвардія. Осаул Дашанич провадив їх. Рівним гомоном відбивався стукіт кінських копит о кам'яністі вулиці, рівними рухами стрясалися стрункі постаті на мережаних сідлах.

Грімке "слава" зривалося що хвилини з обох сторін вулиці, падало перед кінські копита й колеса повозок то відбившись о кам'яні заборолі домів злітало над юрбою й губилося у городському гаморі.

А в третій, з ряду повозці їхав пан гетьман. Молоденький, стрункий юнак з блакитними очима. На ньому стрій святочний і шапка з перами. Блакитний жупан з вильотами, шовковий пояс і кирея підбивана білками. Так його предки вбиралися перед сотками літ, коли: перед радою ставали – або в похід вибиралися.

Всміхався й прикладаючи руку до шапки дякував за привітання. Котилися з легким шумом колеса автомобільних повозок, повільно сунувся кам'янистими вулицями гетьманський почот. Де далше ставало важко проїхати крізь залиті цікавими вулиці.

Городська варта здалека заздівши гербові повозки зникала в бічних вуличках. Такий буа приказ. Тільки на перехрестях, на білих острівчиках стояли вартові, що білими палочками кермували вуличним рухом.

Он там на розі крутянського майдану з посеред громадки цікавих вибігла якась жінка з маленьким хлопчиком на руках й підносячи його високо кликнула:

– Глянь дитинко, це наш пан гетьман їде – цей в блакитному вбранні, бачиш?

І було в тому виклику "наш" стільки прихильності й любови, стільки стихійного захоплення, що дійсно відчувалося, що той юнак в блакитному жупані є рідний тим тисячам безіменних громадян, що залягли київські вулиці, щоб привитати "свого" гетьмана. Любили його Київці.

Може за те, що вбачали в ньому доброго господаря своєї землі, якого доля поставила на сторожі того, що створила збірна воля цілого народу. А може була це ота несвідома любов, що з покоління в покоління переходить, що казала ставитись до нього, як до сина його великого батька...

Виріс між ними, кість від їх кости, кров від їх крові!...

І не було лукавої зависти в їхніх поглядах, коли їх очі спинялися на довгому рядові гетьманських повозок, що котилися київськими вулицями й ховалися за закрутом, що звертав на шосе до летунського майдану.

А там по трибунах вже облетіла вістка "пан гетьман їде". Грімке "слава" витало сердюків й повозки, що почали під'їздити до гетьманської трибуни. Короткі слова команди стрепенули й вистроїли на "струнко" почотну чету й ряди газометчиків і кожний однострій, що находився в тій хвилині на летунському майдані. Обі оркестри заграли гимн.

Піднялись дипломати та учені на своїх місцях, підбіг генерал Олізар до повозки й панове з привитального комітету. За паном гетьманом виходив з повозок його почет. Військові достойники, міністри, високі урядовці й старенький патріарх України кардинал Милорадович.

Привитання, стиск рук, цокання закаблуків, уривана розмова і знов гамір, шум і легіт вечірній Заповнилася гетьманська трибуна. Гурток чужоземних дипломатів покинув свої місця й перейшов до гетьманської трибуни. Самі із себе творилися гуртки й заводилася розмова, така буденна, невимушена, далека від тієї солодково-здержливої мови, якою так по мистецьки вміють закривати свої почування дипломати.

Перед трибуною вчених проходжувався старий Карачевський в товаристві двох чужоземних, як видно було, представників науки. Один з них ліворуч, худий як щогла на байдаку, з цапиною борідкою й пенсне на карлючковатому носі, яке поправляв що хвилини нервозним рухом руки бо злітало й не хотіло держатися, другий повновидий, типу ковбасників з галицького базару обтирав піт з лисини, що займала цілу ширину його могутнього лоба. Карачевський щось поясняв їм, що хвилини спинявся, розмахував руками, то піднімав вказуючий палець у гору, складаючи при тому свої губи, так, як це роблять вуличники, коли збираються свисати. Запримітив ту променадку Артименко зі свого кіоска й обізвався до Ігоря, що мовчки оглядав крізь льорнету

трибуну.

- Бач і попалися старому карасеві! О, він так скоро не попустить їх! Певне сів на свого улюбленого коника й підтюпє!

І Артименко підняв свій палець у гору, стиснув губи й пародіюючи старого Карачевського, почав до Ігоря:

- А я вам кажу, мої панове, гм, гм, що ціла ота наука Річардзона, це ніщо інше, як стара, позабута теорія квантів Плянка - тільки навиворіть. Хвіст де голова, а де голова там хвіст! От що!

І Артименко продовжуючи свою роль, свиснув та так голосно, що це звернуло увагу на трибуні преси й кількох впорядників, що переходили біля кіоска.

- Цить Степане, що робиш! - спинив його Ігор. Ще почує "академія" й тоді дістанеться тобі!

- Не бійся! Він вдоволений, що має таку слухняну аудиторію. Вони ще мабуть не знають його, а то давно повтікалиби! Це, бач, мабуть ті шуки, що із нашим Карачевським витатимуть Марсіян. Ось бачиш якого він їм "гне", а вони так смиренно потакують. Шкода, що в його руках нема тієї сукатої палиці, з якою він що днини по городському саді ходить. Ото як пустив би їм з разів два млинця то їй Богу повтікали б! А він це вміє, так попід самим носом! Ех пожди! Зроблю зараз знимку його розмови з чужоземними представниками науки й попрохаю нашого карикатуриста нехай підправить трохи! Побачиш, пів Київа розхоріється від сміху.

- Це, бач, твоя помста, Степане, за усі оті солодкі хвилини, які колись так щедро зготовляв тобі наш незабутній Льюґаритм? Що? - сказав Ігор сміючись.

- Може так а може й ні! - відповів Артименко. - Я, бач, старого Карачевського маю в печінках, ще від Водохрещі. Було це у Любченків в Боярці. Знаєш як у них, тиж сам бував, багато гостей чужих й своїх, - така привітлива, гостинна атмосфера, що "серце одпочине". Отже останньої Водохрещі за обідом, бач, з'явився і наш Карачевський. Ну знаєш, "академія", почесне місце

- особлива уважливість. А ліворуч його посадили Ніну, цю блондиночку, що сестрою впервих пані дому приходиться. Оченята, кажу тобі, як дві фіялочки! Я сидів напроти. Ти знаєш мене. По всіх правилах стратегії після третьої подорожі полумисків довкола стола - повинен був запанувати між мною і "фіялочкою" той ніжно-розмірний настрій, який так оспівують наші поети. Ти знаєш, що я добрий стратег! Та де там! Звідки йому, тому настроєві взятися, як та стара шишка, Карачевський,

годину цілу товкмачив "фіялочці" про електромагнетне поле й про те, що маса є у відворотно-пропорціональному відношенні до...ну лихо там знає до чого! От і настроїв! Пропала ціла моя стратегія, всі мої сподівання. Цей старий хрін так розбалакався, що мабуть втратив свідомість де він є, бо почав правильний доклад, як перед своєю звичайною аудиторією. І, уяви собі! У нього, як знаєш, звичка підносити підчас розмови палець у гору. І коли в него на тарілці з'явилася гуска, а його доклад дійшов до тієї відвортної пропорціональності, тоді гусяча нога помандрувала у гору й почала у кумедних вихилясах кружляти саме перед носиком фіялочки. Знаєш, таким рожевим

носоком! Як то часом хлопці собаку дразнять наближаючи й ховаючи кістку перед її носом.

Ну й куди тобі до "перламутрового" настрою! Я ще й досі лютий за те електромагнетне поле й за ту гусячу ногу!

- А ось бачиш не казав я! Цей має вже досить - говорив

дальше Степан, вказуючи Ігореві Карачевського, який вже мав тільки одного слухача, того товстого. Другий подівся десь, мабуть вдалося йому зникнути з овиду й обсягу зору та рук старого академіка.

А над майданом схилявся вечір. Такий гарний та тихий вечір, як це тільки на Україні буває на весні.

Так поволі, тихо, незаметно западав він, огортаючи собою все і майдан і людей.

X

Минали години.

Весною довго ще по заході сонця вечірня заграва огортає своїм серпанком землю, поки ніч не прийде зоряна та дрімуча, що теміню своєю заколисує до сну. Колись давно, перед віками в хвилину оту, як тільки ніч крилом своїм землі доторкалася, мавки оживали по житах, самотніх прохожих дожидаючи по роздоріжжях, з Дніпрових хвиль русалки виринали, русі коси розчісуючи до місячного сяйва, то знов хороводи заводючи на квітчастих луках надбережних. Часом водяник показався обережно до русалок підкрадаючись або в очеретах зупинявся, заслуханий в соловейковий спів, що долітав туди з вишневих садків. Та це ще давно було, колись, перед віками!... Тепер - ясні сонця запалювались над городськими вулицями, рясно освітлені пароходи, з яких долітали звуки танкової музики, тільки мигали край Дніпрових берегів, пільними доріжками крізь жита торохтіли машини пополуднешних прогульковців, вертаючих в город. Як тільки ніч крилом своїм землі доторкалася!.

І прийшла вона, ота ніч незабутня, що за мент невідому тайну розкрити мала, огортаючи Київ і Дніпро і летунський майдан. Замиготів Київ міріадами вогників, заясніло над вежею міністерства воздухоплавства на темному фоні неба вогнене "слава", загорілися вогні на сигнальних вежах на летунському майдані, кидаючи у простір каскади світла, що мало вказувати шлях дожданому гостеві. Несвідомо майже повернулися очі усіх у цей безкрай простір, на якому мерехтіли зірки то менші то більші, стараючись доглянути серед них "Queen of Virgini'ro". Навіть газометчики пересували свої шоломи трохи на бік, щоб було красше бачити.

Точно пів до двадцятьтретьої подала святошинська обсерваторія знак, що після її обчислень може центральна телевізійна стація на летунському майдані начати пробу звязатись радіевою дорогою із судом, а в пів години опісля може піднятись ескадра літаків, яка мала летіти назустріч судові.

Артименко, що мав як найкраще получення з телевізійною централею, дожидав нетерпеливо у своєму кіоску висліду тієї проби. І справді телеграфіст із централі подавши вперід сигнальні знаки, почав висилати в простір палке привітання,

розуміється, в англійській мові, в якому не хибувало згадки ні про "My country" ні про "Rule Britannia". Ще день перед тим укладали його Карачевський та його два чужоземні товариші, худий та товстолезий.

Артименко не витерпів. Беручи Ігоря під руку, побіг до телевізійної централі, щоб послухати самому підповіді при відборному апараті. Та минали хвили, а відповіли не було. Вправді можна було припускати, що висилаючий апарат на судні не в порядку, що сила його енергії вичерпалась та всеж таки ця мовчанка збентежила всіх. Ще раз, а відтак знов втретє пробував телеграфіст навязати розмову – але даремно. Біла тафля відборного апарату ясніла незмінимо, ні одна чертка не вказалася на ній. Розуміється, що відборний апарат у централі був достроєний до довготи хвиль апарату із "Queen of Virgini'i" так, що ніяка стація не могла перепиняти розмови. Впрочім, як це було умовлено, усі стації світу припинили на цих двадцять хвилин розмови свою діяльність.

Артименко вертав подратований до свого кіоска й роздумував по дорозі, щоби то дати на місце тієї невдалої розмови до чергового видання "Вістей". Все, за що тільки можна б зачепити, вже було.

– Тепер хіба прийдеться описувати коні сердюків, що

онтам скубуть траву між трибунами, – сказав до Ігоря. – Щось твоя "Queen of Virginia" на мовчанку взяла, Ігоре! А така була би гарненька стаття! У дві шпальти!

Пожди, розговориться, не встиєш й полапати – сказав Ігор. – Воно, бачиш, так, вчені люди не такі скорі до розмови, як ви газетники! Знають ціну слова, що не вибігло ще поза зуби!

Проходючи проміж трибуни, знов увійшли вони до кіоска "Київських Вістей" й стали дожидати. В кілька хвилин по двадцятьтретій висунулось із повітки, що стояла на краю

майдану лівобіч, п'ять летунських апаратів й тихо піднявшись у гору кружляли деякий час над летунським майданом, а відтак піднімаючись щораз висше, зникли у теміні ночі. А за хвилину мегафони, що тут і там розміщені були понад трибунами, голосили нову вістку із Святошина.

– "Саме в тій хвилині, двадцятьтретя, хвилин шіснадцять, міжпланетне судно ввійшло у горішню верству стратосфери землі. Незабаром можна буде його достерегти добрими далековидами між констеляцією Ліри та Лебідя".

Якийсь нервозний настрій почав огортати присутніх. Хто мав далевид, то починав шукати того Лебідя та Ліри, інші доходили до того, безперечно правдивого, висновку, що шкода труду! Як судно має прибути, то і так прибуде – і вдовольнялися тим. За те рух в імпровізованих ресторанах та кіосках, де продавалися перекуси й напитки, був незвичайний.

Кияни сердечний народ! Кожна нагода добра, щоб покріпити душу, а чим, це вже залежало від настрою тієї душі. Запримітив це вже небіщик Нестор, що перед віками мав нагоду добре вистудіювати вдачу "тутешніх". Нераз, певно, приходилося йому небозі оплакувати небіщиків на тризні та веселитися з дядьками, що молодятам весілля справляли. Нераз мабуть за чаркою і "бісовскія пінія" нагадувалися і очі милувались

танками скоморохів. Щож, навіть писаніє святе голосило "людіє веселітєся"...

А в третьому кіоску, ліворуч від першого ряду трибун був рух чи не найбільший. Там продавалася на швидку руку марсіянська ковбаса та марсіянське вино в тонких пукастих пляшках. Вправді ці сотворіння, з яких ота ковбаса була зроблена, були родом десь з під Ахтирки, а вино вигрівалося до сонця на кавказьких узбіччах та перейменувавшись й набравши нового фасону приваблювали публіку, як ніколи. Затирав руки старий Пархоменко, що господарював в тому кіоску, ховаючи грошки й благословляючи в душі неznаного йому досі Марса.

- Свічечку за душу праведного поставити - думалось йому.

- А які вони, ті марсіянські, Трохиме Хведоровичу, - звернувся до Пархоменка один із його гостей, що саме, покінчивши з ковбасою, забирався до вина - вибачте, коротко чи довгорилі?

- Це, бачите добродію, така спеціальна порода, ні довга ні коротка. Саме в міру.

- А я гадав, що на тому Марсі, - почав знов інший аматор ковбаси, - є така річка, у якій вино пливе. Червоне - тому й колір Марса червоний. Чи ви, бува, не запаслися із тієї річки тим винцем, пане Пархоменко?

- Деяку сотню відер дістав нещодавно - сказав сміючись Пархоменко. - Винопостачання добре справилось! Стане на деякий деньок!

І підкріпивши тіло й душу, вертали Пархоменкові гості назад на свої місця на трибунах, пропускаючи нових, жадних марсіянських ласощів. Та це були старші, поважніші дослідники Марса. За те молодь пара за парою проходжувалась поміж трибунами й де тільки було трохи вільного місця, тримаючись очевидно оподалік від ліхтарень й взагалі освітлених місць на летунському майдані. Це діялося або ненароком або було обосноване тією простою причиною, що треба очі держати подалеки від світла щоб призвичаїти їх до оглядання теміні неба. Та більш як певно, що предметом обсервацій були радше ті земні зірки ніж небесні. Воно й вигідніше й успіх більш певний! А то задирай голову й шукай якогось Лебідя... Тай по що, коли тут "лебідок" й не перелічиш.

Минула північ.

Десь перед першою прийшла вістка від команданта ескадри літаків, що вилетіла на стрічу "Queen of Virgini'i" що запримічено судно, яке посувається дуже повільним рухом, що вказувалоб на те, що апарат, постачаючий енергію, не в порядку, а то й попсований. Телевізійного зв'язку не вдалося налагодити із судном, хоч як намагалися це вчинити на літаках. Цю вістку проголосили зараз мегафони по всіх усюдах летунського майдану, подаючи тим дожидаючій юрбі надію, що вже не довго прийдеться ждати.

І знов минали хвилини за хвилинами.

Весною ніч коротка.

Доходила друга, як на сході, гень за Дніпром, почали вказуватись на обрію ясні смужки. Одні і другі і треті.

Сіріло.

А коли незабаром на темному ще фоні неба вказалося кілька ясних цяток, що рухались й більшали й для дожидаючої юрби стало ясным, що це вертають літаки, які поїхали назустріч суднові, по трибунах понеслася вістка, слово одно:

- Їде!

І коли літаки осідали вже на майдан, а прислуга по хвилині порання біля них засовувала їх назад у повітки, то на це не звертав майже ніхто уваги. Усі задивлені були в небесний простір, на якому вже доволі добре видно було темну точку, яка, здавалося, гойдалась поміж зірками, росла й наближалася до землі.

- Їде!

Якоюсь дрожю проймало це слово, що само із себе зривалося з уст і котилося трибунами. Якийсь жах нез'ясований, жах перед чимсь незнаним, - яке може за хвилину вже розкриється очам зібраної юрби, стрясав душами тих, що зібралися на летунському майдані і поза ним.

А ця точка росла, більшала, перемінюлася в якусь сіру пляму, що подовгастими спіралями щораз більше наближалася до майдану.

На трибуні дипломатів та закордонних гостей достерегли вже крізь добрі далевиди обриси судна.

- Ах так, це наша "Queen of Virginia" - кричали зібрані в одному кутку Єнкі, між якими було чимало тих, що прощали судно підчас його відлету з летунського майдану в Гейфіку. Здавалося, що ось-ось зірветься з їх грудей грімке "My country" й полине в простір привитання "Queen of Virgini'i". Біля трибуни, яку заняв учений світ, зібралася біля високої постаті академіка Карачевського та його двох чужоземних товаришів, товстого президента "The Royal Society of Science" з Лондону лорда Ісаака Гемілтона й сухореброго директора астрономічної обсерваторії з "Mount Wilson" Фенні мора Гартвіга, що мали офіційно привитати довго дожиданих подорожних ще й громадка близьких до них людей. Була там дружина професора Дудлея міс Аліса Дудлей з Оксфорду і молоденька ясноволоса фру Гельма Геріксон, що оце вже вдруге дожидала свого мужа з далекої подорожі і мільярдер Кестлі і кількох інженерів з Гейфіку, що будували судно, ну й - очевидно - і містер Черчіл, що всюди мусів бути перший, де тільки що в світі важного й цікавого сталося.

Дожидали.

Зазброєними в скло очами вдивлялися в сілюет судна, що ріс з хвилини на хвилину. А воно плило поволі, повагом зачеркуючи довгі кружала: у воздуху, як орел, коли кружляє в піднебесному блакиті.

Було двадцять і п'ять хвилин по другій, коли ад'ютант міністра військових справ, генерала Олізара, з одним із панів з привитального комітету скорим кроком пішов до телевізійної централі. Ще момент, а з київських фортів понесуться привитальні стріли, що голоситимуть світові про поворот "Queen of Virgini'i"...

Біля гетьманської трибуни музика готувала свої інструменти, почетна чета, сердюки й довгі ряди газометчиків витягалися на "струнко". Ще момент!

Якоюсь великанською, чужоземною птахою видавалось міжпланетне судно, що

саме стало кружляти високо ще понад летунським майданом. Високі стовпи яркого світла що хвилини вистрілювали в простір із сигнальних веж, даючи знаки, де треба причалювати.

Піднявся пан гетьман на своїй трибуні, піднявся старенький кардинал Милорадович, що сидів біля нього. Дріжучу руку простягнув у гору і благословив нею надпливаючого з просторів гостя. Якась зворушлива мовчанка запанувала на мент серед зібраної юрби на майдані. Очі усіх дивилися то на судно, то на сивобородого старця, що благословляв починіві того непосидючого людського духа, що всесвіт перемірював, що не завагався доконати, здавалосяб, неможливого діла.

Благословляв і молився старечими устами за тих, що цього доконали.

Нараз, гень десь у долі грянув стріл, немов звук грому далекого, що бурю віщує, а за ним дальші, один за одним. Це гармаші із київських фортів слали своє привитання "Queen of Virginia". Так витають звичайно монархів, коли ті в гості прибувають. А коли останній грюхит роздався, а його гомін відбиваючись о саги та плавні котився по Дніпровому плесі, від сторони Київа озвався звук дзвона.

Спершу один голосний та протяжний.

Це дзвін слави із Київської Софії, вилитий на спомин тієї хвилини, коли то Великий Гетьман, прогнавши чужого наїздника з української землі, молився перед незрушимою стіною у святій Софії – голосив своє привитання. А за ним озвалися інші.

Ударили всі дзвони у Київі, дальше по цілій Україні. Аж на летунський майдан долітали звуки дзвонів із Василькова та собору у Білій Церкві. Озвалися сирени по фабричних заводах, гудки із київської пристані та залізничних стацій. І зливалися всі оті звуки у якусь дивну, несамоовиту симфонію, що стелилася по росах, плила крізь нічну тишину й вдаряла о незримі струни душ усіх, що дожидали на летунському майдані.

Вдаряли і стрясали ними.

Якесь незясоване почування огорнуло кожного. Радісне й трівожне. Будилися думки у людських душах, поверталися спомини, чогось далекого, призабутого. Цеж востаннє дзвонили так дзвони по всій Україні, коли то незабутній гетьман, прадід отого юнака, що в блакитному жупані стоїть на трибуні задивлений в простір, віздив до вольного Київа, прогнавши одвічних наїзників української землі. Дітям малим батьки про це розказували, подаючи вістку з покоління в покоління. Як широка українська земля, від моря аж гень по срібну верховину, раділо тоді все, впивалося волею.

Своєю волею!

Не купленою й не дарованою ніким, а добутою важким зусиллям, збірним трудом усіх, кермованих залізною рукою того, що кинув своєму народові давний, призабутий потім, заповіт "не посоромимо рідної землі"..

Хвилювалися людські душі й тремтіли.

Мовчанка царювала над трибунами, така святочна, настроєва мовчанка. А коли міжпланетне судно, обкруживши двічі летунський майдан, повільними рухами почало причалювати та спинилося вкінці недалеко гетьманської трибуни й зарившись гострим кінцем спідного каптура доволі глибоко в землю, заколихалося від потрясення, з

трибун мов буря зірвалися оклики "слава", заглушуючи і мелодію гімну, який почали грати оркестри й слова команди, що стрепенули рядами гетьманської гвардії та газометчиків. Без ніякого зазиву відкрилися голови усіх, тільки руки військових підхопились в гору до привіту, який приписував однострій.

Один кардинал Милорадович стояв з простягнутою рукою, благословляючи щераз судно.

А до судна підбігла прислуга, підсовуючи ступінь, як це звичайно буває під час причалювання літака. Президент витального комітету професор Карачевський й гурток, що стояв біля нього, поступив кілька кроків в сторону судна, готуючись до виголошення привіту, якщо тільки дождані гості вийдуть з судна. Та в ньому ніщо не ворухлося. Округлі віконця, що находилися в горішній частині кулистий поверхні судна, понад галерійкою, що пробігала довкола судна, ділячи його на дві половини, були заслонені із середини, тільки крізь одно пробивалося лагідне, блакитне світло. Долішня частина, в якій находилися машини, була огорнена каптуром, що до половини зарився в землю.

Артименко вибіг з Ігорем із кіоска "Вістей" і підбіг до гурта, що стояв біля Карачевського. Його огорнула нетерплячка – очі палали цікавістю.

– Ну, панове, відчиняйте чим скорше – звернувся до чужоземних інженерів, що стояли біля Карачевського, щось живо між собою перемовлялися, споглядаючи то на судно то на себе – а то фру Геріксон не діждеться свого мужа!

Хотів ще щось сказати та замовк. Його збентежив вираз лиця чужоземних інженерів, тих, що будували міжпланетне судно й тепер прибули його привитати. Якийсь не то жах відбивався на їхніх лицах, не то збентеження й якась блідість. З їх уриваних слів та викликів, які глушила музика та оклики "слава", що все ще неслися із трибун, не міг нічого виробити.

Нараз двох із них підбігло до судна й станула на ступіні. Хвилину вдивлялися в судно, розглядаючи його з усіх боків, відтак підсунулися висше, аж до галерійки. Один переставив ногу через поручча галерійки, підійнявся висше й глянув крізь те незаслонене віконце, з якого продирилося блакитне світло. Глядів хвилину, а відтак наглим рухом подався назад, перескочив галерійку й потягаючи за собою товариша, збіг скоренько по ступіні до долини.

Кричав щось, розмахував руками і біг в сторону своїх товаришів, що підходили із іншими до судна.

Гурток спинився.

Незрозумілою видалася Артименкові, як і усім зіібраним на майдані, що здалека гляділи на судно й гурток людей біля нього, ця поведінка американського інженера. Його оклики і рухи були такі дивні, так не гармонізували з повагою хвилі, що мимохіть огорнув усіх якийсь нез'ясований жах, непевність та дрож цікавості.

Що таке?

Чого ота зупинка?

Що сталося?

Та за хвилину вияснилося усе і для витального комітету із професором Карачевським на чолі і для глядачів на трибунах.

Бо оте судно, що мовчаливо зупинилося на летунському майдані проти гетьманської трибуни, це не була "Queen of Virginia", хоч здавалося її вірною копією, а в ньому не було тих, що перед роком вибралися в дорогу до Марса. Ні професора Дудлея, ні інженіра Грегема ні подорожника Геріксона.

А дзвони дзвонили далі по всій Україні – від моря аж до срібної землі у верховині.

Рожева заграва здіймалася над Дніпром, будилися жайворонки по житах, стріпуючи росу срібlistу із крильцят.

Свитало.

ДРУГА ЧАСТИНА

В КРАЇНІ БЛАКИТНИХ ОРХІДЕЙ

I

Це, що тепер розігралося на очах тисячної юрби, зібраної на летунському майдані на світанку, у ту пам'ятну ніч з 25-го на 26-го травня, видавалося Степанові Артименкові якоюсь фантастичною казкою, киненою ґеніяльною уявою талановитого режисера на екран фільмовика, казкою, що саме розгорталася перед його очами.

Вже те одно, що судно причаливши сторчіло як закляте й ні один рух не зраджував в його пасажирів охоти показатися на світ Божий, говорило йому, що тут щось не в порядку Це невловиме вражіння непевносте можна було запримітити й у зібраної юрби, яка не могла зрозуміти, чому саме в такій хвилині й зупинка. Чому панове з привитального комітету не витають, хоч музика відіграла "своє", чому оті закордонні інженіри, що зібралися біля проф. Карачевського бігають нервозно, розмахують руками, вигукують щось незрозуміле немовби сварилися між собою? Щось таємно-ґнітуче, незясоване, загадочне уносилося над цілим майданом, осоту вал о людські душі.

О! – такий настрій поширюється як зараза!

Першому Харитоненкові прийшла думка, що треба "щось вчинити, щоб заспокоїти публіку".

– Стрівай Степане – звернувся він до Артименка – ти тут полишися, я поспробую втихомирити нашу публіку.

І заки Артименко вспів його спитати в чому річ, Ігор побіг скоро поміж трибуни в напрямі телевізійної централі. Не минула й хвилина, як по цілому майдані відізвалися мегафони, які голосили, що хвилева задержка в церемонії привитання є намічена у

програмі а спричинена вона такою звичайною річю, як те, що різниця між кількістю кисня в атмосфері Землі й Марса є того рода, що подорожні не можуть ризикувати своїх легенів негайною появою на майдані. Це, й різниця в тисненню воздуха є причиною, що довго дожидані гості мусять ще коротенький час перебути в судні.

Та Степан Артименко скептично прислухувався до того пояснення. Ловлячи ухом уривані звуки мегафона, вдивлявся проти себе то на міжпланетне судно то на американських інженерів, що все ще сварилися між собою.

- Так, думалось йому цеж без сумніву "Queen of Virginia" проти його! Безліч разів розглядав-же її малюнки по різних журналах! Чейже сам подав її телевізійну знімку минулого року у "Вістях", й незчислимі її описи!

Так!

Цеж ті самі чотири каптури, що їх завданням було протиділати ударові з поверхнею, ця-ж сама кулиста форма судна з галерійкою по середині. Це-ж все таке йому знайоме, здається кожен гвинт пізнавби, кожную шрубку.

Так! Там на долині, в долішному каптурі, що тепер трохи зарився в землю - там галя машин. Це так сказатиб мозок цілого судна. Й чогож оті Єнкі так воловодяться й сваряться між собою? Чогож цей художавий інженір, що аж нагалерійку вилазив, скочив з неї як опарений й тепер дереться, мало до очей не скаче своїм товаришам та белькоче щось, що годі зрозуміти?!

Що це все означає?

Оті думки лискавкою майнули Артименкові в мозку й він з ще більш напруженою увагою старався стежити за розмовою Американців й виловити суть її.

Та було щось в отих знайомих обрисах "Queers of Virginia", що рівночасно вражало Степанову душу й викликувало вражіння чужости.

Що саме - він не вмівби сказати.

І коли в кінці із уриваних слів та фраз американських інженерів, що як на те всі рівночасно кричали й старались перекричати один одного, вирозумів що річ йде про те, що оте міжпланетне судно, яке бачить перед собою не є "Queen of Virgin-ia" а голос художавого Єнкі старався переконати його товаришів, що він це найкраще знає, бо він будував її після плянів містера Грегема, монтував кожную частину і т.д. і т.д. - то в душу Степана Артименка закрався сумнів.

- А що як справді?...

Вони-ж, ці Єнкі, краще знають як хто! Вправді онтой другий інженір з головою бульдога й кінськими зубами тільки з легковаженням махає рукою на всі вигуки художавого й тільки зуби скалить до іронічної усмішки та всетаки хто їх там знає.

І тут знов цікавість журналіста взяла верх над звичайною цікавістю глядача й очі Степана Артименка загорілись якимись дивними вогниками а ніздря задрожали, як у гончої собаки.

- Тут окривається ще одна тайна, майнуло в його думках

- мабуть чи не більша, як ціла оця імпреза із "Queen of Virginia", Готовий на все, щоб тільки розв'язати важку проблему, що моглаб бути корисною його газеті, Степан

Артименко поступився ще крок до міжпланетного судна.

Та в ту ж мить розвязка прийшла сама із себе так нежданно, як нежданно виринула перед усіма ота загадка автентичности судна.

А саме в тій же хвилині блакитна смуга світла, яку можна було достерегти крізь незаслонене горішне віконце над галерійкою судна згасла, а в тому місці понад галерійкою з боку, де була присунена ступіньця й де знаходився вхід у судно, закритий панцирними плитами, що заходили одна на одну, почали розсовуватись поволи на боки зовнішні крати, що придержували плити із вні.

По хвилині розсунулися на боки, як це звичайно буває із вікнами у американських домах, дві металеві плити, відкриваючи зовнішні дверцята, що вели у судно. І вони зникли за хвилину, відкриваючи: малу драбинку, що вела до внутрішніх дверей судна, за якими йдучи за описами "Queen of Virginia" знаходився коридор, розділюючий судно на дві половини, що були поділені на поодинокі кабіни, кожна із своїм приділенням.

Цей рух на поверхні міжпланетного судна запримітила зібрана публіка й в той же мент знов грімке гiривитальне "слава" стрясло воздухом.

А гень на обрiю над Днiпром небо щораз бiльше вкривалося ранньою загравою.

Свитало.

Рожеві смужечки вистрілювали із того місця, де небо із Дніпровим плесом стрічалося, у сонних хвилях купалися то по срібних росах вганяли, сірі тіні проганяючи, що місцями ще огортали сонну землю.

Свитало.

А у воздуху тремтіла дальше ота несамовита, симфонія гомону дзвонів, фабричних сирен та гудків машин, що долітали із усіх сторін України...

Ще момент!..

Вкінці розхилилися тихо і внутрішні двері, що закривали собою нутро судна і зникли по обох боках в заглибленнях стін. На драбинці, на темному фоні нутра судна з'явилася висока постать, що повільною, немов колихаючоюся ходою, почала сходити в долину.

А за нею друга.

Тіні, що йшли від судна й ранній сутінок замазували перед очами зібраної публіки подробиці лиця й одягу виринувших постатей. Два сірі сілюети маячили тільки на фоні судна і поволі сходили на долину.

Ще крок і досягли ступіньці, ще другий й спинилися па землі.

В тому ж моменті проф. Карачевський з підстрибуючими за ним чужоземними делегатами висунувся із гуртка й спрямувався до них. За ним, як тінь плигнув Артименко.

Карачевський відкрив голову, склонився й вдивляючись у кінчик свого лякового черевика, мимоходом кажучи вкритого росою, як це було у його в звичаю коли говорив офіційну промову, почав своє привітальне слово:

- Дорогі, довго дождані гості. Мені припала ця велика честь привітати вас...

Тут Карачевський підняв, свої очі, глянув на стоячі проти нього постаті й спинився.

Силкувався говорити далі та заздалегідь приготована фраза застрягла в горлі й не всилі був вимовити й слова. Бо ті, до котрих були звернені слова його промови не були тими, до яких мав промовляти...

Ті, що стояли проти його, не були тими подорожними, що вибралися судном "Queen of Virginia" в дорогу до Марса й тепер мали повернути.

Артименко, що цілий час з напруженою увагою слідкував за цією сценою, так описує її далі в своєму звідомленні, що появилось в ранніших "Вістях".

Спинившись в своїй промові, проф. Карачевський мимовільно підняв свою руку до очей й почав їх протирати. Відчувалося, що він не вірить собі – що це не сон а дійсність. Кліпнувши кілька разів очима почав вдивлятися в стоячі проти його постаті.

А проти його стояв високий мушкетер з білою, довгою бородою, з клясично гарними чертами лиця й вірлиним носом, одягнений в короткий каптан, що – здавалося пошитий був скорше з якогось гнучкого, блискучого металю як зі шкіри й з такогось матеріалу шапкою на голові, що подобала на шолом, яких вживали колись перед віками. Біля нього стояла дівчина невисказаної краси у довгій нагортці чи туніці, стягненій на рамена аграфкою з розпущеними карими косами, придержуваними над чолом діядеом з якогось незнаного металю. А лиця в обох були червоної краски, такої ніжної червоної краски, яку стрічається на малюнках єгипетських фараонів, перших династій. Стояли й вслухувались в слова початої Карачевським мови.

Карачевський здригнувся.

На їх лицах відбивалася втома а груди ворушились прискорено. Так і видно було, що важко приходить їм схопити віддих.

В тому ж моменті зза Дніпра зійшло сонце й розсипало своє розсміяне, золоте проміння по летунському майдані, по трибунах, по золотистих шоломах й блакитних жупанах гетьманської гвардії.

Здається щойно тепер розгорнувся перед очима прибулих повний образ летунського майдану з його тисячними глядачами – бо видно було, як старик поступився крок вперед, повів зором довкола й спинився на хвилину на гетьманській трибуні, що була проти нього.

Його очі спочили на постаті молодого гетьмана й дідуся патріярха то знов пробігали по трибунах вкритих видцями і якесь внутрішнє хвилювання відбивалося на його лиці а в очах з'явилися сльози. Обі руки схрестив він на грудях, мовби хотів здержати те хвилювання, що виривалося з них та видно сильніше було воно за него. Ще момент і голосне ридання рвануло із його грудей а ціла постать зогнулася, схиляючись до землі, мовби хотіла їй поклонитися, привитатися з нею.

А з уст його зірвалися слова:

– О! Гея – о! Гея!....

І з риданням припав він до землі, доторкаючись чолом до неї – тут на київському, летунському майдані на очах тисячної юрби зібраної на ньому...

Дівчина стояла ще хвилину й дивилася то на старика то на людське море, що хвилювало на трибунах. Не то жах, не то здивування малювалося в її очах та й вона

огортаючи старика рукою пригорнулась до нього заходючись у риданні.

Так плачуть із великого горя, або радості великої!...

Все те сталося так швидко, що ніхто із присутніх, що гляділи на цю сцену не здавав собі справи, що саме сталося. Перший проф. Карачевський стрепенувся й з його уст упало слово:

- Марсіяни?!

І в тому ж моменті лискавкою понеслось воно по летунському майдані, здається скоріше ніж моглиб його облетіти короткі філі телевізійного апарату.

- Марсіяни!....

Так описували цю сцену ранішні "Вісти" в своєму звідомленні.

А Артименко аж ахнув з надмірного хвилювання стоячи за проф. Карачевським й чужоземними гістями.

- Так! Це отже й ота загадка, що сповивала міжпланетне

судно, що неясним здогадом доторкалася струн його душі. Ця недовідома тайна, одвічна, як сама природа, розгортається перед його очами. Світ мрій недосягнених, біля яких віки цілі проходили, перековується в дійсність, таку тверезу, доторкаєму дійсність....

Ах!....

І захвилювали його груди а в очах засріблилися вії з неменшого може хвилювання, як в того старика, що припавши до землі ридав, доторкаючись чолом до неї.

А біля нього й дівчини заходилися вже лікарі й сестриці із поготівля Червоного Хреста, що розкрив свою станицю на летунському майдані. Наказом хвилі було подати як найскорше поміч дожиданим та разом з тим таким нежданим гостям, для яких труди далекої дороги, втома, ділання земної атмосфери й те хвилювання, якого свідками були присутні, могли мати як найгірші наслідки а то й не виключали катастрофи. Через те на приказ старшого лікаря, прислуга й сестриці обережно підняли старика та дівчину й примістили в повозці Червоного Хреста, що саме під'їхала до того місця. Вони без спротиву дали робити із собою, що запорядив лікар, без спротиву піддалися його оглядинам й конечному в таких обставинах вприсненню зміцнюючої сироватки. За хвилину везла їх вже повозка до Києва - до гетьманського терему, де були приладжені прийомні кімнати для дожиданих гостей. Вправді не тих, що їх везла повозка та і вони були гістями, може ще більш дорогими як ті, на яких появу робилися всі оті заходи.

Все те сталося так швидко й так нечайно, що як сказано на Артименка робило воно вражіння якоїсь казкової фільми, що саме розгорнулася на отому широкому екрані, який уявляв із себе летунський майдан й розвіялась у ранній заграві. В якомусь нез'ясованому захопленні стояли всі, і панове з витального комітету, чужі гості та й видці на трибунах й німо дивилися один на одного. Видко було, що нечайна розв'язка загадки міжпланетного судна так поділлала на всіх, що кожен здержувався ще із власним коментарем до ледви що розіграної драми.

Перші американські інженіри перервали мовчанку підходячи до судна. Худощавий,

якого впевнювання викликували перед хвилиною тільки іронічну усмішку в його товстелезного товариша, тріумфував.

- Я-ж говорив - понісся його пискливий голос, що це як "Queen of Virginia" хоч збудоване оте судно як її посестра! Ось хочби тому, що цей метал, з якого збудоване оте судно - говорив він вказуючи пальцем на сторчаче у землі судно - не є аргінітом, а спосіб монтування поодиноких частин судна, от хочби взяти стіни, є зовсім інший, як на "Queen of Virginia" О! В мене добре око! - хвалився худощавий.

- Та ще краший язык! - процідив крізь зуби його недовірчивий товариш.

- І язык несогірший! - відрубав власник того языка підходячи до ступениці.

Артименко пішов за ними. Між тим знов озвалися мегафони по усіх закутках майдану. Сповіщували коротко, що міжпланетним судном прибули не сподівані дослідники, які тому рік вибралися в подорож до Марса, а двоє Марсіян. Ізза втоми та небезпеки, що земний воздух може пошкодити їхнім організмам треба було їх полишити лікарській опіці

- й переслати у Київ, де змоглиб відпочати й набрати сил. Коли це станеться, буде можна почати спробу порозумітися із ними. Про це й про евентуальний вислід цього порозуміння буде повідомлений широкий загаль пресою та офіційними комунікатами. Міжпланетне судно розслідить завтра покликана до цього научна комісія, до цього-ж часу не можна наближатися до нього. З огляду на пізну пору проситься публику розійтися спокійно домів.

Стільки сказали мегафони.

І дійсно в ту ж хвилину підійшов до судна відділ

газометчиків і уставившись рядами окружив його, спиняючи публику, що почала товпитися довкола судна. Голосні розмови, суперечки, здогади, всякого рода коментарі неслися з усіх усюдів майдану.

Це все, що перед хвилиною розігралося на очах зібраної публики - здавалось таким якимсь далеким, химерним, твором уяви, що з трудом відтворювалося у розмовах, у з'ясуванні подробиць ледвищо огляданої драми Поволі, неохоче розходилася публика, звільняла пустошіли трибуни - тільки біля судна остала сторожа та декілька урядовців із віділу безпеки городської сторожі, що має берегти його перед цікавістю непокликаних.

Майже з жалем покидав майдан Степан Артименко, що стрінувшись по дорозі з Ігорем живо запустився із ним у балачку на тему Марсіян, їхньої подорожі й виглядів на порозуміння з ними.

А сонце підійшло вже високо й сипало своїм розсміяним промінням, огортаючи ним летунський майдан і міжпланетне судно на ньому і київські дахи, що вилискувались в долині.

Ставав день гарячий, ясний день, хоч було це що лиш під кінець травня а в садках розцвітались вишні.

Марсіяни!....

Це, здається немов магічне, слово рознесла вертаюча із майдану публіка по всім усядам скорше, ніж вспілиби це зробити хоч які телеграфні та телевізійні апарати.

Ще із летунського майдану понеслася в світ перша коротка вістка, надана офіційно в телевізійній централь, яка голосила, що "в годині 2-ій хвилин 16 на київському летунському майдані причалило міжпланетне судно привозячи замість сподіваних трьох подорожників двоє червоноскірих Марсіян, яких передано з уваги на небезпеку для їхнього здоров'я лікарському доглядові. Подробиці будуть подані пізніше".

Вже перших вертаючих із летунського майдану видців стрінули на київських вулицях рознощики ранішнього видання "Вістей", де в барвистому, широкому описі подавалося подробиці причалення міжпланетного судна та поява Марсіян на летунському майдані. А де далі з'являлися, щораз то нові вістки, подробиці й таки так видумані описи всяких київських Газет, а в городській телеграфічній і телевізійній централь урядовці аж падали із знесилення, не могучи упоратись із розсиленням депеш на всі сторони світа подаваних чужими кореспондентами.

Переславшись не цілих дві години і взявши холодну купіль, Артименко поїхав в Академію Наук, звідкіля в передполудневих годинах мала вибратись комісія для оглянення й розслідування міжпланетного судна, що все ще сторчло на летунському майдані. У вестібюлю стрінувся з Ігорем, який розмовляв там з американськими інженірами, що також ждали на виїзд комісії.

- Здоров Ігоре, виспався? - спитав Артименко простягаючи до приятеля руку й здоровлячися з чужинцями. - Я бачиш, як той заяць все на сторожі. А що там наші Марсіяни?

- Мабуть відпочивають ще, та про них не журись

- ними піклуються добре. Цікаво буде побалакати з ними, якщо виспляться - відповів Ігор.

- Одно мене цікавить - звернувся Артименко до Американців, - якщо оте судно, що до нас прибуло не є "Queen of Virginia" то що з нею сталося і хто будував його на зразок тамтого? Що сталося із нашими трьома подорожніми? Чейже мусить бути якийсь зв'язок між "Queen of Virginia" і прибуттям Марсіян на землю.

- Це ми саме й розважуємо - відізався один із американських інженірів. - Одно певне, що техніка Марсіян мусить стояти принайменше на рівні

нашої, якщо їм вдалось збудувати судно, в якому відважились перелетіти такий простір. Хоч я давби свою голову, що до тієї будови прикладав свою руку й містер Грегем! - додав Американець.

- Так значить думаєте, що наші подорожні живуть й що "Queen of Virginia" не стрінула ніяка катастрофа? - почав знов Артименко. - Так чому ж вони не вернули разом з Марсіянами? Тут загадка виринає за загадкою, а всьому тому винен мій приятель Харитоненко - сказав Артименко сміючись. - Колиб він був не знадив Марсіян сюди до Київа - то хто знає чи людство булоб собі коли нагадало про "Queen of Virginia".

- Ти мабуть лихий на те - відповів Ігор. - Певно тепер спавби собі вигідно, перевертаючись на два боки а так мусиш вганяти по Києві, Степане! Що? Але пожди, поки та Марсіянка проспиться! А в неї оченятка!.... І Ігор підморгнув до Степана значущо та цей процідив тільки:

- Не розглядав ще! - й почав дальшу балачку з Американцями.

- А знаєте, пане редактор, - почав один американський інженір, - ще одно трівожить мене за долю наших дослідників. А саме: якщо вони живуть і їх не постигла ніяка катастрофа, то повинні були подати яку вістку про себе, хочби через отих Марсіян, що прибули до нас в судні, скопійованім з їхнього. Отаку маленьку вістку - "не лякайтесь за нас, ми живемо" - й тільки.

- Вони може й подали - сказав Артименко, та там на майдані ніхто про це не тямив, так були всі оголомшені нечаяною появою Марсіян. Ну, нехай, та як тут порозумітися з тими Марсіянами? Знаєте, панове, їх мову? - звернувся Артименко до Американців. Треба буде доволі великого труду, заки потрафимо розуміти їх а вони нас.

Вправді минулої зими десь там у Гватемалі на якомусь університеті один з професорів оголосив був курс викладів з марсіянської фільольогії, але його скоро замкнули в домі для божевільних докинув Артименко підсміхаючись. - Та пождімо!

Хто знає, що скриває ще у собі міжпланетне судно, яке відпочиває собі покищо на летунському майдані. Ось тут скривається розв'язка! - кликнув, вказуючи на проф. Карачевського, який вказався на сходах в товаристві чужоземних членів Академії та експертів, готових до виїзду на летунський майдан.

Привитавшись, Артименко й Ігор прилучилися разом з Американцями до ученої комісії й за хвилину їхали вже київськими вулицями в сторону летунського майдану.

Дорогою оглядали город потапаючий в золоті весняного передполудневого сонця.

Київ святкував.

Вулиці були повні прохожих, що хвилини стрічалось громадки людей стоячих на розмові, між якими увихалися продавці Газет із свіжими новинами. Ігор й собі придбав жмут свіжих газет - якими увихалися продавці газет із свіжими новиногого, здебільшого повторялося на всякі лади все те, що бачив або що було йому знане, а те що робило вражіння новости було видумкою. Старий як світ звичай газетчиків. Коли нема нічого нового, тоді пускаються в рух телеграми на власнім шнурку.

- Ось глянь, Степане, що пише твій "колега" - звернувся Ігор до Артименка, підсуваючи йому ще мокрі від друкарської фарби листки "Степової Зорі", у якій на три стовпці подавалися "найсвіжіші" новини із гетьманського терему, де були приміщені Марсіяни. І читав там Артименко, що вони проснувшись рано зажадали їсти, що прислуга наносила їм всякого добра та на все вони крутили носом, тільки взялися остаточно до ахтирської ковбаси (найкраща продається у д. Просюченка у власному кіоску на великому базарі по 85 шагів за хунт, перед Різдом із скидкою) і т.д. і т.д. тому ж подібні новинки.

- Ну й не заікнеться! - сміявся Ігор, - креше на три стовпці!

- І тобі не ікалосьби Ігоре - сказав Степан, колиб ти мав вимотати із себе що дня по

три таких стовпці дрібного друку. Ще й не те вшкваривби ти. Не тільки годувавби Марсіян ахтирською ковбасою а поївби їх хочби миргородським квасом й казавби їм закусувати пирятинськими квашеними огірками!... Це в нашої братії щоденна річ! Пожди, ще не такого дочитаєшся, як що тільки наші Марсіяни заговорять. Бачиш, для київської преси ледви що почався сезон.

Минаючи розкинені по обох боках шоссе дачі все ще стрічали цілі процесії людей йдучих в сторону летунського майдану або вертаючих з нього. Що хвилини приходилося їм виминати всякого рода вози та повозки, наколесників та піхотинців, що займали шоссе у цілу ширину. Незабаром замаячів летунський майдан і вказалися обриси міжпланетного судна, що знімалося серед него.

Ще хвилина і ціла валка повозок, везучих учену комісію спинилася біля судна, застаючи все так, як перед годинами було тут залишено. Тільки сторожа газометчиків змінилася за цей час двічі чи тричі. Поволі вискакували із повозок члени комісії, знімаючи порохівники та скла із очей, й простуючи ноги.

Молодий старшина, командант сторожі, зголосив, що "все в порядку" й незабаром комісія приступила до свого діла. Попереду йшов проф. Карачевський з американськими інженірами та двома секретарями, які записували все те, що диктував Карачевський доповнюючи поясненнями інженерів, які будували колись "Queen of Virgini'io". Показалося, що прибуле з Марса судно було збудоване дійсно не з аргініту а з якогось іншого металю, подібного мабуть до аргініту, коли судно видержало таку далеку дорогу. При розгляданню охоронних каптурів показалося, що горішний каптур вжитий із "Queen of Virginia", бо на листовці, якою був каптур обведений достерегло око американського інженіра дрібосеньке made in U.S.A. та на пів затерте.... Nebraska ave..

- Значиться "viribus unitis! - засміявся Американець,

- Земля і Марс будували цей модерний Ноевий ковчег!... А що цікавого, так спосіб монтування, цього судна. Гляньте, ніде ні сліду споень, а прецінь годі припустити, щоб ціла куля зроблена була з однопільного кусня металю. Це вже мабуть лежить в області висшої штуки спюювання металів - додав інженір.

Артименко йшов з Ігорем услід за ними нотуючи свої вражіння в записнику. Оглянувши суддо із вні ціле товариство підійшло до входу у судно, що сутенів понад галерійкою. Тут також запримітили американські інженіри, які будували "Queen of Virgini'io" й знали кожную дрібничку у ній, деякі ріжниці в системі сталевих плит, що герметично замикали вхід у судно. Тут не було, як на "Queen of Virgini'i" пружин, що випростовуючись попихали плити, які також добре могли зломитися чи втратити свою розпряжність а проста система підойм, яку стрічалосся по старинних будівлях, де при помочи неї замикалися таємні ходи чи розступалися стіни.

На драбинку, що лучила зовнішні входові двері із коридором по середині судна, вступив проф. Карачевський з представником льондонського королівського научного товариства й директором астрономічної обсерваторії із "Mount Wilson" та одним із інженерів й Артименком, що не покидався їх ні кроку. Решта товариства лишилася на

галерійці.

Ігор Харитоненко опершися плечами о галерійку вдивлявся в гладку поверхню металевої кулі, що мінилася якоюсь зеленкувато-сірою краскою.

- Коли це не питома краска металю, - думалось йому

- так певно буде можна відчитати із тієї сірої зеленини про те, що знаходиться по дорозі між Землею і Марсом, крізь які верстви і яких газів продиралося наше судно. Та це вже робота хіміків, вони скажуть тут своє слово.

А між тим проф. Карачевський із своїм товариством схиляючи трохи свою високу стать і пройшовши кілька Щаблів дістався на коридор, що розділяв судно на дві частини. Праворуч знаходилися навіть розхилені двері, що вели до першої кабіни й туди звернув він свою ходу. Поступивши кілька кроків станув на порозі й торкнувся дверей. Тихо, без найменшого шелесту розсунулись вони у сторону, розкриваючи невеличку кабіну з малим округлим віконцем, пропускаючи доволі соняшного світла у середину. На середині стелі знаходилася мала, блакитна куля, звисаюча над округлим столом, що займав середину кабіни.

- Ага - це тут джерело того блакитного світла, яке ми бачили крізь віконце - кликнув американський інженір стоячи на порозі біля проф. Карачевського.

Праворуч ціла стіна була вкрита колісцями, трубами й підоймами, що вели у долішню частину судна, у галю машин.

- Це капітанська каюта, а заразом кабіна керманіча

- кликнув Американець підбігаючи до стіни. - Звідціль кермується цілою машинерією судна, тут саме і поводи цього міжпланетного верхівця - говорив він далі, вказуючи на колесо, яке нагадувало керівницю в автомобільних возах. - А оця підойма веде до енергетичного мотора, що вправляє в рух цілу машинерію. - Ні, що це? - кликнув здивовано. - Цього не було на "Queen of Virgini'i" - додав він розглядаючи цілу систему колісцят та металевих штабок, що півколесом видніли на одному місці стіни.

- Даймо покищо спокій по дрібному розгляданню

машинерії, цим займуться опісля механіки, ми маємо оглянути, так сказатиб здебільшого, судно й зложити зборові академії, який збереться під вечір, звітання із наших оглядин.

Говорючи це, проф. Карачевський окинувши ще раз оком кабіну, вийшов на коридор прямуючи до других дверей, що знаходилися по другому боці коридора. І тут за дотиком руки розсунулись двері впускаючи учену комісію до середини. Ця друга кабіна була дещо більша від першої. Було в ній три віконця та затягнені на них занавіски не пропускали світла й тому панував у ній сутінок. Директор астрономічної обсерваторії підійшов до одного з них й відгорнув занавіску.

Золотистий жмут соняшного проміння розсипався по кабіні. Біля двох протилежних стін знаходилися в ній звисаючі із стелі лежанки, як це буває у корабельних кабінах. Кілька скриньок стояло на долівці біля стін та кілька подушок, що народам півдня заступають фотелі й крісла. Довгий стіл, закиданий всячиною знаходився по середині

кабіни. І над ним також звисала блакитна куля на трьох металевих ланцюшках. Більш нічого не було в кабіні.

- Це мабуть спальня! - відозвався президент лондонського научного товариства.

- Здається так, а в "Queen of Virgini'i" у такій же кабіні находився, щось гейби музей чи магазин подарунків для Марсіян.

І чого там не було! Навіть була там касета із милом, що "само пере" виробу містера Аتكісона з Бофало. Не хотів вступитися цей містер Аتكісон - сказав сміючися інженір, доки не обіцяно йому, що його мило поїде на Марса. Хотів, бачите, перший зареклямувати своє мило серед марсіянських господинь... Ну щож, зложив пятьдесят тисяч долярів на фонд будови "Queen of Virgini'i" і його мило поїхало на Марса!...

- А може й нас дожидають якісь подарунки з Марса - сказав сміючись проф. Карачевський підступаючи до стола. Серед всяких дрібниць, як дивної форми щітки й гребені, коробочки та фляконики, находилася на середині його невеличка подовгаста касета а на її верху лежав лист. Не лист а у формі листа металева дощечка із виритими на ній знаками.

- Ось і є! - кликнув проф. Карачевський голосно й піднімаючи дощечку поніс її до світла.

- Ще й як! - говорив старий професор пробігаючи очима по дощечці. - Це по англійськи!

Очі всіх із натугою вдивилися в височенну статтю професора й здавалося проникали цю металеву дощечку, яку він держав біля своїх очей.

Читайте вже раз! - не витерпівши гукнув Артименко.

- Як можна так гратися з людськими нервами!

- А ви, голубчику, заспокойтеся - повагом відозвався проф. Карачевський. Буде нам, буде й вам! Ваші читачі нічого не втратять на тому, якщо п'ять хвилин пізніше прочитають те, що їм зволите ласкаво подати на добраніч!..

І якби нічого, старий професор почав поволи витягати хустинку до носа, почав повагом протирати своє пенсне а потім чистити свій ніс, як це він звичайно робив у своїй аудиторії перед докладом.

- Ну й бісова ж математика! - забурмотів про себе Артименко.

Та проф. Карачевський взявся вже читати.

- Слухайте панове! - почав.

"Кому попаде в руки цей листок і ця касета нехай негайно передасть їх до найблищого уряду, чи якої научної установи або хоч якій освітній, культурній людині. Касети не відчиняти. В ній нема ніяких скарбів а листи до наших друзів і наші записки. Прохаємо заопікуватись нашими червоношкірими приятелями, якщо удасться їм здоровими прибути на землю. Здоровимо наших братів на нашій далекій, дорогій Землі. Пишемо це на планеті Марс, куди прибули ми рік тому судном "Queen of Virginia" Р.М.Дудлей, Т.Р.Грегем і О.Геріксон.

Такий був зміст цього листа, що його читав в кабіні міжпланетного судна проф. Карачевський.

III

Добру хвилину царила мовчанка у кабіні, так були всі захоплені враженням, яке вирізьбили у їх душах слова читаного проф. Карачевським листа.

- Слава Богу, що живуть - промовив перший інженір. - Це найкращий подарунок, якого й могли ми надіятися з Марса.

Всі підійшли до віконця й почали оглядати металевий лист, що його держав у руках проф. Карачевський.

- Що це за метал? - спитав директор обсерваторії доторкаючись рукою дощечки. - Не подібний до ніякого з наших металів. Легкий, як алюміній та твердий, як сталь.

- Це певне тільки для ділової кореспонденції вживається його, бо скажімо до інтимної цілком не годиться! - засміявся проф. Карачевський. - Уявіть собі, якбикамарсіянська красуня дістала такий бляшаний листочок від кожного свого поклонника й захотіла носити їх "на серденьку", як це поетично наші літератори висловлюються. Певно дзеленькалиб за кожним її кроком... - сміявся професор.

- За те такі листи мабуть тривалі - не вивітріє так скоро їхній зміст - запримітив мовчазний Британець.

- Та ходім панове даліше, кінчаймо нашу роботу - сказав проф. Карачевський, ховаючи листи й забираючи із стола касету. А була вона з того самого незнаного металю, що й лист.

В слідуючих кабінах не було нічого замітного. Тут і там стояли під стінами скриньки, що їх малося пізніше розглянути. В одній камері була кухня та склад їжі й напитків в дивних гранчастих пляшках

Одна, надпочата, стояла на полиці біля малої кухонки, що подобала цілком на електричні кухонки вживані по американських домах. Американський інженір взяв пляшку, підніс до світла, відкоркував і понюхав.

- Щось як коньяк! - кликнув. Але випити не зважився.

- Ануж це яке марсіянське лікарство на поріст волосся чи може проти поту у ногах! - сказав, виправдуючи цим свою трусість. - хто його зна!..

Пішли даліше.

Була ще остання кабіна ліворуч, яку треба було оглянути і до якої саме підходили. Як і у інших панував і у ній сутінок,

бо й тут віконце було закрите занавіскою. Проф. Карачевський відчинив двері та опинився на порозі а з ним усі, що йшли з ним. Це що побачили в тій кабіні здержало їхні кроки й спиною мову. Мов вкопані станули на порозі й впилися своїми очима в нутро доволі маленької кімнатки, що стояло розкрито перед ними.

В кабіні не було майже нічого.

Тільки по середині стояла велика урна, в якій виростав, як у звичайному квітковому вазонику, розцвілий корч орхідеї з великанською блакитною квіткою по середині. Вже звичайні, маленькі квітки орхідей мають у собі щось дивне й загадочне, а ця великанська квітка робила враження чогось несамовитого... У самій середині квітки, в

тому місці, з якого розходяться пелюстки, що творять корону квітки, де звичайно в орхідей знаходиться темний жмуток пиляків, знаходилося око... Живе, ворухливе мов людське око, яке вдивлялось у тих, що з жахом спинилися на порозі... Якесь безмежна лють й дика ненависть відбивалися в ньому, неопанований, стихійний гнів іскрами сипався з нього... Щось несамолюбне несло від тієї орхідеї. Разом із сильним одурманючим запахом нісся від квітки якийсь шелест – шепіт, що подавав на шипіння гадюки у тропічних пралісах.

– Тікаймо! – кликнув хтось й усі поважні члени, поважної научної комісії пустилися навипередки коридором до виходу із судна. Останній біг Артименко. Він на ході ще раз оглянувся і його погляд, стрівся із поглядом орхідеї... Морозом пройняло його а поза спиною забігали мурашки. Швидко відвернув голову й побіг далше. А крізь відчинені двері які у поспіху проф. Карачевський забув зачинити, орхідея дивилася на втікаючу оціночну комісію...

Біля самого виходу, край драбинки станувши на першому її шаблі проф. Карачевський спинився. Повагом обернув свою голову в бік й поволі відозвався:

– Властиво мої панове, ми не маємо причини, чогоб нам спішитися!..

Та не задержався довше а з видимим поспіхом зійшов по драбинці на галерійку а там не менше спішно й по ступениці на долину.

Тут щойно відсапнув добре й звертаючись до свого льондонського товариша сказав:

– Ну й важкі оті комісії, на яке лихо видумали їх!

– Yes! – вилетіло зпоза зубів Британця, що було його одинокою відповіддю, яку можна було собі всяко пояснити.

За хвилину й інші члени комісії були докладно про все поінформовані, що там в нутрі судна коїться й проф. Карачевський попрощавшись із командантом сторожі, дав знак до повороту. Стискаючи міцно касету всів із своїм англійським товаришем до першої повозки. І коли вже повозка котилася по висипаному гладенько піском майдані не зважувався він оглянутися, немовби лякався, що за ним стежить блакитна орхідея. Артименко втиснувшись в подушки повозки перевірював дорогою в думках свої вражіння з останніх хвилин.

– Так, це одно певне, – думалось йому – що наші сміливі подорожні живуть, не загинули. Принайменше були ще живими в тому моменті, як те судно покидало Марс. А хто це ті червоношкірі їхні приятелі? Чому саме вони приїхали і як пояснити собі їхню доволі дивну поведінку, коли станули на землі? Тут нова загадка, якої розв'язка скривається може в касеті, що її везе Карачевський.

А орхідея?

На сам спогад про неї морозом пройняло Артименка. Усею силою волі силкувався прогнати образ несамолюбної орхідеї, що настирливо виринав перед очами його душі.

Бр!..

Яка сила заклата в її пелюстках, який пронизуючий погляд її зловіщого ока!.. Це саме й той марсіянський дарунок, про який згадував Американець. І хотілося їм, тим Марсіянам, возитись із такою чічкою тільки світи!... А далше майнув в його думках

образ, як преславна комісія і він сам за нею, хоробро утікали...

- Я й не знав, що в старого Карася така сила в ногах - звернувся Артименко до Ігоря, що сидів мовчки біля його.

- Шкода що ти не бачив! На найблищих перегонах взявби першу нагороду якщоб зголосив свою участь! Ну, а що ти на це все, Ігоре?

- Я? Якби тобі сказати. Жду на те, яку розв'язку зготує нам ота загадочна касета й не випереджую подій. Для мене одно останеться доконаним позитивним фактом а саме те, що таки вдавсь перелет з нашої землі на другу планету і з неї на землю, що для людства має більше значіння ніж те, що Марсіяни мають червону шкіру а марсіянські орхідеї підморгують одним оком...

З тим моментом розкривається для людства новий шлях й може саме тією подорожю зроблено один крок вперед в напрямі розв'язки тайни буття. Що допоможуть тут й найбільш, витончені філософічні системи й спекулятивні міркування, коли при кожному розгоні вдаряє людина головою об твердий мур того безмежного простору, що її окружає з усіх боків й завертає її назад у те рідне кубелечко, в якому вона коротає свої дні. Простір! - чуєш цей простір, що його давні вчені скасували, стає для людини цими вязничними мурами, з поза яких може вона тільки свій зір тужливий у світі далекі посилати! А то тупцює вона на одному місці доходячи по довгих, важких трудах до того завтра, в якому, придивившись ближше, розпізнає своє призабуте вже вчора... Візьми хоч би тільки те, що ціле наше знання з його великанським розвитком в усіх областях дуже маленько посунулось вперед з того часу, коли будувалися єгипетські піраміди чи святиня сонця в Тлякскалі в Юкатані. Ріжниця у тому, що багато з того знання забувалося по дорозі віків і треба було що якийсь час знова робити нові відкриття й винаходи а багато забувалося на віки, вилетіло з людської пам'яті. Чи думаєш, що без знання не змогли б були єгипетські жреці обчислити місячні й сонячні затьми та поділити рік на місяці й дні? А проте тільки віків треба було ждати на появу цього вченого Бельгійця, що ущасливив нашу студіюючу молодь цією багатоциферною бестією!... Так, так! Колиб тебе, Степане, замкнути на деякий час у святошинській самотині, так ти у своїх роздумуваннях не до таких ще вислідів прийшовби.

Повозки котилися вже київськими вулицями прямуючи в сторону Академії Наук, де мабуть дожидалися повороту комісії. На одному закруті вулиці, коли авто стало поволіше котитися, Ігор кликнув на рознощика Газет й купив найновіше видання "Слова".

Скоро пробігав зором по, на всі лади перемелюваних, звісних йому новинках, аж спинився на бюлетені, виданім про стан здоров'я Марсіян.

- Читай Степане, - сказав до Артименка підсовуючи йому газету. Цей мовчки почав читати.

- Година 14 хвилин 15. Гетьманський терем.

Приміщені у гостинних кімнатах гетьманського терему марсіянські гості почуваються добре. Скріплююча сироватка й восьмигодинний сон вплинули корисно на

їхні організми. Живчик нормальний, віддих ще дещо прискорений. Легені працюють нормально. Пробудившись заговорила марсіянська дівчина якоюсь співучою мовою, що нагадує старогрецьку чи баскійську, після оцінки звісного фільольоґа проф. Богатченка, що як представник Академії Наук був приявний в тому моменті. Марсіянам подано буліон та коняк, що теж причиниться до скріплення їх сил.

Є надія, що при збереженню повного спокою зможуть вони за кілька днів прийти на стільки до сил, що буде можна почати із ними спроби порозумітися. До цьогож часу всякі відвідини непокликаних осіб то що, суворо забороняються.

Підписано: Др. Іляшенко, прибійний лікар Його Світлости Пана Гетьмана в. р.

Др. Вашкевич ординуючий лікар Київської Станиці Червоного Хреста в. р.

- Ну й тут все гаразд - сказав Ігор. Вони під доброю опікою й не сумніваюся, що за кілька днів др. Іляшенко поставить їх твердо на ноги.

- Цікаво, звідки наші вчені візьмуть того фільольоґа - почав Артименко, щоб порозумівся з цими Марсіянами.

Ну, й чиста морока! Тепер прийде мода на фільольогію. А то досі обертав я на всі боки математику й астрономію а тепер треба перевчитись й пуститись на фільольогію. Морока кажу тобі та й годі! Ось ще сьогодні, як верну з засідання Академії то треба забратися зараз до студій над старими і новими мовами.

Хоч правду сказатиб мені требаби радіти, що знов новий коник трапився, на якому можна буде якийсь час потупцювати. А то надоїла вже, їй Богу, та астрономія і Карасеві мудрощі. Я кажу тобі, Ігоре, Пан Біг ласкав на газетчиків!

- Та я ось скочу на кілька хвилин в редакцію - говорив дальше Артименко, коли повозка під'їздила до Володимирської - щоб викинути з мого записника й голови все те, що призначене на сьогоднішню вечірню страву для моїх читачів й думаю, що встигну ще на засідання Академії в час повернути.

На його знак повозка спинилася й Артименко попрощавшись з приятелем побіг у редакцію "Київських Вістей".

А Ігор поїхав дальше й за кілька хвилин висідав перед палатою Академії Наук, перед якою зібралася численна публіка дожидаючи повороту научної комісії, що мала скласти звідомлення із оглядин міжпланетного судна.

IV

Була точно вісімнадцята година, коли в великій салі засідань Київської Академії Наук, виповненій по береги ученими та запрошеною публікою, появився за президіальним столом проф. Карачевський, щоб відкрити святочне засідання. Праворуч й ліворуч його засіли чужоземні члени Академії, що творили почесну президію засідання, а при окремому столику на право незмінний секретар Академії, молодий палеонтольог Леонтович із своїми писарями та писарками.

Саля була переповнена.

Обі бічні галерії виповнили переважно чужоземні гості та представники преси, гетьманська льожа аж мінилася одностроями з найблизшого оточення пана гетьмана.

Поволи затихав гамір, а очі всіх спрямовувались на президіальний стіл, на якому біля карафки з водою лежала невеличка касета, яку забрав проф. Карачевський із судна.

Чужинці з цікавістю розглядали салю з її чудовими стінними мальовилами та картинами, порозвішуваними по бічних стінах попід ґалерією. Придивлялися численним портретам учених та діячів української землі, що добрими поглядами дивилися із своїх портретів на салю, то довше спинялися на великанській картині Кондратенка на фоні президіального стола, що представляла собою той момент із походу кн. Ігоря на Половців, коли князь, спинивши свого коня, звертається до своєї дружини зі зазивом боронити рідню країну перед східними кочовиками.

Проф. Карачевський спровола піднявся зі свого крісла, витер хустинкою пенсне, заложив з повагою на ніс і почав свою промову.

Нагадав усі змагання сміливих дослідників на протязі цілого розвитку людства видістатись поза той зачарований круг, який зачеркнула для людини земля, всі оті спроби дістатися на інший світ, що лежить поза нашою землею, всі ті поривання людського духа, що досі кінчилися більш чи менш болючими невдачами. Мов орел замкнений в залізну клітку, зривається дух людський до лету в простори і тисяч разів падучи не зневірюється в своєму пориванні, не втрачає надії на прийдешню перемогу.

І покланявся тіням всіх тих, що впали на тому шляху далекому, мостячи дорогу прийдешнім поколінням, що відійшли з тим гірким почуванням, що може й сповниться їхня мрія, може ділом стануть їх задуми, та їх вже не буде..

Падали слова проф. Карачевського у салю і доторкалися душ його слухачів.

А сьогодні гордощами сповнена його душа, а з нею й людство ціле, бо те, що мрією віків цілих було – стало ділом.

Те, що в снах тільки ввижалося, те, що предметом насміху було в очах профана, сьогодні стало довершеним фактом.

Перед кільканадцяти годинами ледви що, витали ми появу перших гостей із сусідньої планети, на наших очах довершилася ця епохальна подія.

І зясував проф. Карачевський ще раз цілу історію подорожі "Queen of Virgini'i" її здогадний поворот і прибуття марсіянського судна з двома представниками братньої планети, що привезли привіт від пасажирів "Queen of Virgini'i". Тут прочитав того листа, якого знайдено на касеті у кабіні марсіянського судна серед мертвецької тишини, яка царювала у салі.

Тільки молоденька фру Геріксон, яка сиділа біля міс Дудлей у першому ряді фотелів, зарожевілася підчас читання цього листа й не могла повздержатись від оклику: "Ох, мій Боже, яка я щаслива", коли проф. Карачевський прочитував підписи, поміщені на кінці листа.

- А тепер, мої панство – говорив далше проф. Карачевський, – приступимо до розвязки останньої тайни, яку скриває та касета, що її привезли приятелі наших подорожніх. Відчинити її маємо право, бо згідно з бажанням посилаючих мала бути

вона передана найближшій научній установі, яка трапиться, а такою є наша Академія.

І проф. Карачевський взяв до рук лежачу на столі касету й звертаючись в сторону стола секретарів сказав:

- Попробуйте відчинити її.

Один із писарів взявши металевий ніж до розтинання паперу не дуже сильним натиском відхилив віко касети, яке відскочило по хвилині у гору, й подав відчинену касету професорові.

Під час того ціла саля, не виключаючи найвисших достойників, стежила з якоюсь непогамованою цікавістю за всім тим, що діялося за президіальним столом.

Проф. Карачевський підніс касету над столом й висипав на нього те, що було в ній. А саме: три закриті листи й пакетик подабаючий на записник. Всі оті листи й записник були з якогось незнаного металю й на кожному з них була адреса. Листи були адресовані до дружини проф. Дудлея й подорожника Геріксона та до старенької матері інженіра Грегема. Проф. Карачевський передав їх адресаткам, які з виявами невисказаної радості взяли за читання вісток від своїх рідніх.

Та увага салі не відривалася від президіального стола, за яким проф. Карачевський узявся до розглядання записника, на якому була така адреса:

До Королівського Научного Товариства в Лондоні або

До тієї научної установи на землі, якій ота записка найскорше попаде.

Це було на металевій коверті, яку проф. Карачевський дрожащими руками взявся розтинати.

І тут зробив цікаве спостереження, а саме, що хоч коверта була з металю, то він був такий гнучкий, як папір і легко було його розтинати, хоч здавався твердшим від сталі. З коверти висипався жмуток листків, також з того незнаного металю, записаних дрібним письмом по обох сторінках. Приглянувшись ближше, достеріг проф. Карачевський знайомий йому почерк оксфордського професора Дудлея. Писано було по англійськи.

Наливши собі із карафки склянку води й ще раз витерши своє пенсне, професор Карачевський зібрав оті листки й почав їх у голос читати.

V

До тих, що їм попадуть у руки ці записки.

Оце звідомлення пишу я, Р.М.Дудлей, проф. оксфордського університету, що разом із інженіром Т.Р.Грегемом та подорожником Оляфом Геріксоном вибрався минулого року міжпланетним судном "Queen of Virginia" з Гейфіку USA в подорож до планети Марса, тут на Марсі в рік по нашому тут причаленні. Передаю їх нашим приятелям Кронееві таі Зої, що зважились пуститися в непевну дорогу до Землі на судні побудованім на зразок, "Queen of Virgini'i" та це дальше, щоби доручити їх вам, наші любі брати на Землі. Та чи поведеться їм? Чи спиняться людські очі над цими рядками? Ще одно, щоб не було непорозуміння. Ці наші, червоношкірі приятелі, це не є ніякі Марсіяни, це такі ж люди, як і ми, тільки, що скоріше від нас прибули на Марса. Це

потомки Атлянтів, які перед віками, рятуючись перед стихійною катастрофою, що навістила їхню країну, прибули сюди й з того часу коротають тут свій вік. Цей старик це найвисший жрець і цар Атлянтів, а дівчина його – донечка. А справжні Марсіяни, автохтони, це ота сичача, блакитня орхідея, яку везуть вам..

Проф. Карачевський спинився. Чи тому, що читав одним віддихом й треба було спинитись, чи згадка про блакитню орхідею навівала йому свіжі ще спомини. Мимоволі підняв очі знад листків

і глянув на салю. Мимоволі спинився його погляд на лівих рядах фотелів, де сиділи представники преси й стрінувся з поглядом Артименка, що сидів у першому фотелі з краю. Мабуть якась іронічно-глумлива усмішка мусіла замиготіти в очах Артименка, бо Карачевський скоро відвернув голову й почав далше читати.

- Та про це більше у другій записці, а тут подаю коротке звітлення про нашу подорож і нашу долю.

Наш відлет і наша подорож відбулися так, як ми предвиджували, без ніяких важніших пригод. Машини працювали знаменито, судно плило поволі так, що цілком не відчували ми ніяких потрясень, що моглиб відбитися шкідливо на наших організмах. Ми були вповні панамі нашого судна й містер Грегем по своїй волі міняв шкорість "Queen of Virgini'i". Вже за стратосферою перебули ми шчасливо полосу газів, мабуть трійливих для людини, як на це вказувалиб помічення пороблені приладами, що находилися на вні нашого судна. Посуваючись далше, зробили ми цікаве помічення, а саме, що цей міжпланетний простір, який уважають наші вчені порожнім, є виповнений чимсь, якимсь елементом, який нам годі було близше зясувати, а який на мою особисту думку є саме тим основним первнем, тією праматерією в своєму найпростішому виді, з якої збудований цілий космос. Виповняє вона, думаю, цілий всесвіт і тільки там, в тих точках, де находяться небесні тіла, виступає вона в більшій кількості в ріжному виді. Під впливом яких сил чи обставин це сталося, невідомо. І ще одно помічення. Сповнилися несміливі здогади деяких вчених, що т.зв. одвічні закони природи, як ось закон тяготи, не є такими ненарушними, за які їх у нас від віків уважають. Туту міжпланетному просторі, а ще більше на Марсі, показалося, що деякі явища, всупереч всяким найточнішим обчисленням показують таку явну суперечність із отими одвічними, ненарушними законами, що випадає це назвати хіба отвертою ребелією. Підчас цілої дороги вели ми точні записки із наших помічень і обширний дневник подорожі, яких не передаємо, не маючи певности, що вони дістануться шчасливо на землю. Дивне, і можу сказати, невимовно сумне й прикре вражіння огортало нас, коли за нами меншала земля, а ми в отій маленькій кулі самітно верстали наш далекий шлях... Такими самітними, такими безнадійно самітними здавались ми собі, покиненими й забутими від всіх... За нами наша матінка земля, а перед нами незнане... І в тих хвилинах почували ми себе такими невідродними синами тієї пилинки, що там далеко за нами зіркою малою миготіла, так банно, так банно ставало нам за нею...

І були хвилі, що тільки одно, одиноке бажання огортало наші душі – вертати...

Вернутися до тієї земленьки, що виростила нас, припасти до неї і цілувати так безтямно, як мала дитина пригортається до нененого лона...

Вертати - вертати...

Та наше судно плило далше й ми наближались до Марса.

Причалили ми з маленьким опізненням в якійсь гористій околиці Марсового суходолу в підвечірню годину згідно з марсіянським численням часу. Вже із далека наближаючись бачили ми всюди, куди тільки око засягне, гористий краєвид, країну гострих скель з темніючими в долинах, як здавалося, невеликими лісами.

Та тут саме скоїлося нещастя. А причиною його був саме той ненарушимий закон тяготіння, одвічний й у цілому всесвіті приміняємий, по словам небіщика Ньютона. А саме, держачись основних правил цього закона, містер Грегем примітив до нього скорість "Queen of Virginia", з якою мала вона опуститись на Марсову поверхню. Та тут й сталося лихо. Не припускали ми, що тут закон притягання мов на перекір Ньютонові інакший й "Queen of Virginia" полетіла стрілою на гострі скелі. Одна хвилина й ціла долішня частина судна, де містилася найдорогоцінніша його частина, галя машин, лежала розторощена на крем'яному гребені гори, а ми, гейби чудом врятовані, з неушкодженим верхняком судна осіли на скелі. Після програми, експлуодували сигнальні ракети, що находилися на горішньому каптурі на вершку судна і якщо ви ті вибухи запримітили, то могли мати вражіння, що все відбулося в порядку. Може й дивувалися чого це ми не даємо ніякої вістки про себе такий час. А ми сиділи, як ті птахи, що їх викинено з гнізда, а вони ще літати не вміють, сиділи у глухій розпуці, прибиті тією нежданою катастрофою....

Тут всьому край.

На ніщо не здалася наша посвята, коли ціла Марсова поверхня така, як ця, що гак гостинно привитала нас, а в нас немає можності повороту.

Прийшла ніч і вкрила своєю теміню нашу домівку і все довкола неї. Коли ще й була в нас яка іскорка надії на що, не скажу, так і та просякала в цю темінь одчайну, глупу, безконечну...

Тієї першої ночі на Марсі не забудемо ніколи!

Мертвецька тишина царювала довкола нас, ніщо не зраджувало ні манісенського прояву якогось життя.

Подорожник Геріксон розказував, що йому вже не раз доводилося проводити довгі місяці серед підбігунової пустелі - та все ж таки там було "недалеко" від своїх. А тут...

Якесь отупіння, повне цілковитої резигнації із усіх наших намагань та намірів огорнуло наші душі - й в ньому просиділи ми напівкуняючи цілу ніч, дожидаючи ранку.

Коли заснули ми не знаю, досить, що як Грегем перший розкрив очі й став нас будити сонце було вже геть високо над обрієм.

А довкола як вчора тільки скелі і скелі, й лише гень у далині по долинах сіріли темні смужки. Мабуть ліс чи що. Треба було вийти із нашого судна, якого горішня частина чудом якось держалася купи й розглянутись де ми. Поснідавши, вдягли ми наші скафандри й забравши усе, що треба, на дорогу, почали виходити. Повільно

відчинив Геріксон двері, що виходили на вні судна і вийшов перший. Відійшов кілька кроків піднімаючи при тому високо ноги – все ще в нас вагоніла думка про тяготіння, меншу масу Марса, взаїмне відношення тіл на ньому і т.і. незрушимої научні правди – підносячи то одну то другу руку в гору й пристанув. На Марсі ходилося як і на землі, без ніякої очевидної зміни. Другий вийшов з судна Грегем і тут з ним скоїлася пригода. Хотів він плигнути з судна та розмахавшись зачепив шоломом свого скафандра о вистаючу біля дверей крату так, що шолом отворився й злетів на долину, а він з відкритою головою скочив на скелю.

Ми оба з Геріксоном задеревіли.

– Тут йому смерть – думалося! Із-за різниці у складі й тисненню воздуха його легені не видержать й тріснуть. Та минула хвилина, одна, друга, а Грегем сам збентежений стояв й обзирався то на нас то на себе. Так і видко було, що він дождався "чогось", а те "щось" не приходило.

Нараз зайшовся голосним сміхом, що аж луна пішла по скелях й замахав до нас руками, щоб ми скинули шоломи.

Не сталося нічого. Ще раз пересвідчилися ми, що з нашими незрушимої законами не все в порядку, але на цей раз вийшло воно у нашу користь.

– Скидайте скафандри – кликнув він, як ми відкинули шоломи й вдихували холодний, гірський воздух.

Я вийшов з судна остатній.

Малося вражіння, що ми десь у верховині в скалистих горах, або над Юконом в Канадійській Швайцарії.

Ми скинули невідгідні скафандри, ще раз причепурились й пустилися в наших спортових одягах у дорогу.

Спрямувалися на схід до найближчої долини, що сутеніла в далині. З повними наплечниками й комплетним спортсменським лаштунком можна було нас остаточно взяти за трьох завзятих альпіністів, що вибрались на прогульку, щоб осягнути якийсь змаговий рекорд.

Йшли ми так з годину, все направляючись за сонцем на схід, де скелі знижувались й входили у долину, бо поза нами знімалися верхи все висше й висше, переходючи у високий гірський хребет. День був ясний та холодний, як звичайно буває в горах. Перед нами сутеніла долина, вкрита, як нам здавалося, лісом, бо темна її краса гостро відбивалася від білих скель, що замикали її з двох сторін.

Недоходячи до неї, Грегем, що йшов попереду, пристанув. Виняв біноклі й почав вдивлятися у цю сіру смужку, що видніла перед нами. Довгу хвилину вдивлявся мовчки, а потім, подаючи Геріксонові біноклі, сказав:

– Гляньте, Оляфе, це цікавий ліс. Цілий блакитний!

– Дійсно, якась блакить вкриває цілу долину – відповів Геріксон. – То щож, ходімо дальше, недалеко. Зараз побачимо своїми очами, що це воно таке.

І ми пішли дальше. Минуло знов з якої півгодини, як ми спинилися на краю долини при вході у неї. Балакаючи по дорозі, ми й не стямилися, що вже так близько неї

підійшли.

Та даліше ступати ми не зважились. Ціла долина вкрита була гейби лісом високими корчами розцвілих блакитних орхідей. Якись непропорційально великанські були ті квітки, з широкими, крилатими пелюстками, а там, де вони сходяться у чашочку, а де звичайно у квітки видко жмуток пиляків, видко було око....

Живе, велике людське око, що дивилося таким пронизуючим, несамоовитим поглядом....

Я не боягуз і мої приятелі дали доовлі доказів, що сміливо йдуть на стрічу небезпекам. Та у тій хвилині якийсь несамоовитий жах огорнув нас, серця забились у трівозі, як ніколи ще в житті.

Грегем й не думаючи мабуть, засунув руку у кишеню й витягнув револьвер.

Мені, що находився за ним, на мент стало смішно.

– З квітками буде стрілятися! – майнуло в моїх думках, та моє серце стискав жах, а останки мого волося їжились на голові.

Зпоза мене висунувся Геріксон й кликнувши:

– Пождіть, я подивлюся, що воно таке – побіг в сторону, де росла найблизша орхідея.

Немов на даний знак, тисячі очей впилились у Геріксона гейби бажали спинити нахабного влізливця. Якась скажена лють пробивалася у тих погледах й дика ненависть, як це буває у подразненої пантери, коли кидається на добичу... І в тому ж моменті із цілої долини роздався якийсь шум й шепіт, щось мов сичіння тисячів гадюк, коли наступити на їхнє гніздо.

Орхідеї відзивались....

Не знаю, як це сталося та ми побачили, як Геріксон завернув і почав утікати. Дужими кроками гнав у сторону входу у долину з револьвером в руці, піднесений у гору. На момент один пристанув, обернувся і почав стріляти, ціляючи навмання в гущавину, де росло найбільше орхідей.

Як довго це трівало й кілька разів він вистрілив – не знаю. Тямлю тільки, що відгомін вистрілів гомонів ще довго у горах, а в моїх ухах дзвеніли Геріксонові слова:

– Скоріше звідси!..

Я втівав, а зі мною Грегем, маючи перед собою тільки мигаючий сілюет Геріксона, а за нами сичіння орхідей!..

Тут проф. Карачевський спинився у своєму читанні і вдоволеним зором глянув в сторону, де сидів Артименко. Так і читалося в тому погляді слова:

– Бачиш, не такі смільчаки, а втікали, що аж курилося за ними!

І кивнувши головою поправив пенсне й читав даліше.

Рання заграва продиралась поміж сутінок. Першою думкою в мене було, що котрийсь з моїх приятелів встав раніше й не закрив шатра, виходючи. Та ні! Грегем й Геріксон спали міцно біля мене, загорнувшись добре у спальні мішки.

Нараз якась тінь закрила вхід у шатро. З мого місця добачив я якусь постать на весь її ріст, що станула перед шатром, а біля неї другу.

Не ворухаючись, став я роздивляти ці постаті, на скільки це було можливе серед раннього сутінка й мого лежачого положення і запримітив, що своїми смаглявими лицами й одягом скидались вони на Індіан із індіанського резервату в Арізоні, яких я, будучи там нещодавно, бачив. Вищий із них мав через плече закинене ранчо й широкого бриля на голові, другий загорнений в якусь драну опанчу підперезану ремінним чересом. Оба підзорливо зазирали у шатро то згинаючись, щоб краще заглянути, то відступаючи на бік, щоб окинути зором ціле шатро.

Я торкнув Грегема і той збудився.

– Тс! Гості! – пошепки сказав я до нього.

Грегом підвів дещо голову почав і собі придивлятись. За хвилину й Геріксон пробудився із словами:

– Ух! Як холодно! Яка мара розкрила шатро?

Та вмить побачив, що на дворі є хтось і замовк.

Наші гості почувши мабуть рух у шатрі відступили, здається від нього, бо вхід став знов ясніший й у ньому не видно було нікого.

– Це гаразд, – сказав Грегом, – коли вони нас бояться, значить ми можемо, їх не лякатися. Вставаймо!

І з тими словами виліз, із свого спального мішка й почав одягатися. Ми теж пішли за його приміром й незабаром були готові із нашою туалетною. Перший вийшов із шатра Грегом – ми за ним.

Кілька кроків від шатра стояло двох, щось якби, як на перший погляд здавалося, чабанів, а біля них паслося у траві два гейби буйволи чи подібні до них сотворіння. Із своїми смагляво-червоними лицами наші незнайомі дійсно скидались на Індіан і я заплющивши очі мав вражіння, що все досі був сон а я дійсно у індіанській прерії у Арізоні...

Видко було, що вони нас лякалися, бо з острахом споглядали на нас поступаючись боязко назад за своїх буйволів.

Грегом зробив, яке міг найпривітніше лице й замахав рукою на знак, щоби не лякалися. При тім забалакав найчистішою говіркою американських ковбоїв, та це мало допомогло.

Наші незнайомі видимо трусилися зі страху й не проявляли охоти підступити ближше. Тоді Геріксон, який цілий час видимо думав про щось, почав шукати по кишенях і по хвилині витягнув малу люльочку, наложив в неї тютюну й закурив пускаючи, проти себе пусті димові колісця. Пакнувши кілька разів витягнув люльку з рота й простягнув її до незнайомих. Мабуть нагадав собі читані в молодечих літах індіанські історії й "люльку мира"... й хотів, спробувати і цього експерименту. Та і це не допомогло.

Вкінці всі ми почали давати руками знаки, що ми прийшли з гір, що мабуть ще більшим острахом пройняло наших чабанів, бо заговорили живо між собою, якоюсь звучною мовою. Повторялося в ній часто слово фа, яке вимовляючи з острахом споглядали на верховину, з якої саме ми прийшли.

Минуло доволі часу заки ми заспокоїли їх то мовою то знаками, даючи їм до зрозуміння, що ми хочемо даліше на схід, щоб вони провели нас до якої оселі.

Недовірливо оглядали нас ці наші чабани все ще не осмілюючись підступити ближше. Щойно як Ґреґем витягнув пляшку з коняком, налив нам і ми випили а відтак наливши чарки простягнув до них, один з них, цей висший, відважився підступити ближше цікаво приглядаючись чарці.

- Пий, бра! - крикнув Ґреґем сміючись - Це французький коняк першої марки, ледви чи тут дістанеш такого!

Видко було, що таки покуса взяла верх над його ваганням, бо простягнув руку, взяв чарку з руки Ґрегема і випив.

Видко, що смакувало йому, бо випивши засміявся показуючи білі зуби на весь рот й щось весело забалакав до свого товариша, мабуть прихвалював йому напитек. Цей також пішов за його приміром.

- Ого! - кликнув Ґреґем - ось де ключ, що трапляє до найбільш замкненого в собі серця! Ніколи не розчаровує!

І дійсно. Незабаром були ми із нашими чабанами в найкращій згоді і вирозуміли із їх знаків та вигуків, що вони пасуть недалеко буйволи, що он там трохи вбік є хутір чи оселя й що вони проведуть нас туди. За якийсь час згорнувши шатро й зібравши усі наші речі поклали їх на буйволів й пустилися із чабанами в дорогу.

Дорогою старався Ґеріксон пояснити їм знаками, звідкіля ми тут узялися, вказуючи рукою то на небо то знова намагаючись зобразити їм вигляд нашого судна, та мабуть всі оті пояснення були даремні. Бо наші чабани на все те кивали головами, підсміхалися та не виявляли зрозуміння чи якогонебудь зацікавлення.

VI

Між тим зійшло сонце й зробився день. Всюди, де лиш кинути було оком, видко було прерію вкриту цією червоною травою, яку ми з вечера оглядали. Йшли ми отак якийсь час аж побачили у степу загороду а в ній стадо таких буйволів, з якими були чабани, і колибу біля неї. Отже тут пасли вони свої буйволи.

Тут і лишився молодший а старший взявся нас проводити даліше. Він вибрав чотири буйволи, на яких ми посідавши й примістивши наші наплечники пустилися даліше. Видко було, що оці буйволи дуже лагідні сотворіння, бо на кивок чабана приходили, надставляли слухняно свої хребти й ступали повагом йдучи за його приказом. Довгий час їхали ми так, аж на обрію почала зарисовуватись горбовина. Краєвид мінявся. З далека видніла громадка хуторів, розкинутих серед степу До одного із них почали ми під'їздити. Щойно тут попали ми на битий шлях, бо досі їхали прерією серед густої трави.

Доволі кумедно мусіли ми виглядати, як вершники на буйволах, бо із хуторів вибігали, зацікавлені нашою появою, мешканці й здивовано дивилися на шлях, котрим ми їхали. По обох боках шляху розкинені були невеличкі дімки, як видно було муровані, з плоскими дахами, вкритими якоюсь блискучою, зеленуватою масою. Коло домів були

інші подібні будинки з якимись дивними рослинами, не то деревами не то височеними корчами. На деяких з них видко було щось вроді овочів, круглих, як дині то подовгастих, як огірки...

Під'їхали ми до одного хутора, де наш чабан зліз з буйвола й побіг вперед, мабуть щоб дати знати господарям про наш приїзд. І дійсно з громадки, що стояла перед домом, вийшов проти нас мушина середнього росту, також червонявої краски лица та одягнений огрядніше й схрестивши руки на грудях почав кланятися й запрошувати рухами голови до себе. Здивування пробивалося в його погляді, яким окидав нас й деяке збентеження, хоч старався його укрити. Видко було, що пояснення чабана не сказали йому нічого й він силкувався вгадати хто ми. Сказав щось до нас милозвучною, співучою мовою, яка однак не нагадувала нам ніякої знаної нам мови. Ми позсідали з буйволів, взяли свої наплечники й пішли за господарем.

Громадка дітей й дві жіночі постаті привитали нас біля входу у дім, боязко відступаючи назад перед нами. Всі ми знаками, які нам приходили на думку, старалися пояснити нашим господарям, що не потребують нічого лякатися та хотіли вияснити звідки ми узялися. Та це не дуже нам вдалося, бо наш господар крутив недовірливо головою, хоч годився на все, мовляв "нехай вам буде, хто вас там знає, що ви за люді"...

Ми ввійшли в хату.

Проходячи крізь двері Грегом спинився оглядаючи незвичайну конструкцію завісів в дверях. Віджив в ньому інженір-механік.

Ми ввійшли у велику кімнату з гарною обстановкою – на перший погляд у східному стилі. Скрізь були софки й подушки до сидження обтягнені якоюсь гарною матерією. Стіни викладані блискучими тафлями у цвітисті взори, по середині звисаюча із стелі багато різьблена лямпада. Крізь широкі вікна вливалось золоте сонце розсипаючись ясними смужками по обстановці хати. Наш господар кивком руки попросив нас спочити. Крізь відчинені двері видко було зазираючі цікаво дитячі голівки, то майнув погляд карих очей молодії дівчини, що також не могла, здається, повздержати своєї цікавості.

Нам було ніяково.

Годі було порозумітись із нашим господарем, хоч як старались ми ріжними мовами та жестами це вчинити. В кінці Геріксон попав на думку взятись за ще один спосіб порозуміння.

Як казав, завжди удавалось в той спосіб порозумітись з Ескімосами підчас його арктичних подорожей.

Він виняв з свого наплечника свій записник и кивнувши на господаря почав йому рисувати. Нарисував небо із зірками, з яких одна мала бути землею, наше судно і показав кілька разів олівцем дорогу до другої зірки, що мала бути Марсом. Нарисував скелі і наше розбите судно, нашу дорогу по скелях і стрічу з орхідеями.

Видко це стало зрозумілішим нашому господареві, бо по виді його лица видко було, що він дещо з того второпав. Став ближше нам приглядатися з усіх боків, що, правду

кажучи, нам було ніяково, бо деж таки оглядав, як коня на ярмарку – заговорив щось до нас і почав кілька разів показувати рукою то на небо то знов на землю немовби бажав впевнитися, чи ми дійсно з таких далеких сторін тут з'явилися. Колиж видалося йому, що не має причини нам не довірювати, його лице якось дивно прояснилося, він знов схрестив руки й поклонився нам в пояс промовляючи щось до нас. Я затямив одно слово "гея", що повторялося часто у його промові. Поклонившись ще раз, вийшов у сусідню кімнату, звідки по хвилині приніс малий столик з темної маси й поставив перед нами. За ним вийшла ця чорноока дівчина, що заглядала крізь двері, несучи піднос а на ньому кілька чашок та тарілок із якогось, незнаного нам, металю. В чашках була якась густава рідина а на тарілках щось наче паштет. Лице в дівчини ніжної червоної краски виглядало як оксамит. Господар присівся біля нас запрошуючи до їди. Ми не давали проситися й взяли за чашки.

Ця рідина нагадувала смаком квасне молоко та була незвичайно смачна й як ми опісля переконалися дуже скріплюча. І це друге "щось" нам смакувало.

Подякувавши нашому господареві за гостину ми старалися дати йому знаками знати, що хочемо дістатися до якої більшої оселі чи міста, де більше мешканців. Здається, що він порозумів нас бокигнув головою й підійшов до столика біля правої стіни, на якому стояла скринька із безлічу колісцяток та шрубок. Покрутив щось у ній й почав говорити до отвору у тій скриньці.

– Та цеж телефон! – кликнув Ґреґем – бачите, їй Богу

телефон! От попали й на культурних Марсіян. А наш господар говорив, що раз то більше схиляючись до скриньки, підносив то знижував голос і з тону його мови можна було пізнати, що змагається із кимсь бажючи його в чомусь пересвідчити. Так і видно було на його лиці, що старається розвіяти недовіря

свого розмовника підбираючи слова на доказ своїх впевнень. По хвилині кивнув головою й повернувся до нас даючи нам до пізнання, що наше бажання удатися до якогось города, буде сповнене.

VII

"Між тим із сусідньої кімнати та ізза дверей, якими ми ввійшли, доходив до нас притишений гамір, виклики здивування, гамована розмова. Це мабуть сусіди посходилися подивитися на незвичайних гостей, та не зважувались ввійти у кімнату. Однак по хвилині в кімнату всунулося якось так несміливо трьох старших дядьків, видно сусідів нашого господаря, який попрохав їх сідати недалеко нас й щось до них забалакав.

З деяким ваганням присіли вони на краєчках подушок і мовчки почали нас розглядати. Ґреґем витягнув свій портсигар виповнений гаваннами і простягнув його до господаря і його сусідів. Мабуть знаний був їм тютюн, бо взявши цигара всміхнулися й почали цікаво розглядати.

– Куріть – сказав Ґреґем сміючись, й сам закуривши подав вогню нашим новим знайомим. – Це правдиві гаванські, імпортовані!..

Вони закурили й втягаючи дим із вдовolenням любувалися ним. Курили, дивилися на нас і говорили щось між собою.

Так просиділи ми може з годину, як на дворі почувся шум. Наші господарі підвелися із своїх місць, заговорили щось до нас і вийшли з кімнати. За дверми і в сусідній кімнаті зробився рух. Чути було бігання, голосну розмову, хтось заспокоював малу дитину, що розплакалась. Кілька разів відчиняв хтось входові двері і заглядав у кімнату. В однім таким моменті Грегем глянув крізь відхилені двері й підвівся із свого місця.

Там па дворі літак! їй Богу літак. Цс мабуть па зазив нашого господаря.

Та в тій хвилині відчинилися входові двері й в кімнату, гіопереджувапі нашим господарем, вйпіли дві постаті. Два високі старики в довгих, темних одягах стягнених у поясі, з довгими білими бородами й блискучими колпаками на головах здавались старовинними халдейськими магами, яких малюнки стрічаються у вавилонських руїнах. Наш господар з пошаною усунувся на бік пропускаючи їх.

Ми підвелися.

Старики підійшовши до пас стали вдивлятися у наші лиця й розглядати наші постаті. Якесь безмежне здивування, що переходило в жах, пробивалося у їхніх поглядах. Мовчки стояли вони так хвилину й вкінці один відозвався до пас. Питав щось мабуть, як це можна було пізнати із його мельодійної мови. Довгу хвилину говорив підносячи притому руки у гору й вказуючи ними на небо.

Ми притакували то давали руками знак, що не розуміємо його мови. Та тут Геріксон висунувся наперед і простягнув старикові свій рисунок пояснюючи його. Довго вдивлялися вони у Геріксонове рисування, водили пальнем по лінії між Землею і Марсом, знов вказували руками па небо і кивали головами.

І по хвилині звернувся другий старик до пас із промовою. Довго говорив він. Його голос дрижав ломився хвилями то знов переходив у ніжний, зворушливий тон, що якось дивно звенів у наших ухах. Вчувалося в його словах якусь бсзмежшо тугу за чимсь давно страченим, призабутим, якийсь немов жаль тремтів у його мові. І знов затямив я це слово "гея", що також часто згадувалося у його мові.

Дивно приходилося нам слухати цю мову, незрозумілу нам своїм змістом, яка однак так говорила до наших сердець і наших почувань. І коли скінчив той старик свою промову то щось заясніло на його віях, якийсь дивний блиск миготів в його очах.

І поклонилися нам оба оті старики й простягнули свої руки до нас, немовби хотіли нас обняти, пригорнути до себе.

Я мимохіть поступився кроком і простягаючи свої руки стиснув ними руки старика. Щось схопило мене за серце.

Я усвідомив собі, що було це привітання Землі із Марсом, привитання двох світів...

Наші очі стрінулися.

І читав я в його поглядіві, щось таке близьке, таке рідне мені а zarazом достерігав у ньому якусь тугу чи жаль за чимсь незнаним, недосяжним...

Хвилину так стояли ми проти себе. А між тим в обох дверях й біля порога

тиснулося все, що було з домашніх й сусідів, з якоюсь боговійною пошаною приглядаючись до обох стариків. Видко було, що користувались вони незвичайною пошаною у всіх, бо коли дали вони нам знак, щоб йти за ними, цікава юрба зникла із дверей даючи нам свободний прохід.

Ми забравши наші наплечники, кивнули нашим господарям на прощання і вийшли за стариками із кімнати. Дійсно перед домом стояв літак, чи щось в роді літака. Доволі широка повозка із двома бічними крилами на чотирох малих колісцях, з піднятим угору "носом", як казав Грегем, в якому мабуть, знаходилася машинерія.

Рухом руки запрохали нас старики зайняти місце в літаку й усівши біля нас кивнули головою на прощання нашим господарям. Всі присутні схрестили руки на грудях й поклонилися до землі.

Один рух колісця на переді повозки й літак легким, хвилястим рухом піднявся й за хвилину плив у повітрі. Не чути було потрясення ні ніякого колихання, легкий шум давав тільки знак, що ми летимо. Грегем розглядав дорогою нутро літака, стараючись збагнути тайну машинерії, що його як інженіра особливо цікавило. Та мабуть не багато второпав з цього, бо від часу до часу хитав головою й посвистував. А це був знак, що щось викликає в ньому здивування. Летіли ми мовчки, бо й годі було розмовляти із стариками не знаючи їх мови.

Перелітали ми спершу степом, подібним до цього, що ми вже бачили, чим далше краєвид став мінятися. Степ почав переходити в горбовину тут й там вкрити деревами. Стрічались по дорозі хутори то більші оселі, села чи міста, перелітали ми над якоюсь великою рікою то знов летіли край більшого озера, на ягаму колихалися човна. Раз майнув попід нами ряд високих одноманітних будівель, фабрика чи що. Тут й там паслися стада буйволів й іншої худоби, яку важко було доглянути з висоти. Незабаром замаяли проти нас над обрієм обриси якогось города. Так і видко було довгу смужку будівель, що виринала у долині. Один із стариків, цей що сидів біля Геріксона, заговорив щось, вказуючи рукою на місто. Певно говорив щось про нього.

І знов промайнула перед нами якась ріка то управлені поля. Наближаючись до города, бачили ми щораз більше тут й там розкинутих дімків серед невеличких городів, щось немов літні дачі мешканців міста. Наш літак зачеркаючи легкі півколеса летів понад городом спрямовуючись до його середини. Був це якийсь великий город – на скільки можна було здогадуватись по кількості й величині його будівель. Тут й там видко було палати побудовані сказатиб в орієнтальному стилі з плоскими кришами, де-не-де стрічались високі будівлі в формі піраміди, що терасами підіймалися вгору, то знов масивні будівлі зі стрункими пільонами довкола. На вулицях видко було повно людей та придивляючись ближше не можна було запримітити цього рухливого життя та гамірливості так питомих для вулиці великих городів, особливо на сході. Якась мовчазна повільність, що більше мертвецький спокій сказавби я – так і осотував цих людей, цю вулицю, цей дивний город.

Та це може мені тільки так здасться – думав я, споглядаючи ч літака, що плив низенько над кришами домів, – а там хто знає, може воно й не так.

Зробивши ще кілька поворотів, наблизився наш літак до широкого майдану, на якому видніла праворуч висока піраміда, збудована з якогось блискучого, рожевого каменя, а біля псі великанська будівля-налата, з чудово різьбленим фронтоном. Літак легенько опустився на майдан і спинився перед широкими, гранітними сходами, що вели у палату.

Мені нагадалися сходи, що ведуть до "білого дому" у Вашингтоні. Тихо, без гомону, мов у якому автоматі, відчинилися одні з бічних дверей палати і в них вказалося кількоро людей.

Мабуть прислуга.

Повагом, схрещуючи руки на грудях, кланялися вони у пояс й підійшли до літака.

Ми висіли.

Прислуга занялася нашими клунками та наплечниками, а один із стариків, цей, що провадив літак, вказав нам рукою на сходи і ми пустилися йти у палату.

Ще раз оглянувся я. підходячи до дверей, огортаючи зором цілий майдан. Виложений був вій якоюсь масою, подібною до асфальту, як цс водиться у великих містах, та щось немов пустокою несло від нього. Не було неї товпи, що і поспіхом швендягтсь вулицями, як це видко по великих городах – тільки де-пе-дс промайнув сілюет якого прохожого. Наш літак, яким ми приїхали, покотився кудись як авто певно прислуга підвозила його у повітку.

Ми ввійшли у палату.

Входючи, спинився Грегем на порозі, оглядаючи своїм звичаєм одвірки та ретязі в дверях й хитнувши головою на знак вдоволення, пішов далше. Перед нами був широкий гол, а за ним довгий коридор – з долівкою, встеленою грубим, м'яким хідником. Світло вливалось у него згори, й піднявши мимохіть очі, достерегли ми округлі віконця, розкинені симетрично по розмальованій у лагідну синяву стелі. На право й ліво видко було ряд дверей, що вели мабуть до внутрішніх кімнат палати. Мило було тут й привітно, хоч царювала тут тишина, немов у монастирі.

Підійшовши до одних дверей, наш провідник доторкнувся їх й вони відчинилися тихо, знов як у автоматі за дотиком відповідного ґузика. Привітним рухом руки запросив він нас війти, пропускаючи нас вперед.

Ми ввійшли у доволі велику кімнату з чотирма широкими вікнами, крізь які вливалось соняшне проміння, огортаючи цілу кімнату. Попід стіни, що здавалися виложені блискучими камінчиками на взір старовинних мозаїк, стояли отомани, вкриті пушистими накидками та подушки до сидження. На середині находився довгий, за те доволі низький стіл на фантастично різьблених ногах та широкий пушистий килим на долівці, що своїми мотивами нагадував ці килими, що їх сьогодні ще ткають у Кашмірі.

Увійшовши в кімнату, наші старики вклонились привітально й запрохали нас спочити. За хвилину з'явилися наші клунки, які принесло двох із прислуги. За ними з'явився третій, мабуть старший над прислугою, щось в роді дворецького чи мажордома й станув схрестивши руки на грудях біля порога, немов дожидаючи наших приказів. Один із стариків підійшов до него, щось заговорив своєю співучою мовою, мабуть давав

якісь поручення що до нас і кивнувши на свого товариша, вийшов з ним, кланяючись нам з усміхом на прощання. Ми залишились самі із отим дворецьким у кімнаті.

- Ну, як досі то покищо добре, - сказав Грегем протягаючись. - Ці Марсіяни то цілком культурні сотворіння! А двері у них відчиняються, як у казці. Зараз опатентувавби їхні ретязі й завіски. Та кортить покурити, не знати тільки чи можна, - додав звертаючись до Геріксона.

- А ось й поспитайте в дворецького, - сказав той посміхаючись - він знатиме.

Грегем, не думаючи довго, виймив портсигар й взявши собі цигаро, простягнув папіросницю до дворецького, що стояв мовчки біля дверей.

- А курити в вас можна? - сказав він, простягаючи цигаро дворецькому. - Беріть, це правдиві гаванна.

Цей зробив вид, що не розуміє про що йде річ й всміхаючись тільки хитав головою.

- Ну, беріть, не соромтеся - говорив дальше Грегем, втискаючи йому в руку цигаро.
- Викурите по обіді - додав запалюючи собі цигаро.

Цей взяв цигаро у руку, оглянув його й киваючи головою з вдовolenня, сховав його у пазуху свого жупана. Відтак заговорив щось до нас й показуючи руками на нас та на своє лице, пішов в лівий куток кімнати, де були двері у стіні.

- Що це він хоче? - спитав, в мене Геріксон.

- Не знаю - сказав я - ходімо за ним, побачимо.

Міжтим дворецький відчинив двері й рухом руки запросив

нас, щоб ми пішли за ним. За дверми була мала кімнатка, а в ній невеликий басейн з водою. Біля нього стояв столик з всілякими флякониками та коробками й висіла біла скатерть на вішалці.

- Ага, цеж купальня - кликнув Грегем - а він запрохує нас, щоб ми помились. - Добре, приятелю, розуміємо, розуміємо! - сказав він до дворецького. - Це просто розкіш викупатись по нашій одисеї! Ну, за те. братіку, дамо тобі й конячку покушати - долав він до дворецького. - Пожди тільки, як помиємо ці ваші марсіанські порохи!

Дворецький заговорив щось, показав рукою як спускати волю й кланяючись вийшов.

Ми не гаючись роздягнулись й почали купатись. Геріксон став нишпорити по столику й знайшов у одній коробці щось немовби плинне мило, що незвичайно відсвіжило наші знеможені тіла.

Скупавшись й витершись, повбиралися ми й перейшли у пашу кімнату.

- Коли б я знав був, що нас тут дожидає, то бувби без сумніву забрав візитний одяг зі собою, - сказав жартуючи Грегем. - Дож бо у брічссах^[3] йти з візитою до господаря неї палати - додав він. - Дож чей же хтось мусить бути тут господарем!

- Нічого, мусить вибачити нам, ми-ж подорожні. Добре, що й так все ще держиться ціле па нас! - сказав сміючись Геріксон.

По купелі почували ми себе знаменито. Ми розглядалися по кімнаті, придивляючись до чудової мозаїки па стінах, коли відчинилися двері й в них вказався наш провідник старик. Побачивши нас одягнених вже й відсвіжених, всміхнувся й

попрохав нас йти за собою. І знов повів нас коридором. Йшли ми так, поки не спинились проти великих, розкішно різьблених, дверей праворуч коридора, що знов тихо розсунулись за дотиком нашого проводиря. Ми ввійшли у велику салю, якої стеля, вкрита різьбами, спиралася па струнких кольопнах, що двома рядами підпирали її. Широкі вікна вкриті були масивними запавісами, що пропускали небогато світла – тому у салі панував сутінок. Проти нас на ступениці находився розкішний престіл, як це було колись у тронових саях східних імператорів, а проти нього півколом дванадцять сидальних подушок, розставлених на килимі, що вкривав долівку. Із стелі звисав над серединою салі величезний павук-жирандоль, що мерехтів у сутінку тисячами маленьких перел чи кульок з якогось блискучого металю.

На тому троні-престолі сидів кремезний старик зі сивою бородою в блискучому жупані, спираючись головою на праву руку, а довкола нього на подушках одинадцять стариків у довгих темних одягах, таких, як в нашого проводиря. Дванадцята подушка була незанята – мабуть місце нашого старика. Була це, як ми опісля довідались, верховна рада старших, що кермувала долею цієї країни.

Все це огорнули ми одним поглядом, вступивши у салю. Якесь дивне почуття огорнуло наші душі. Оце віч-у-віч стоїмо ми, представники тієї далекої землі, що її у днину голим оком не доглянеш, з представниками цього замороженого, іншого світа

– так далекого – так далекого від нашої землі...

Це не якийсь кошмарний сон, а дійсність, хоч все те здавалося таким неймовірним, таким фантастичним!...

Ми пройшли кілька кроків і спинилися на середині салі. Наш провідник підійшов до старика, сидячого на троні, й поклонившись йому, почав щось говорити. Говорючи, спинявся, вказуючи на нас рукою, то знов говорив дальше, а його дзвінкі, співучі слова падали у тишину салі й губилися по кутках. Я вслухувався у ту мову й хоч говорив я кількома мовами, а чув їх багато, вештаючись в своєму житті по світу, так неподібна була вона до ніякої, знаної мені. Ще найбільше нагадували мені її звуки старогрецькі рапсоди Іліяди, які колись перед літами виучував я в каледжі, та староеврейські псалми, які колись чув я в жидівській святині в Тель Авів, коли то під час моєї пошлюбної подорожі оглядав я Палестину.

Та було в тій мові щось, що мимо незрозумілих слів, чужих для вуха й дивних, говорило до душі такою простою, зрозумілою мовою, яка доторкалася тих незримих струн, що окриваються в глибині людської душі, тією мовою, що однакова для всіх рас і народів у кожному підсонні, у кожному закутку світа. А озивається ота мова тоді, коли душу людини сповняє великий біль або велика радість.

Або одно й друге разом.

І саме ота нотка болю то смутку безмежного, то знова якоїсь безжурної радості дзвеніла часом у мові того старика й доторкалася до струн наших душ...

А цей старик, сидячий на троні, підвів голову й слухав.

Я силкувався схопити моїм поглядом цілу оту картину, яка простелялася переді мною й перетопити її в моїй душі із вражіннями, які одно за одним доходили до неї.

- Так, думалось мені - так мусіла виглядати в старинній Греції "Герузія", ця рада старших, що рішала про долю цієї країни або жидівський "синедріон"...

Цей старик на троні, це певно їхній цар, а тих дванадцять - це їхня верховна рада. Так...

То знов майнула в моїх думках інша картина, яку колись бачив я у якомусь музеї.

Такаж велика саля і розкішний трон, на якому сидить Филип Арагонський, оточений двораками. А проти нього Христофор Колумб звідомляє про свою подорож й відкриття невідомої країни, вказуючи рукою на трьох Індіан, що трясуться із страху перед невідомою їм долею.

Може колись і намалює якийсь марсіянський маляр подібну картину, де ми, цебто я, Грегем і Геріксон станемо осередком зацікавлення марсіянської публики, що оглядатиме цю картину...

І я відтворював собі в душі таку картину з високим Грегемом на переді в його куценьких, кратчастих штанцях....

Кінчаючи свою мову, наш провідник повернувся до нас і попросив кивком руки, щоб ми підійшли ближче. В тій хвилині підвівся з трону старик, а за ним всі встали і схрещуючи на грудях руки, вклонилися нам, а цей, що сидів досі на троні, почав говорити.

Тремтів його голос, ломилися слова, видко було, як хвилювання огорнуло його й не давало говорити. Хвилинами піднімав руки у гору й вказував на небо, то знова притискав їх до грудей, мовби хотів заспокоїти своє схвильоване серце. Як статуя давних різьбарів, якої час не ткнувся, рисувалася його стать у сутінку цієї салі, якась велич й невгнута воля красувалися на його лиці. А коли повертав свою голову до нас і я спинився на хвилину моїм поглядом на ній, то видалася вона мені такою клясично гарною, що хіба тільки рука Праксітеля чи Родена могла б поважитись скопіювати її.

Кінчаючи свою мову, зійшов по ступенях до нас і розкривши рамена пригорнув мене, тому, що я стояв на переді, до себе.

Щось зворушливого, незбагненого було у тій сцені.

Я нагадав, що треба щось відповісти. На скоро почав в думках складати привітальну мову, ану, думалось, може вдасться мені склеїти щось із тієї клясичної греки, яку колись зубрив, це може буде для них зрозуміліше. Та поза фразу "хайрете о дес-потай"^[4] не повезло. Тоді почав я говорити по англійськи, сказав хто ми й звідкіля й передав їм, як представникам Марса, привіт від нашої далекої Землі.

Вони сліdkували за рухами моїх уст, слухали моїх слів, силкуючись відтворити собі їх значіння, та я почував, що не розуміють. Особливо один із стариків, висший за всіх і худіший пильно стежив за звуками моєї мови. Мабуть більш за всіх цікавився нею.

Коли я скінчив старики оточили нас і тепер почалась розмова на знаки рук й міміку лица, яка мабуть всюди однакова. Придивляючись до них, побачили ми, що всі вони червоної краски лица, але іншого відтінку, як у південно-американських Індіан. У всіх них були клясичні черти лица, з яких неслася повага гордої, давньої раси.

По хвилині такої розмови наш знайомий провідник повів нас усіх до сусідньої

кімнати, де находився стіл, закиданий якимись картами й малюнками, а стіни вкриті були таблицями з усякими фігурами та рисунками. Ми запримітили, що всі дванадцять стариків відносяться з надзвичайною пошаною до цього, що сидів на троні, що пробивалося у кожному їхньому слові й погляді. Це й не дивниця, бо, як ми опісля довідалися, це був цар і найвисший жрець тієї марсіянської країни Кроней, як ми і будемо його дальше називати.

VIII

Ми посідали на подушках довкола стола, маючи царя Кроней по середині, а один із стариків, цей високий, худий, Картіяс звали його, як це опісля ми довідалися, взяв із стола звинену в трубку карту чи малюнок і розвиваючи її, повісив проти нас на стіні. Яглянув – й збентежено подивився по присутніх. Це-ж була карта неба, краще сказати, нашої соняшної системи з позначеними дорогами планет, яку стрічається по всіх астрономічних обсерваторіях з сонцем по середині. Та цих планет було щіснадцять. В мені задрожала жилка "спеца" і я підвівшись з мого місця, підійшов до карти. Старий Картіяс всміхнувся, немов порозумів, що зпоміж нас трьох, я найкраще визнаюся на його, як видавалося, "спеціальності" й повів рукою по карті, вказуючи на Марса, а відтак на долівку. Я зрозумів: хотів нам сказати, що ми на Марсі. І я хитнув потакуючо головою.

А відтак знов повів рукою по карті та рука його поминула Землю і спинилася на планеті Венус. Відтак тією ж рукою вказав на нас і хитнув питаючо головою.

Я збентежився. В той момент майнуло мені в думках: вони вважають нас мешканцями планети Венус, які прибули до них в гостину...

Схвильовано заперечив я рухом рук й голови й вказуючи на карту, показав Землю, а відтак кілька разів нас, даючи до зрозуміння, що ми з відтіля походимо.

Щось, мов недовірчивість, промигнуло по лиці Картіяса і він щераз вказав на Венус

– Ні, ні! – кликнув я – хоч знав, що не розумітиме мене

– Наша батьківщина – це Земля і звідтіля ми тут з'явилися. – І я повів рукою по карті, зачеркуючи дорогу зі землі до Марса.

Це мабуть збентежило старика, бо він щось схвильовано заговорив до зібраних. Вже по перших його словах цар Кроней схопився з місця й підступивши до нас, став вдивлятися в нас.

Щось такого дивного, незрозумілого нам було в його погляді, якась туга й здержуваний біль рисувались в кутиках його уст, що я не здивувався, коли він обняв мене своїми раменами, а на його віях затремтіла сльоза... Якийсь оклик, в якому дрожав здержуваний біль, вирвався з його грудей й він усів біля стола, схиляючи свою голову на руки.

Тут приступив до нас Геріксон й витягнувши з кишені свій рисунок, почав пояснити його, а саме цю дорогу, яку ми перебули у всесвіті. Бачучи це, Картіяс пошукав чогось на столі і по хвилині добув тоненьку металеву таблицю й повісивши її на стіні, дав Геріксонів писальце, запрошуючи його рисувати.

Цей рисував, як вмів, нашу Землю, нашу "Queen of Virginia", її дорогу до Марса й причалення. Всі присутні з напругою стежили за рухами його руки, покиваючи головами на знак, що розуміють. Від часу до часу перекидалися старики словами, немов сперечаючись про щось, то знов похитували головами.

А відтак прийшов на підмогу й Грегем – нарисовавши наше міжпланетне судно – з усіх боків та його переріз й також стрінувся із зрозумінням присутніх. Нарисовав місце в горах, де ми причалили й де наше судно розбилося й дорогу в долину, де ми стрінули блакитні орхідеї, а відтак нашу дорогу аж сюди. Все це старався він прикрасити своїми дотепами, жаліючи тільки, що йдуть вони на марно, бо їх ніхто з його слухачів не розуміє.

По тому докладі почали старики між собою розмову, а йшла вона мабуть на тему цього, що бачили й чого догадувались з наших рисунків. По хвилині тієї розмови цар Кроней встав й підходячи до карти зоряного неба, вказав рукою на себе й свою раду, а відтак на Землю. В першій хвилині не знали ми, що він бажав цим сказати, бо ми-ж знали, що находимось на Марсі. Та він кілька разів вперто вказував на Землю і то на себе, то на своїх стариків.

– Що він хоче цим сказати? – спитав в мене Геріксон.

– Не знаю, бо ж хіба не те.... – почав я та вмить спинився. Якась думка дивовижна, жахлива-неймовірна на перший погляд майнула в моїх думках.

– Невже-ж? А як що це правда? А як що і вони походять з Землі, як і ми?!... Вони такі-ж люди, як і ми, хіба тільки те, що червоні.

Я почув, як в мене із-за хвилювання загорілося лице і я почав дивитись то на карту то на стариків, зібраних у цій кімнаті.

– Невже-ж це правда?!...

Читаючи мабуть в моєму лиці недовірчивість Картіяс кивнув на мене й пішов у лівий куток кімнати, що був заслоний занавісою.

Я підійшов за ним.

Одним рухом руки відкинув він занавісу а із-за неї вказався великий... гльоб. Такий звичайний собі земний гльоб похилений до екліптики, яких сотки бачимо по школах, де навчають географії. Я підійшов ближше, радіючи, що зможу точніше, вияснити нашим господарям звідкіля ми прибули та глянувши на земну кулю збентежився.

На гльобі не було так знаних нам обрисів пяти частин світа а інші суші та моря, що ледви нагадували знані нам суходоли. Приглянувшись ближше закріпив я, що гльоб цей нагадував своїми суходолами й морями ті карти поверхні нашої землі, які геологи начерковують для початку третичної доби на нашій землі. І так довкола північного бігуна, де нині вкриті кригою хвилі ледового океану, розгортався широкий суходіл сягаючий своїми південними берегами по скандинавську верховину та американські гори.

– Це той здогадний гіпербореальний континент, якого існування доказують геологічні розсліди Гренляндії та Шпіцберґів – нагадалося мені. А дальше море, безмежний океан аж знов на південній півкулі величезна суша займаюча собою цілий

простір від Гімалаяв і Мадагаскар на захід.

- Це-ж мабуть Лемурія - говорив я собі, якої останки сундайські острови, Австралія та Мадагаскар із своєю оригінальною фавною та фльорою, так неподібними ні до африканських ні до азійських.

І знов на захід океан аж там, де сьогодні котять буруни хвилями Атлантику, новий суходіл, що простелився вздовж сьогоднішнього Атлантийського Океану аж по островчики Трістан да Кунья в його південній частині.

- Це-ж Атлантида! - кликнув я збентежено.

- Атлян, Атлян! - відозвався біля мене Картіяс потакуючи головою а його лице набрало якоїсь сумовитої закраски.

І мовчки простягнув він руку до гльобу й вказуючи на Атлантиду, вказав відтак на себе й на своїх товаришів, даючи тим знак, що він і всі вони походять з Атлантиди...

Це було щось так неймовірного, що я мимохіть глянув недовірливо на него й ще раз на обриси Атлантиди, що видніли на гльобі. Та в його очах було стільки правди, окривалася в них якась така безмежня туга за чимсь давно вже втраченим, що я мусів повірити.

Я мовчки повернувся в сторону стола й підійшовши до царя Кронея мовчки спинився перед ним й його стариками.

В той момент виринуло в моїх думках все те, що знав колись про Атлантиду. Всі докази її існування, жахлива картина її катастрофи, все те, що для людства полишилося по її мешканцях, промайнуло у моїх думках.

Тепер я знав, куди ми попали і кого маємо перед собою.

Були це потомки Атлянтів, яких доля перед віками вигнала з їх рідної землі і які оце тут на тій чужій планеті коротають свій вік.

І зрозумів я в тій хвилині цей скриваний їх біль та невгамовану тугу за втраченою батьківщиною, що малювалися в їхніх лицах та поглядах, цей невгамований біль, яким душа болить та не знаходить ліку на його.

Здається такою мусіли бути туга й біль перших людей, коли то янгол проганяв їх за ворота раю... І мимохіть тиснулись мені на уста слова із Мільтонової поеми про втрачений рай...

Я звернувся до моїх приятелів і розказав їм про те все, а вони притакнули мені спираючись на своїх спостереженнях. Всі ми підійшли ще раз до гльобу й знаками дали пізнати нашим господарям, що знаємо тайну їх походження й про те, що ми чували про драму, яка колись, перед віками знайшла свій кінець у хвилях океану.

Сумовито хитнув Кронею головою, сумовито гляділи на нас очі стариків.

І зрозуміли ми в цій хвилині, що є щось для людського роду спільного, що огортає всі раси й племена, всі епохи минулі й будучі звязуєз собою що віки цілі триває вже й тривати-ме поки битимуться людські серця в грудях - а цим є любов до батьківщини!.. Це та безсмертна іскорка, що її вложив Творець у людську душу і того червоношкірого Могікана, що умирав з останнім поглядом на свій степ широкий і того ледви чоловікоподібного Папуа із нетрів Тасманії і того блакитньокровного льорда з

імлистого Девоншайру, що його сплін гонить по цілому світі...

Любов до батьківщини, любов до свого, до рідного....

І такими близькими, такими рідними видались нам ці нащадки Атлянтів, такими зрозумілими стали для нас і їхня сумовитість і цей спокій їхнього города...

Стояли ми так мовчки й дивились одні на одних.

Та цар Кроней перервав цю мовчанку.

Махнув рукою, немовби говорив: ну що там, минулося,

- не вернеться" - і почав говорити щось до цього старика, що виїздив по нас і був першим нашим поводитором. Той кивнув потакуючо головою і вийшов. Вернувши по хвилині запрохав нас всіх йти за собою. Ми перейшли в сусідню кімнату, де стояв заставлений стіл, як видно було із страв, до вечірної перекуски. Нас запрохали покріпитися і ми радо забралися до тієї вечері, бо добре були втомлені цілодневними переживаннями та й зголодніли добре. По вечері підійшов Грегем до Картієса й почав давати йому знаки, що треба зайнятися нашим розбитим судном і спровадити його сюди. При допомозі рисування та знаків вдалося йому вкінці, що цей зрозумів про що йде й знаками сказав, що завтра займеться тим.

А на дворі вечеріло.

Сонце схилялося за обрій, а від піраміди простелялася довга тінь, що падала на майдан і палату. Піраміда ця, як ми опісля дізналися, була святиною сонця, якого культ визнавали Атлянти, а найвисшим жрецем у ній був саме цар Кроней.

Видко було, що на наших лицах пробивалася втома, бо до нас підійшов наш ранішній провідник, один з цих стариків, що везли нас літаком, Фідей звався він, й дав нам знак, що поведе нас на спочинок. Ми розпрощалися з царем Кронеем та його дорадниками і пішли знов коридором за Фідеєм.

Цей запровадив нас знов до тієї кімнати, де полишилися наші клунки, а там застали ми вже нашого знайомого дворецького з кількома слугами, які готовили для нас три лежанки із пушистих килимів та подушок. Привівши нас сюди, Фідей сказав щось до нас, мабуть бажав нам доброї ночі й склонившись нам, вийшов.

Кімната була освітлена якимсь лагідним світлом, що походило із невеличких куль, розміщених на стелі по середині кімнати, а яких ми передше й не запримітили. Приготовивши лежанки прислуга мовчки вийшла, полишився тільки дворецький, що, всміхаючись, станув мовчки біля порога, мов дожидався наших приказів.

- А ось тобі приятелю моя обіцянка, - заговорив до нього Грегем, що витягнув зі свого наплечника пляшку з коньяком.

- Є ще доволі, чабани всього не випили.

І налив йому чарку Золотистого напиту, даючи йому знак, щоби випив. Та дворецький всміхався тільки, роблячи вид, що не розуміє, про що йде. Тоді Грегем випив цю чарку, показуючи йому, що з нею робиться, а йому налив другу.

- Пий, це добре робить, особливо під вечір.

Цей, вагаючись дещо, взяв чарку і випив. Видко смакувало йому, бо його очі загорілися і він почав розкланюватись й лепетів щось, мабуть слова подяки.

- А бачиш, що добре - сказав Грегем. - Ну гаразд, ми вже твоїх послуг не потребуємо, а завтра сами вже трафимо до купальні. Можеш йти спати. - І дав йому знак, що може відійти. Цей, розкланюючись й говорючи щось, вийшов з кімнати.

Ми лишились сами.

Роздягнувшись й поклавшись на наші лежанки, довго ще ми говорили про все те, що довелось нам тут сьогодні пережити, обмінюючись своїми вражіннями й заприміченнями. Та незабаром сон огорнув нас і ми вснули скоро під гостинною кришею палати царя Атлянтів.

IX

Мабуть високо стояло вже сонце над обрієм, як ми на другий день пробудилися. Заки ми встигли помитися в купальні, застали вже в нашій кімнаті дворецького, що приніс нам снідання. Незабаром потім з'явився Картіяс з ще одним стариком та повідомив знаками Грегема, що вже пороблені приготування, щоб спровадити наше розбите судно із скель у город. Грегем зібрався до дороги й вийшов з Картіясом і незабаром побачили ми через вікно як він сідав з двома стариками у літак, щоб удатися на місце нашого причалення. За ними полетів другий вантажний літак з робітниками, що мали підняти наше судно із скель й приставити до города.

А між тим до нас прийшов Фідей з одним з членів ради, Кальтек звався він, приносячи з собою жмут листків та щось в роді книжки й всміхаючись приязно до нас розложив те все на столі, даючи нам знаки, щоб ми те оглянули. Ті листки й книжка були з якогось незнамого нам, гнучкого металю, записані дивними знаками, що скидалися на староегипетське демотичне письмо. Книжка була прикрашена примітивними образками, взятими з буденного життя й скидалася на... буквар, з якого навчають дітей письма. І дійсно був це буквар, а наші старики прийшли до нас з метою навчити нас атлянтської мови.

Коротко згадаю тут, що ці відвідини повторювались відтак що дня й що ми, значить я й Геріксон показалися доволі путящими учнями - бо Грегем рідко мав час брати участь в наших лекціях, так що незабаром вже багато розуміли ми атлянтської мови. Того ж дня ще під вечір повернувся Грегем з Картіясом, привозячи у вантажному літаку наше розбите судно, яке, забравши з нього усі наші речі, відвезено до атлянтської фабрики, що будувала літаки, а яка була розміщена десь на краю города.

Передали ми все те, що привезли зі собою, нашим атлянтським приятелям, даючи їм цікавий для них матеріал для студій над відносинами на Землі, самиж взялися, як згадав я висше, до вивчення атлянтської мови й робили щодня прогульки по городі й околиці.

Одна думка тривожила нас: що буде з нами, яка жде нас доля, коли не буде в нас змоги вернути на Землю. Наше судно було розбите й хоч був між нами Грегем, що знав його конструкцію, всеж таки не було надії чи вдасться йому відбудувати судно так, щоб можна було відбути на ньому поворотну дорогу на Землю. Та Грегем рішився, щоб там не було, забратись до відбудови судна. Відбував довгі розмови - розуміється знаками, з

Картіясом та ще одним стариком, що особливо цікавився будовою нашого судна й був, здається, "спецом" в тій ділянці, цілими днями пропадав, оглядаючи всілякі фабрики, що були в країні й в кінці таки одного дня, вернувши зі своєї прогульки, заявив нам з помітним схвилюванням:

- Будуємо судно! Я розглянув усе, розважив усі можливості, переглянув весь матеріал й рішив, що й тут буде можна збудувати, хоч може й не так прецізно, як на Землі, судно, яке, після моїх обчислень, може зважитись на подорож на Землю. Хоч нема тут аргініту, так за те є подібні сирівці, з яких добуду матеріал на наше судно. Техніка Атлянтів стоїть доволі високо і я можу зважитись при допомозі тих середників, що є до моєї розпорядимості, забратись до будови судна.

Все те незвичайно нас врадувало й підбадьорило, додаючи охоти тим пильніше досліджувати Марса та його теперішних мешканців, коли ставала надія, що та наша праця не піде на марно, а знайде свою дорогу до наших братів на Землі.

Не подаю тут, в отому короткому звідомленні з нашої подорожі вислідів наших помічень й дослідів над Марсом й життям на ньому, не маючи певности чи оце моє звідомлення оглядатимуть коли людські очі там на Землі. Все те, списане у другій нашій спільній праці, всі наші помічення й опис відносин на Марсі, заберемо з собою, коли буде встановлена можливість нашого повороту на Землю. Тепер подаю тільки короткий нарис нашого поневільного пробування серед Атлянтів, маючи слабку надію чи взагалі дійде він на Землю.

Так отже Грегем забрався до роботи й перенісся навіть на фабрику, в якій мало будуватися судно. Ми були за той час ще двічі в царя Кронея, де й пізнали його доню-одиначку Зою. Його прихильності до нас завдячуємо цю поміч, з якою прийшли нам Атлянти при будові судна.

І так минали дні за днями, які проходили нам на вивченні атлянтської мови та пильному досліджуванню всього, що нас окружало на Марсі. Ми пізнали докладно город, що звався Церне, на пам'ятку колишньої столиці Атлянтів, що поринула в хвилях океану, пізнали фавну й флору Марса, поробили чимало помічень з обсягу кліматології та фізичної будови Марса, словом старались використати як найкраще час на пізнання планети. Нераз запускалися ми й в ту долину блакитних орхідей, цих автохтонів Марса, нераз спиналися ми по скелистих верховинах, приносячи все щось цікавого з кожної нашої прогульки.

Коли вже настільки опанували ми мову наших приятелів, що могли хоч з трудом порозумітись з ними й відчитувати їхні книги та записки, проводили ми багато часу на розмовах з ними й почали студіювати їхню історію, особливо цікавлячись колишнім життям їхніх предків на нашій Землі та катастрофою, що зробила кінець їхній батьківщині й вигнала їх із Землі. Цікавились ми також їхнім теперішнім життям на Марсі та країною, яку вони тут заселявали.

А займали вони доволі невеликий шмат марсіянського суходолу по обох боках рівника, - одинокий простір, що надавався до поселення для людини. Всі прочі частини материка виповняли дикі неприступні, крем'яні скелі, де-не-де поперетинані

долинами, з яких деякі вкриті були блакитними орхідеями, самотніми майже представниками автохтонних живучих естів на марсіянській поверхні. На одну з таких долин наткнулися ми в нашій першій мандрівці по причаленню на Марса. Решту цілої марсової поверхні займав океан, вкритий більшу частину року кригою.

Доволі сумна й бідна була в порівнянні з їх колишньою батьківщиною ця країна, в якій доводилося їм проживати на поневільному вигнанні. Тільки невсипущій праці й трудові цілих поколінь завдячували вони теперішні можливі умовини їхнього життя й деякий добробут. Покоління цілі будували їх столичний город, покоління цілі порпалися у почві цієї непривітної країни, заки встигли перетворити її на плідну землю-кормительку, що давала їм і їхнім нащадкам прожиток. І мені мимохіть нагадуються біблійні слова:

"В поті чола свого будете трудитися"... Так, так! Богато гіркого поту вилилось у ту марсіянську почву, заки повстали ці хутори та оселі, заки повстав цей город, слабонька відбитка колишньої їх столиці "Города Золотих Воріт" там на Землі!..

Замкнувши в собі біль за втраченою батьківщиною, про яку спогади передавались з покоління в покоління й стали найбільшими їхніми святощами, вертали свій важкий шлях, розкриваючи свій біль хіба тільки там, у святині, перед престолом сонця, того сонця, що десь там на Землі як і тут на Марсі давало всьому міць і силу до життя.

А правив їхньою країною цар, нащадок атлянтських царів там на Землі і дванадцять стариків, що творили верховну раду, яка завідувала усіми справами країни. Інтересно, що ціле знання та всі технічні здобутки досягнені протягом цілих поколінь, були в їх руках та невеликої горстки втаємничених, проща маса атлянтського населення пасивно сповняла їхні прикази та виконувала їх волю. Як зазриміти я, широкий загальний зжився з тим і почував себе щасливим, багато більше щасливим, як людина в деяких суспільностях, де необмежена воля кінець кінцем вироджується в анархію. Але й з другого боку кожний член верховної ради був свідомий ваги цього завдання, що його виконати судила йому доля, був свідомий своєї відповідальності перед загальним. Та було ще щось, що може найбільше впливало на витворення таких, а не інших умовин їхнього життя, а саме свідомість кожного, що всі вони разом творять однорідну цілість, щось мов родину одну, для якої кожен біль і кожна радість є спільні. Ці почуття сковували їх разом сильніше як моглиби це вчинити яка зовнішня сила, оперта на не знати якому фізичному насиллю.

Всьому тому приглянулися ми й цікавились тим.

Одного дня прийшов до нас Кальтек і перевірівши ще раз наше знання атлянтського письма, запровадив нас до піраміди. Тут знаходився чудової роботи престіл, на якому видніло зображення сонця з незнамого нам металю орішальку. Ліс різьблених кольон виповняв нутро піраміди, а ряд кімнат у долішній частині й численні тераси, що виходили на зовні, доповнювали гармонійної цілоти святині. Кальтек повів нас до одної кімнати, щось в роді "святая святих", Де зберігалися найбільші святощі Атлянтів. А саме все те, що заціліло досі, а що їхні предки привезли з собою з Землі. І так була там частина судна, одного з трьох, якими їхні предки дістались на Марса,

дещо з астрономічних приладів давних Атлянтів, що служили їм до їх обчислень та pomірів зоряного неба та що найцікавіше, списана на металевих листках історія колишньої їхньої батьківщини, Атлантиди, опис катастрофи, яка її стрінула та опис подорожі царя Атталя, предка Кроней, з громадкою Атлянтів, що врятувалися із катастрофи, з Землі на Марс.

Показавши нам все те, Кальтек дозволив нам простудіювати цю "книгу биття" Атлянтів, що займало нам чимало днів часу. Ми зробили відпис цих цікавих записок, який заберемо з собою, якщо тільки буде змога вернути на Землю. Тут подам тільки короткий перегляд цієї незвичайно цікавої історії, щоб подати до відома нашим братам на Землі хоч кількома словами про ті важні події, що сталися перед віками на нашій Землі".

X

Професор Карачевський спинився на хвилину у своєму читанні. Було доволі пізно. Думалось йому залишити тепер читання хочби з уваги на те, що зібрана гіублика була перетомлена тією незвичайною кількістю вражінь, що сипались на неї протягом так недовгого часу. Та глянувши по салі й достерігаючи всюди горючі цікавістю очі й закрашені румянцями лица, рішився читати далше. Погладивши рукою свого довжезного вуса, читав проф. Карачевський далше ці записки проф. Дудлея, в яких той подавав огляд із своїх записок.

"Атлантида, цей величезний суходіл, що колись простелявся на цілому майже просторі Атлянтійського Океану і який перед віками поглинули хвилі того океану, стала колискою незвичайно спосібної раси червоношкірих людей, раси, яка осягнула найвисший ступінь цивілізаційного розвитку, висшого в дечому від нашого і загинула разом з тією цивілізацією в хвилях океану.

Сліди їхньої цивілізації стрічаємо у різних місцях земної кулі, куди занесли її втікачі, що врятувалися підчас загибелі Атлантиди, як ось в Єгипті, Індії та середущій і південній Америці.

Проживаючи на незвичайно плодючій землі, в лагідному кліматі, сами з природи дуже спосібні, створили Атлянти для себе такі умовини життя, що їхню країну можна хіба раєм назвати. І дійсно були раєм для цього народу розкішні города, повні пишних палат та цвітучих садів, повні монументальних будівель та водограїв. Столицею Атлантиди був "Город Золотих Воріт", положений на східному побережі, на горбовині, що опадала до моря. На захід від города знімався гірський хребет з високою горою у формі тризуба, що фантастично яснів над цілою околицею у золотистому, соняшному промінню. Цілий город поринав у розкішних садах, повних всіляких овочевих дерев та квіток, зрошуваних часто водою з безчисленних каналів, що перетинали цілу країну. По середині города знімалась царська палата, розкішна будівля, збудована з рожевого мармору, вкрита золотим дахом. Пишні помаранчеві сади й серпанок водограїв, окружали цю палату, а ряди пільонів, статуй та різьб прикрашали вулиці, що вели до неї. І знов сади і квітники, а серед них доми-палати мешканців города, святині,

піраміди, мавзолеї, площі, де відбувалися публичні забави та танки. Цілий город був одним великим, розкішним садом. Воздух, напоений пахощами квіток та шепотом водограїв, тремтів вечерами лагідними тонами музики та пісень, що співали про красу і кохання. Понад каналами та ріками повно було висячих мостів, по цілій країні розбігалися биті шляхи, біля яких що якусь віддаль находилися публичні гостинниці, де подорожній міг спочити. Вздовж усіх доріг та городських вулиць вели алеї помаранчевих дерев, саміж вулиці виліжені були твердою масою, що дозволяла часто змивати їх й вдержувати чистоту. На вулицях не було цього гамору й задухи, як по наших містах, не було цього почування пригнічення й тісноти, яке огортає людину, що знайдеться серед вулиці якого-небудь більшого нашого города. А над тим всім простелялося вічно блакитне небо, озарене золотом соняшного проміння.

Сами Атлянти був добрячий, лагідний нарід. Повільної вдачі, з природним нахилом до мистецтва, залюбки віддавалися музиці й танкам. Займалися управою рілі, ховом худоби й риболовлею, вкладаючи в ці заняття невеликий труд, бо сама природа постачала їм стільки всього, що недостаток в Атлантиді був незнаний. Вбогих на Атлантиді не було – як також незнані були там злочини. Всякого рода мистецтво, як також й технічні винаходи, що улекшували життя, дійшли там до найвисшого ступня розвитку. Ткацькі вироби та спосіб крашення матерій досягнули там найвисший ступінь досконалості, металюргічні та керамічні вироби будили подив своєю красою та мистецькою обробіткою. Атлянти вживали машини до літання та знали прилади, щоби порозуміватись на віддаль. Щоби забезпечити свою країну від посухи, будували Атлянти штучні озера, з яких воду в посушні літа розпроваджувано каналами по всій країні. Атлянти перші освоїли дикі звірята й вчинили їх пожиточними людині, вони перші заводили культуру хосенних ростин, розводючи їх, як пр. бананові дерева та виноград по цілій країні. Все що пізніше інші раси й народи мали корисного й доброго для свого вжитку, бере свій початок в Атлантиді.

У своїх віруваннях поклонялися сонцю, вважаючи його тією животворною силою, що усьому на землі дає життя. Будували в честь його храми-піраміди, прикрашені різьбами та мальовилами, відбували в його честь празники, під час яких співом, музикою та танками віддавали хвалу його одвічній силі. Стіни їхніх храмів були викладані золотом та орішальком, металями, яких вживали виключно до прикрас. Вершки пірамід служили їхнім жрецам як обсерваторії, з яких стежили за рухами небесних зір. Біля святинь були і жрекині, що при сході і заході сонця грою на цитрах та піснями витали й прощали свого одвічного пана.

По їхніх храмах горів вічний огонь в орішалькових посудах, як символ сонцевого проміння. Вірили в животворну силу сонця та вплив небесних тіл на долю людини. Вірили також в безсмертність людської душі та вічне щастя людини, що чесно проводила своє життя. Вірили, що по смерті людська душа повертає до свого праджерела, з якого вийшла, вірили в одвічне існування тієї людської душі. З великим пієтизмом ховали по мавзолях своїх померших, вкладаючи до їх гробівниць все те, що дорогого й любого було їм за життя. Ціле життя своє кермувались Атлянти основною

думкою їхньої моралі – "роби добре, не чини лиха". Тому то й злочини були у них незнані.

їх політичний та суспільний устрій був незвичайно цікавий. Ціла земля, взагалі все, що находилось в країні, належало до їхнього царя. Країна була поділена на провінції, якими управляли в імені царя його заступники. Цар мав біля себе верховну раду, яка складалася з учених стариків, що управляли кожний по своїй спеціальності країною. Вони заводили нові способи праці в хліборобстві, піклувались каналізацією країни, вирощували кращі раси худоби, стежили за достаточним витвором продуктів потрібних до життя. Вони й ділили всі плоди й продукти між населення так, що кожний мешканець мав подостатком всього, що тільки йому було треба.

Торговлі в нашому розумінні не було. Надмір плодів й продуктів одної провінції міняли за плоди й продукти другої й розділювали між населення. В цей спосіб кожен мав забезпечене існування й не потребував журитися за завтра. Цей суспільний лад спирався на високому почутті моралі, чесноти та взаємному довірю. Ще з дитячих літ розвивали Атлянти в людей ці чесноти, стараючись особливо розвинути альтруїстичні почування а не допустити до розвитку егоїстичних рисок характеру Бо тільки егоїзм викликає ворожнечу між людьми, боротьбу клас а за тим хаос й упадок цілого народу!

Ще одна цікава сторінка їхньої вдачі а саме незвичайно високе почуття племінної спільности. Ціле населення країни вважало себе братами, одною родиною. Ця взаїмна любов та довіря до своїх провідників вчинили те, що змогли вони створити такі культурні цінності й підвестись у своєму розвитку на такий ступінь, якого не осягнула ніяка раса на землі.

Так у щасті, в безжурному існуванні проминали Атлянтам віки цілі. Поминувши наїзд чорних мешканців Лемурії і довгу війну з ними у висліді якої вдалось Атлянтам прогнати наїздників, ніщо не віщувало, щоб їх щасливе життя мало змінитися.

А однак з часом, головнo підчас панування царя Трітоніка достерігається і серед Атлянтів, деякий занепад моралі й добрих обичаїв. Було це по війні з Лемурією, коли то в країну вернула ціла маса вояцтва, що відзвичаїлись працювати продуктивно. Починаються напади й грабунки на цих, що працюючи дома придбали майно, витворюється взаїмна ненависть нераз між членами тієїж самої родини, поширюється розпуста й легковаження культу сонця. Однак всі ці явища здавались проминаючими, здавалось, що прийде протверезіння й народ Атлянтів житиме вічно щасливо.

Та на нашому світі нічого немає вічного. Це вже такий одвічний закон природи. Все, що живе, підлягає йому, з'являється на тому світі, досягає найвисшого вершка свого розвитку й відходить з него. І мусять повинуватися тому законові, як поодинокі люди, так і цілі народи, не раз великі і могутні.

Нічого не має вічного на нашому світі!

І для Атлянтиди прийшов кінець. А спричинили його живлові вулканічні вибухи та землетруси, що довели до найбільшої катастрофи, яку колинебудь переживала наша земля. А вислідом її було те, що цілу Атлянтиду проковтнув океан і там, де колись пишалися палати й святині, сьогодні буруни котять хвилями Атлянтійського Оксану.

Ось що вчитали ми про оту катастрофу в записках, що зберігаються в святині біля палати царя Кронся:

"В п'ятнадцятому році Рами, а в шестому панування царя Атталі, в місяці Гек а в дні дванадцятому, вранці перед сходом сонця, – хай обличчя його вічно до нас всміхається – затряслася земля, море виступило з берегів, а з гірського хребта, що над Городом Золотим Воріт, приснув вогонь. І почав надати дощ сірчаний а де впав на землю там горіла земля і все, що на ній. І так п'ятнадцять днів і ночей п'ятнадцять тряслася земля і валилися храми і палати і городи всі і гинули люди і скот і риби в ріках. А п'ятнадцятого дня у ночі загорілося ціле небо полумінню і земля розкололася, і та частина, що на захід від Срібного Озера поринула в морс. І замкнулися хвилі океану над городами і над храмами і ніхто не врятувався, хто був і та частина, що на захід від Срібного Озера поринула в море. І зібрав цар Атталю верховну раду у храмі сонця біля своєї палати в Городі Золотих Воріт. І припав на коліна перед престолом сонця, голову на ступені склонив і благав життя-творюючого пана про пощаду для народу свого...

Та сонце одвічне, пан всемогучий відвернуло лице своє від царя Атталі та атлянтського народу, бо темінь даліше вкривала світ і тільки вогонь, що добувався із вершка гори – тризуба прояснював темінь, віщуючи нові потрясіння. І виступив Аскольд, старик сивоволосий, що йому руки від старости тряслися і голос дрожав і озвався до царя Атталі. Як струни арфи тремтів його голос коли сповіщав він, що сповнилось віщування давнє й кінець світу надходить, бо гріх закрився у серце народу. руку підняв, сивий волос пошани не має, а раду старика стрічає сміх пустий та богохульний. Давно вже він передсказував те, що сталося і ще статися має, гак голос його тільки пустелю стрічав і глузування. І ніщо не вблагає сонця, ніщо не відверне кари. Та сонце одвічне, пан життя-творюючий, що й цареві могутньому й травичці нікчемній однаково золото сипле, знайшов милосердя для тих, що не забули його, що до останньої хвилини поклонялися йому. Бо ото шість місяців тому, у ясну ніч, коли Аскольд сповняв свою службу в святині біля престолу сонця огорнув сон його знеможене тіло, як сховався по ступінях до посуду з вічним вогнем. І почув він у тому сні голос: Відверну лице моє від народу мого, що не слухає голосу провідників своїх а моїх пророків і знищу цю країну, що раєм досі була для мешканців її. Та не хочу вигубити народу мого до щенту. Йди Аскольде до заводу того що в Країні Вод знаходиться і збудуй гри човна великі, що ними в просторі літати можна. Рано вранці, як проміння моє стане землю цілувати на моєму престолі знайдеш вказівки, як маєш виконати цю роботу.

І заховаєш ті човна у тайні до слухного часу. А як прийде час і година і гнів мій потопою рине на цю країну, збереш сто мужів і жінок їх і дітей і царя тієї країни – усіх, що серпом не устами моляться біля мого престолу і посадиш їх у ті човни. І сядеш сам у один з них, щоб дати свідоцтво милосердя мого. І відчалите в темну ніч, коли тільки вогненні язики, що виповзуть із нутра землі, присвічуватимуть вам на далекий шлях, з соловейкового гаю у Городі Золотих Воріт і попливете в простір. І бої ато багато часу промине заки дібетсся до іншого світу, холодного й пустого, де в поті чола й кривавому труді минатимуть ваші дні аж поки не сповниться час вашого горювання, поки знов

лице моє до вас не повернеться. Ідіть і в праці важкій шукайте забуття за втраченим раєм".

Такий то віщий сон доторкнувся до вій старого Аскольда у храмі сонця у ясну, літню ніч. І виконав він те, чого бажав від нього віщий голос і оце тепер, коли прийшла година загибелі, станув перед царем Агталею і переказав йому волю того, якому всі поклонялися. І зібралося сто мужів і жінок їх і дітей і цар Атталя і старий Аскольд і всіли до човнів тих, що їх мали у світі незнані понести й відчалили з соловейкового гаю в Городі

Золотох Воріт. І коли блискавка озаряла темінь а з нутра землі ринув новий потік вогню, що за хвилину огорнути мав Город Золотих Воріт, цар Атталя глянув ще раз в останнє на країну, що була колискою його прадідів і народу його. І тільки тризуб святої гори блестів в ореолі кровавої полуміні, немовби благословляв в останнє нещасних вигнанців.

Довго тривала подорож, довго блукали серед теміні безкрайного простору три човни – аж поки по сімнадцяти днях після земного числення не причалили до незнаного їм світа, холодного й пустого, де тільки скелі крем'яні привитали вигнанців самотніх, та орхідеї блакитні з людськими очима ростучі по глибоких долинах.

Сумний був перший час їхнього пробування на Марсі. Та глибоко в їх серцях записалися ті слова: "в праці важкій шукайте забуття за втраченим раєм". І ця праця важка ставала їм осолодою. Віки цілі минали, покоління цілі родилися й вмирали, з громадки вигнанців виріс нарід цілий, заки успіли Атлянти створити собі на Марсі нову вітчину, витворити такі умовини існування, в яких ми їх оце застали. Та туга і біль за втраченою батьківщиною не покидали їх ніколи й переходили з покоління в покоління.

Цим можна пояснити собі той сумовитий настрій, що царював усюди по їх оселях, що снувався всюди за ними.

Така то історія, яку ми вчитали в "книзі битія" Атлянтів, в їхній святині-піраміді, а з якої подаю оце коротенький огляд для відома наших братів на землі.

XI

Так проминав нам час на наших щоденних заняттях, що ми й забули про Грегема і його роботу. А Грегем не дармував. При допомозі Картіаса та його інженерів будував судно, яке мало бути вірною копією нашої "Queen of Virgini'i" хоч будоване було з дещо інакшого матеріялу, як вона. Від часу до часу з'являвся він у нас і сповіщував нас про стан будови, впевняючи, що його нове судно видержить поворотну дорогу на землю. Але всетаки була в тих його запевненнях якась нотка, що казала нам з деяким недовірям ставитись до вислідів його праці. А що буде, як цей матеріял, з якого Грегем будував нове судно, не видержить далекої дороги? Нам здавалося, що в Грегема саме бажання успіху, виповнює здогадні недостачі його будови, та на те не могли ми покладатись.

Чи не краще було б, думалось нам, закинути будову а старатись навязати контакт із Землею і ждати аж поки звідти не пришлють нового судна по нас? У них там були

пляни й зможуть не одну таку "Queen of Virgini'io" збудувати. Та Грегем на це не годився. Що буде то буде, він мусить докінчити будову судна, хочби з уваги на те, щоби, не посоромитися перед Атлянтами.

І коли ми не захочемо то він сам вибереться в дорогу, хоч як непевним видається нам те нове судно.

І будував.

Розуміється ціла будова велася після його вказівок і плянів, які виконували Атлянти на своєму заводі, що виробляв літаки. Минав день за днем і нам не лишалося нічого як тільки ждати.

Та коли вже було під кінець будови судна коли вже не багато лишалося ждати зайшла одна подія, що спонукала нас відложити на якийсь час думку про наш поворот на Землю.

А саме, коли вже на майдані за городом вилискувалось в соняшному промінню збудоване судно й ще тільки у нутрі викінчувано його а ми укладали вже собі речинець нашого відлету на Землю, одного дня зайшов у нашу хату цар Кроней. Ми все ще мешкали у його палаті й користувались його гостинністю. Видко було по його заклопотанню, що прийшов до нас із якимсь ділом, на стільки важним, що довго вагався звернутися із ним до нас. Вкінці перепрошуючи нас за свою сміливість і може незвичайну просьбу, звернувся до нас із проханням щоб ми відступили йому збудоване судно й дозволили йому відбути дорогу до колишньої батьківщини його предків. Хоч він і виявляв сумніви, чи видержить те судно таку далеку дорогу, то всеж таки зважився він пуститись у цю подорож сам, не бажаючи наражувати нас на небезпеку. А була ця його просьба сказана таким благаючим тоном, що ми хоч довго вагались, не могли йому відмовити. Ми ж тільки завдячували йому і його підданім.

Обіцявся, що коли прибуде на Землю, першою його журбою буде, щоби вислано по нас судно збудоване на землі, яке могло б запевнити нам безпеку.

Та чи зможе він виконати свою обіцянку? Чи видержить Грегемове судно, збудоване з неznаного йому матеріалу, не випробуваного достаточнo, таку далеку дорогу?

Та його кликав голос крови, туга за цим втраченим його прадідами раєм, що для нього тільки невловимим фантомом повинен був бути.

Ми рішилися. Рішилися заждати ще тут у гостинних Атлянтів. Поїде сам цар Кроней. Ні, не сам, бо його донечка Зоя не хоче його кинути. Поїдуть разом. І заберуть оці мої записки там на землю.

Може пощаститься їм і чиїсь людські очі спиняться над ними і дізнаються про все те, що ми тут стрінули.

Цар Кроней і Зоя поїдуть.

Це вже рішено.

А судно вже готове. Гордо пишається в соняшному промінню ця наша "Queen of Virginia II", радісно споглядає Грегем на своє діло.

Він свято вірить, що те судно виконає своє завдання. Видержить всі труди далекої дороги і причалить до Землі. Привезе привіт далеких минулих віків теперішньому

світові.

Ех, коли б ті там, на Землі, знали, хто вибирається до них в гостину? Тіни забутих предків виринуть перед ними, одна, позабута вже, глава історії нашої Землі розкриється перед ними.

Такі думки снував Грегем обходячи довкола своє судно й гладячи рукою пестливо його гладкі стіни. Так отже цар Кронеї їде на Землю. Якщо вирозумів я добре його думки, так бажає він глянути хоч на те місце, де колись простягалася його батьківщина. Цеж таке зрозуміле для людини, яка втратила когось дорогого й бажає глянути ще раз на те місце, де ця, дорога їй, особа спочиває.

Тому кінчаю ці мої записки, щоби передати їх йому. А Геріксон хоче ще передати одну блакитню орхідею там на Землю. Нехай подивляться на неї, на цю дивовижну квітку, перед якою він так хоробро утікав.

Кінчу вже мої записки.

Прохаю всіх, кому тільки попадуть вони в руки, заопікуватись там на Землі царем Кронеєм і його донечкою Зоєю так щиро, як він заопікувався нами. А дальше прохаю повідомити нашу рідню, це є мою, Геріксона та Грегема, що ми здорові, кланяємось усім та дожидаємо нетерпеливо судна із Землі, яке повернулоби нас нашим рідним.

Проф. Дудлей під теперішню пору в столиці Атлянтів на планеті Марсі.

Проф. Карачевський скінчив читати записки.

Ще довгу хвилину царювала тиша у широкій салі Київської Академії, поки не зірвалася буря оплесків, що чималу хвилю стрясала салею. Коли трохи успокоїлося, озвався дзвінок за президіальним столом і проф. Карачевський подякувавши слухачам за приявність й повагу, яку виявили підчас засідання, закрив його бажаючи зібраний публиці доброї ночі.

Поволі розходилися гості, поволі опорожнювалась салея, в якій здавалося вагоніли ще слова привитання із далекої планети.

І тільки очі діячів на портретах довго ще зорили за останніми гістьми що покидали салю, поки не погасли світла й темінь ночі не огорнула мурів Академії.

Артименко вийшов з Ігорем й добру хвилинку йшов мовчки біля него, перебираючи мабуть в думках все те, що перед хвилиною обивалося о його уха. Вкінці відозвався.

- Бачиш, Ігоре, що ти накоїв! Бо мені здається, що це виключно тобі завдячуємо цілу оту марсіанську історію. Хто як хто але видавці газет повинні тобі поставити пам'ятник. Зробили грошенят! Ну й власники наших готелів та шиночків вдоволені. Заложуся, що не одна бублейниця на Подолі в своїх молитвах споминає преподобного Ігоря воїна Божого. Так, братіку! Знав ти коли вступнути таку штуку. Таж цею марсіанською царівною і її батеньком маю цілий огірковий сезон виповнений. Ну й Кисловодськ чи то пак Гімалаї мене не минуть! Зідравби шкуру із старого Вашківського колиб цей не додержав слова. Ну а ти, що робитимеш літом?

- Я? Як звичайно в своєму святошинському курорті! Але, знаєш, одно мене дивує, вернись ще до цієї марсіанської історії, чому цей Дудлей до своїх записок не додав хоч малого словаря атлянтської мови. А то щоб порозумітись з Кронеєм, знов прийдеться

витрачати доволі часу, ну й чиста морока виучувати чужу, незнану мову.

- Що ти? Це ж хвала Богові, розумна людина, цей Дудлей. Нехай наш Карась і йому подібні трохи наморочаться заки встигнуть сказати "добридень" ціймарсіянській красуні. Добре зробив! А то хотілосяб, щоб все йшло гладенько, щоб хлібець з маслом сам до ротика посунув. Ти ще не знаєш Карася. Він тільки за зеленим столом такий герой. А то сміховина буде, як наш Карась стане вчитися граматики та слівцець атлянтської мови. Мушу замовити в нашого карикатуриста відповідну картинку.

Балакаючи отак наші приятелі і не запитали, як дійшли до рогу Корсунської вулиці, де їх дороги розходились. Розпродавшись Артименко поспішив на Володимирську, де дожидала його ще робота над ранішнім виданням "Вістей" а Ігор скочив у проїжджаючу повозку й казав везти себе у Святошин.

XII

Довго ще розписувались київські газети а за ними й ціла світова преса про висше згадані події. Та ціла їхня увага була звернена тепер на царя Кронея і його донечку Зою. Правдиві перегони були між київськими репортерами, щоби подати щодня щось нового, що їх торкалося. Та перед вів, як звичайно, Артименко з "Київських Вістей".

А цар Кроней і Зоя перебували далше в гетьманській палаті. Коли вже настільки подужали, що могли без шкоди для свого здоров'я покинути свою кімнату, Київська Академія уладила в їх честь привитальне засідання, на якому зібралось не менше число добірної публіки, як попереднім разом.

Особливо зворушливим був момент коли Кроней стоячи на естраді біля президіального стола дякував за привитання, промовляючи атлянтською мовою до зібраних. Хоч незрозумілі були його слова, так кожний присутний відтворював собі їх значіння вслухуючись в звуки його мови. Ще більш зворушливою була хвиля, коли він звертаючись до молодого гетьмана, що був приявний на тому засіданні, із перлинами на віях простягнув свою руку до його у дружньому привитанні.

Здавалося що Вчора встало з могили й витає Сьогодні.

Два світи – один, що йому давно вже "упокой" проспівали – другий ледвищо ставлючий свої кроки по життєвому шляху.

З того дня почались у Києві "привитальні" свята для марсіянських гостей. Зпочатку влаштовували їх різні наукові товариства та установи, а відтак кожне, хочби й не знало яке маленьке товариство, хотіло і собі мати у себе таких визначних гостей. Де далше всі інші міста України почали влаштовувати у себе такі ж свята та це викликало ремствування закордону проти такого монополю. Кінець тому положила подорож Кронея і Зої на місце, де колись пишалася давна Атлантида.

А відбулася ця подорож із Севастопольської пристані на кружляку "Память Петлюри", що гордо протинаючи хвилі Чорного Моря спрямувався крізь дарданельський пролив на захід. Окружені численним почотом, серед якого не бракувало Артименка та його приятеля, Кроней і Зоя переїхали колишні "стовпи Геракла" й знайшлися на Атлянтійському Океані, що став домовиною колишньої

батьківщини їх предків. А коли кружляк на висоті Фунчалю спинився, цар Кроней кинув в море вінок білих рож і грудку землі. В його очах й в очах кожного з присутніх на кружляку заблисла сльоза...

***

За Океаном, у вірджінських металургічних фабриках збудовано тимчасом нове міжпланетне судно, яке, заки ще сніг покрив американські степи, злетіло знов із летунського майдану в Гейфіку у простір, забираючи на своєму чердаку царя Кроней і Зою. Летіло воно сміло у далеку даль, з метою вернутися назад з Марса на Землю та тим разом вже із нашими сміливими дослідниками.

Примітки

1

В Каліфорнії в Північній Америці.

2

В Каліфорнії в Північній Америці.

3

breeches – спортові короткі штани.

4

Витайте панове!